

OPVS
DE VIRTUTE
ET STATV
RELIGIONIS.

AVTHORE P. D. FRANCISCO SVAREZ
Granatensi e Societate. IESV, Sacrae Theologiae, in celebri
Conimbricensi academia Primario professore.

*Ad Illustrissimum, & Reuerendissimum D. D. Alphonsum de Castelbranco,
Episcopum Conimbricensem, & Comitem Arganilensem, &c.*

NVNC PRIMUM IN LUCEM EDITVM

Quae in hoc primo volumine continentur, Index proximus indicabit.

& S. Agustin

e 2
c 5
f 2

L V G D V N I

Sumptibus Horatij Cardon.

M. DC. IX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

DE VIRTUTE

ET STATV

RELIGIONIS

LIBER

AVTHORIS HONORABILIS PATRIS

JOHANNIS DE S. THOMAS

OPUSCULUM

OPUSCULUM DE VIRTUTE ET STATU

RELIGIONIS

LIBER

OPUSCULUM

OPUSCULUM

OPUSCULUM

OPUSCULUM

OPUSCULUM

OPUSCULUM

OPUSCULUM

OPUSCULUM

OPUSCULUM

ILLVSTRISSIMO, AC REVERENDISSIMO D. D.

ALPHONSO A CASTELBRANCO

EPISCOPO CONIMBRICENSI,

Comiti Arganilensi.

P V S de Religione, quod per hosce annos medita-
bar, tuo nomine, Illustrissime Præsul, tectum, ac tutum
prodibit in lucem: neque enim de Religione tractatus
alium deposcit patronū, aut amabit defensorē, quā
eum præfulem, in quo sic Religionis amor efflorescit,
vt cum cætera summa habeat, hic tamen cæteris ma-
gnis, ac summis longè videatur eminere. Totam ve-
teris Pontificis pulchritudinem, ac vestium ornamenta Dei vocabulum,
teste Hieronymo, protegebat, & coronabat. Dum enim Pontifex sacro-
sanctum Dei nomen religiosè colit, & capite impositum humiliter re-
ueretur, quidquid induit venustatis, ac decoris, noua exornare gloria, no-
uis insignire luminibus, nouis creditur ornāmētis coronare. Haud aliter,
quæ tibi benefico arridens vultu natura dedit ornamenta, quæ tua tibi
peperit industria, quæ immortalis Deus manu cōtulit liberali, ea omnia,
tua in Deum Religio, tua in superos pietas, tua in sacra loca obseruan-
tia, ita locupletat, & exornat, vt coronam addere, ac diadema imponere
videatur. Tua quidem nobilitas longa proauorum serie ab antiquis hau-
sta temporibus, neminem latere potest, eam tu, sua satis luce promican-
tem triplici ampliasti incremento: Pontificis dignitatem addidisti: Co-
mitis prærogatiuam cumulaisti; Supremi Lusitaniæ Gubernatoris insi-
gnibus euexisti. Hanc tamen generis claritudinem tua Religionis ob-
seruantia protegit, & coronat: *Summa enim nobilitas est clarum esse virtuti-
bus*, vt olim Hieronymus dictitabat. Inter cæteras verò, quæ generis cō-
mendant splendorem, pietas in Deum, ac Religio certū obtinent prin-
cipatum; præclarè enim Nazianzenus, cum Heronem dilaudaret, & ex
optimis optimum, ex nobilissimis diceret nobilissimum; cautè adiunxit,
Nobilitatem dico, quam pietas, & mores notant. Sed generis omitto splendo-
rem, quem non tam tua tibi peperit industria, quā maiorum inuexit
excellencia. De tua doctrina, quam assiduo studio, perennique Sancto-
rum Patrum lectione comparaisti, quid commemorē? Non possum sanè,

D. Hieron. in
epist. ad Fa-
bian.

D. Hieron.
epist. 14.

Nazian. ora.
23.

D. Ambrosius
de Poenit. c.
8. tom. 5.

D. Gregorius
Nazianzen.
orat. 11.

& ingenij felicitatem, & studij vigilantiam, & memoriae vbertatem non demirari, cum te audiam frequenter de rebus difficilibus disertè, de grauib. copiosè, de subtilibus acutè, de omnibus luculentè philosophantem. Sed hanc ingenij tui excellentiam, ac doctrinae vbertatem tua in Deum singularis Religio protegit, & coronat: *Non enim* (inquit Ambrosius) *sufficit ad consummationem sapientiae verbis praeferre virtutem, nisi doctrina ornatur ex rebus*: Nulla verò res est, quae maiorem sapientiae afferat splendorem, quam illa, quae in Superis colendis infudat, & Deo religiosè famulatur. Iam verò quantus in te existat Religionis amor, qui haec omnia felici coronat ornamento, neminem credo posse ignorare: cum omnes tuae curae, & studia eò tendant, ut Diuinus in tua dioecesi cultus praecipuè efflorescat. Testatur hoc in primis tua sedes cathedralis, cui augendae, & exornandae tam liberales opes contulisti, ut cum eam multis rebus indigam inueneris, nunc omnibus ornamentis ita possideas abundantem, ut in te mirificè quadret, quod in Gorgoniae sororis laudem olim dixit Nazianzenus, ita Sanctam Gorgoniam templum, in quo ipse perorabat, suis exornasse muneribus, ut nusquam postea ita videretur honestadum. Testem quoque laudo eiusdem rei sacrarum Virginum Parthenonem, Annae nuncupatum, quem ab imis fundamentis ad summum fastigium propriis impensis erexisti, situ amplum, opere magnificum, redditibus locupletem: denique talem, ut eius fama non Lusitaniae terminis concludatur, sed ad exterarum nationes meritissimo tuae magnificentiae praconio euecta deferatur. Ad haec tuae Religionis argumenta accedit ille tui animi affectus erga Religiosos ordines singularis, quos ad studia pietatis non solum dictis promoues, sed factis. Seorsim verò nostra Societas tam multa à te accepit beneficia, ut non immeritò diffidat paria apud te posse obsequia collocare. Nam à primis annis, quibus litterarum studia iniisti, ad hoc temporis, quo Pontificiis infulis splendescis, semper tuus in nos amor maiora in dies habuit incrementa. Sed quid communia persequor beneficia, cum propria, quae in me ipsum contulisti, tam multa sint, ut nequeant à me omnia recenseri? Nam ab eo die, quo in hanc urbem pedem posui, te vnum habere coepi singularem meorum studiorum Meccenatem, qui non solum editis à me libris auctoritatem conciliabas, & honorem; sed etiam beneuolis me verbis ad ulterius scribendum erigebas, & liberalibus factis ad scripta euulganda adiuuabas. Quae cum ita sint, librum hunc tam multis tibi debitum nominibus tuo tibi iure non dico, sed soluo; non dono, sed reddo. Tuus est, quia tuo fauore prodit; tuus sit, ut tuo patrocinio defendatur.

I N D E X

INDEX TRACTATVVM;
ET LIBRORVM, QVI IN HOC
VOLVMEINE CONTINENTVR.

TRACTATVS I.

- D**E natura, & essentia virtutis Religionis in tres libros diuisus pag. 1.
Lib. I. De obiecto, & materia virtutis Religionis pag. 3.
Lib. II. De actibus Religionis in generali pag. 16.
Lib. III. De habitu virtutis Religionis pag. 24.
-

TRACTATVS II.

- D**E praeceptis affirmatiuis Religionis, praesertim ad cultum Religionis externum
pertinentibus pag. 49.
Lib. I. De praeceptis Diuini cultus, praesertim quoad oblationes, decimas, & pri-
mitias pag. 51.
Lib. II. De sacrorum dierum obseruatione, & praecepto pag. 157.
Lib. III. De templorum Religioso cultu, & Ecclesiarum immunitate pag. 245.
-

TRACTATVS III.

- D**E vitiis Religioni contrariis, & praeceptis negatiuis, quibus prohibentur p. 281.
Lib. I. De Irreligiositate, & eius speciebus, tentatione Dei, & blasphemia
pag. 282.
Lib. II. De superstitione, & variis modis eius pag. 301.
Lib. III. De sacrilegio eiusque speciebus, &c. pag. 386.
Lib. IV. De Simonia. pag. 401. usque ad finem totius voluminis.
Ordo, & numerus capitulorum vniuscuiusque lib. in illius initio designatur.

INDEX QVÆSTIONVM, ET ARTICVLORVM D. THOMÆ IN SECUNDAM SECUNDÆ, QVI IN HOC VOLV.MINE EXPLI- CANTVR.

Traſtauit D. Thom. de virtute Religionis, & de vitiis illi contrariis in 2.2. à q. 81. vſque ad 100. Cuius omnes articuli in hoc, & in ſequenti volumine explicantur, ordine aliquantulum mutato, & ideo pro ſtudentium vtilitate loca, in quibus ſinguli articuli exponuntur, in præſenti indicabimus.

QVÆSTIO LXXXI.

De Religione.

Articulus I.

Vtrum Religio conſiſtat tantum in ordine ad Deum tract. 1. lib. 1. c. 3. 4. 5. & 6.

Articulus II.

Vtrum Religio ſit virtus tract. 1. lib. 3. cap. 8.

Articulus III.

Vtrum Religio ſit vna virtus tract. 1. lib. 3. cap. 8.

Articulus IV.

Vtrum Religio ſit ſpecialis virtus tract. 1. lib. 3. cap. 2. 4. vſque ad 8.

Articulus V.

Vtrum Religio ſit virtus Theologica tract. 1. lib. 3. c. 3.

Articulus VI.

Vtrum Religio ſit præferenda aliis virtutibus moralibus tract. 1. lib. 3. cap. 9.

Articulus VII.

Vtrum Religio habeat exteriores actus tract. 1. lib. 2. per totum.

Articulus VIII.

Vtrum Religio ſit eadem ſanctitati tract. 1. lib. 3. cap. 1. num. 13.

QVÆSTIO LXXXII.

De deuotione.

QVÆSTIO LXXXIII.

De oratione.

Omittuntur in ſequens volumen.

QVÆSTIO LXXXIV.

De ad oratione.

Articulus I.

Vtrum adoratio ſit actus patriæ tract. 2. lib. 1. c. 1. & 2.

Articulus II.

Vtrum adoratio importet exteriorem & interiorem Actum tract. 2. lib. 2. cap. 2. & 3. & tract. 3. lib. 1. ca. 1. per totum.

Articulus III.

Vtrum adoratio requirat determinationem loci tract. 2. lib. 3. per totum.

QVÆSTIO LXXXV.

De ſacrificiis.

Hæc quæſtio breuiter præſtringitur tract. 2. lib. 1. c. 3. Quia ex proſſo tractata eſt in tertio tomo 3. partis diſp. 73. & ſequent.

QVÆSTIO LXXXVI.

De oblationibus, & primitiis.

Articulus I.

Vtrum aliqua oblationes ſint de neceſſitate præcepti tract. 2. lib. 1. cap. 4. & 5.

Articulus II.

Quibus oblationes debeantur d. lib. 1. cap. 7.

Articulus III.

De quibus rebus fieri debeant eod. lib. 1. c. 7. num. 6.

Articulus IV.

De oblationibus primitiarum eod. lib. 1. cap. 8.

QVÆSTIO LXXXVII.

De decimis.

Articulus I.

Vtrum homines teneantur dare decimas ex neceſſitate præcepti tract. 2. lib. 1. à cap. 9. vſque ad 16.

Articulus II.

De quibus rebus ſint decimæ dandæ, eod. lib. 1. à cap. 31. vſque ad 35.

Articulus III.

An decimæ ſint ſoluendæ clericis, eod. lib. 1. à cap. 21. vſque ad 30.

Articulus IV.

Vtrum clerici teneantur decimas dare d. lib. 1. cap. 17. & ſequent.

QVÆSTIO LXXXVIII.

De voto.

QVÆSTIO LXXXIX.

De iuramento.

QVÆSTIO XC.

De adiuratione.

QVÆSTIO XCI.

De aſſumptione Diuini nominis ad inuocandum per orationem, vel laudem.

Hæ quæſtiones in ſequens volumen reſeruantur.

QVÆSTIO XCII.

De Superſtitione.

Articulus I.

Vtrum ſuperſtitio ſit vitium Religioni contrarium tract. 3. lib. 1. cap. 1. præſertim num. 7.

Articulus II.

Vtrum ſint diuerſæ ſuperſtitionis ſpecies eodem cap. 1. & lib. 2. cap. 1.

QVÆ

Index Quaestionum, & Articulorum.

QVÆSTIO XCIII.

De superstitione in cultu veri Dei incipit explicari tract. 3. lib. 2. cap. 1.

Articulus I.

Vtrum in cultu veri Dei possit esse aliquid perniciosum. l. 2. c. 1. & 2.

Articulus II.

Vtrum in cultu Dei possit esse aliquid superfluum. ibid.

QVÆSTIO XCIV.

De idololatria.

Articulus I.

Vtrum idololatria sit species superstitionis, tract. 3. lib. 2. cap. 3. & 4.

Articulus II.

Vtrum idololatria sit peccatum, eodem lib. 2. cap. 6.

Articulus III.

Vtrum idololatria sit grauissimum peccatorum, eod. cap. 6.

Articulus IV.

Vtrum causa idololatriæ fuerit ex parte hominis eod. lib. 2. cap. 5.

QVÆSTIO XCV.

De superstitione diuinariua.

Articulus I.

Vtrum diuinatio sit peccatum, tract. 3. lib. 2. cap. 7.

Articulus II.

Vtrum diuinatio sit species superstitionis eod. cap. 7.

Articulus III.

De variis speciebus diuinationis. ibid.

Articulus IV.

Vtrum diuinatio per inuocationem dæmonum sit illicita explicantur, eod. lib. 2. cap. 8. 9. 10.

Articulus V.

Vtrum diuinatio, quæ sit per astra, sit illicita eod. lib. 2. cap. 11.

Articulus VI.

Vtrum diuinatio, quæ sit per somnia sit illicita, eod. lib. 2. cap. 13.

Articulus VII.

Vtrum diuinatio per auguria, &c. sit illicita, explicatur in d. cap. 8.

Articulus VIII.

Vtrum diuinatio sortium sit illicita, eod. lib. 2. c. 12.

QVÆSTIO XCVI.

De superstitionum obseruantia.

Articulus I.

Vtrum uti obseruantis artis notoriæ sit illicitum, eod. lib. 2. cap. 15. à n. 4.

Articulus II.

Vtrum obseruationes ad corporum immutationes sint illicitæ, eod. cap. 15. à n. 8.

Articulus III.

Vtrum obseruationes ordinatæ ad præcognoscendum &c. sint illicitæ, eodem lib. 2. cap. 10. n. 4. & 5.

Articulus IV.

Vtrum suspendere Diuina ad colum sit illicitum, eo-

dem lib. 2. cap. 15. à n. 10.

Et ad explicationem harum duarum quaestionum pertinent alia, quæ de Magia disputantur, eodem lib. cap. 14. 16. 17. 18.

QVÆSTIO XCVII.

De tentatione Dei.

Articulus I.

Dei tentatio consistit in aliquibus factis, in quibus solius Diuinæ potestatis expectatur effectus, tract. 3. lib. 1. cap. 2. & 3.

Articulus II.

Vtrum tentare Deum sit peccatum, eodem cap. 2. n. 4. & 14. & cap. 3. n. 5.

Articulus III.

Vtrum tentatio Dei opponatur virtuti Religionis, eod. cap. 2. n. 4. & cap. 3. n. 5.

Articulus IV.

Vtrum tentatio Dei sit grauius peccatum, quam superstitio, explicatur partim tract. 3. lib. 2. cap. 6. partim lib. 1. cap. 3. n. 15. & 16.

QVÆSTIO XCVIII.

De periurio.

Relinquitur in sequens volumen.

QVÆSTIO XCIX.

De sacrilegio.

Articulus I.

Vtrum sacrilegium sit sacræ rei violatio tractat. 3. lib. 3. cap. 1.

Articulus II.

Vtrum sacrilegium sit peccatū speciale eod. lib. 3. c. 7.

Articulus III.

Vtrum species sacrilegij distinguantur secundum res sacras eodem lib. à cap. 1. vsque ad 6.

Articulus IV.

De pœna sacrilegij, eod. lib. cap. 7.

QVÆSTIO C.

De Simonia.

Articulus I.

Vtrum Simonia sit studiosa voluntas, &c. tract. 3. lib. 4. cap. 1.

Articulus II.

Vtrum semper sit illicitum pro Sacramentis pecuniam dare eodem lib. 4. cap. 10. & sequent.

Articulus III.

Vtrum liceat dare, recipere pecuniam pro spiritualibus actibus, eod. lib. 4. à cap. 15. vsque ad 20.

Articulus IIII.

Vtrum sit licitum pecuniam accipere pro his, quæ sunt spiritualibus annexa à cap. 21. vsque ad 29.

Articulus V.

Vtrum liceat spiritualia dare pro munere ab obsequio, vel à lingua, eod. lib. c. 37. vsque ad 40.

Articulus VI.

Vtrum sit conueniens Simoniaci pœna eodem lib. 4. à cap. 55. vsque ad 61.

Alia multa in discursu illius libri tractantur, quæ tantum obiter D. Thom. attingit.

Præter has quaestiones exponitur quaestio 13. eiusdem 2. 2. D. Tho. quæ est de blasphemia in tract. 3. lib. 1. à cap. 4. vsque ad finem.

L I C E N

L I C E N T I Æ.

ORdine sanctæ, & supremæ Inquisitionis Senatus, qua potui diligentia, perlègi opus istud de *Virtute & statu Religionis*, quod post multa alia, eaque præclarissima, composuit insignis admodum Doctor Franciscus Suarius, ex sacra Religione Societatis I E S V, Pater vique & literis, & religione præstantissimus, & sicut alia eruditissimis quibusque admodum fuerunt probatâ; ita & præsens haud dubiè probabitur; quippe quod virtutem Religionis secundum se, actus illius tam internos, quàm externos, præcepta, & reliqua omnia, quæ ipsam concernunt, mira, de more, & subtilitate, & perspicuitate contempletur; exponendo interim ad mentem Sanctòrum Patrum, multa loca sacrae Scripturæ, quorum expositiones tam speculationi, quàm rei morali mirabiliter patrocinantur. Tantum abest vt aliquid contineat orthodoxæ Fidei, vel sanctis moribus repugnans. Quare ad communem studentium vtilitatem dignissimum censeo, vt tam eximij laboris fructus in lucem prodeat, typisque mandetur. In Conuentu D. Francisci d'Enxobregas Olyssipone, die 24. Septembris. Anno Domini 1607.

Fr. Ludouicus ab Angelis.

EGo Hieronymus Diaz Societatis I E S V in Lusitana Prouincia Prouincialis, è facultate ad id mihi facta à Reuerendo admodum Patre nostro Generali Claudio Aquaviua, facultatem concedo, vt hoc opus de *Virtute Religionis*, à Patre Francisco Suario Societatis nostræ, sacraeque Theologiæ Doctore, & in Conimbricensi Academia primario Professore compositum, & eiusdem Societatis grauium doctorumque hominum iudicio approbatum, typis mandetur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas, sigillòque nostro munitas dedimus. Conimbricæ 1. die Iulij, anni Domini 1608.

Hieronymus Diaz.

Facultas R. P. Prouincialis Societatis Jesu, in Prouincia Lugdunensi.

Ludouicus Michaelis Prouincialis Collegiorum Societatis I E S V, in Prouincia Lugdunensi, iuxta priuilegium eidem Societati à Rege Christianissimo Henrico III. die x. mēsis Maij, anni 1583. Et Henrico IV. nunc regnante 20. Decembris 1606. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque illorum permissione imprimant; permittit Horatio Cardon, Lugdunensi Bibliopolæ, vt *Opus de Virtute, & statu Religionis, Authore P. D. Francisco Suarez, &c.* ad sex proximos annos imprimere, ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni die 6. Maij 1609.

L V. D. MICHAELIS.

Summa Priuilegij à Christianissimo Galliarum Rege obtenti.

Henrici IV. Gallia & Nauarra Regis diplomate cautum est, ne quis in suo regno, alijsve locis ditioni suæ suppositis, intra proximos annos decem à die concessionis præsentium inchoandos, excudat, vendat, excudendum vendendumve quouis modo ac ratione conetur, librum, qui inscribitur, *Opus de Virtute, & statu Religionis, Authore P. D. Francisco Suarez, &c.* vno Horatio Cardon, Bibliopola Lugdunensi, excepto, cuiue ipse concesserit: Sub pœnis originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Lutetiæ; die 17. Iulij, Anno 1609.

Sic signatum.

De mandato Regis.

PERREA V.

OPVS DE VIRTUTE

ET STATV RELIGIONIS.

PROOEMIUM, ET RATIO TOTIVS

OPERIS DE RELIGIONE.

A C R A Theologia ita subtili diuinarum rerum speculatione detinetur, vt humanas etiam dirigat actiones; speculatrix enim est, & practica. Hinc fit, vt cum Deum tanquam obiectum cōtempletur, non solum eius nobis ingerat cognitionem, sed etiam modum ostendat, quo cognitum debito tantæ maiestati cultu veneremur. Minus quidem laudabilis esset Theologia, si mentem illustraret, non mores dirigeret, si diuinæ maiestatis notitiam conferret, neque ad eam colendam, viam, modumque ostenderet. Deum enim cognoscere, & non, vt Deum, honorificare, flagitium est omnium maximum, quod in antiquis Philosophis Paulus reprehendit *ad Rom. 1.* vt ibi Chrysost. adnotauit; ideoque diuina Sapiencia non solum mentem cognitione illustrat, sed etiam normam præfigit voluntati, qua Deum ita cognitum supremo cultu, ac ueneratione extollamus. Cum ergo æquum sit Theologum doctorem, Theologiam, quam profitetur, æmulari, postquam ea Dei mysteria, in quibus speculatrix Theologia præcipue versatur, pro meo captu euulgauit; non potui me amplius continere, quin ad explicanda illa descenderem, quæ nos Deo debitum cultum edocerent. Cum enim hic semper fuerit meorum laborum scopus, vt Deus ab hominibus & cognoscatur magis, & ardentius, sanctiusque colatur; hoc peculiari opere id mihi perficiendum putauit, quod specialius homines ad cultum, & honorem Deo exhibendum incitarem. Cum verò, teste Clemente Alexan. 2, Strom. *Religio ceteris virtutes superans, antiquissimam, & supremam causam doceat colere, & venerari*, de Religione hanc institui tractationem.

Hæc præcipua causa est suscepti operis; cui accessit alia non minoris ponderis, quæ ex Superiorum sumitur auctoritate, à quibus sæpe ad hoc opus aggrediendum fui excitatus, eorum autem nutum, & voluntatis significationem tanquam imperium mihi suscipiendum semper existimaui. Quanquam facile illud censeatur imperium, in quod animus ipse sponte propendet, atque in hoc ita libenter voluntas ferebatur, vt calcaribus non indigeret. Enimvero cum tractatus de religioso Statu ijs sit connectendus, quæ de virtute Religionis à nobis sunt explicanda; mirum non est, si animus, quod se gratum exhiberet, ad illius status commendationem properaret, ad quem diuina gratia ipsum euexit, & per plures annos consecrauit. Sicut enim conferre gratiam bonum est, ita non referre est durissimum, vt in lib. 1. de Offic. eleganter dixit Ambrosius.

Illud etiam benigno Lectori attentè considerandum est, multa ex his, quæ ad tertiam partem D. Thom. superioribus annis disputauimus, qualia sunt, quæ de Adoratione, Sacrificio, Sacramentis, aliisque similibus in lucem dedimus; ad materiã, & actus Religionis, vel directè spectare, vel proximè reuocari; ideoque vniuersam illam doctrinam ex huius virtutis cognitione pendere, ei que quodammodo subordinari, ac subinde tractationem hanc à superiori nō discrepare, sed eam quodammodo perficere, ac consummare. Iam verò quæ de Sacramento Ordinis dicenda erunt, maiori quadam ratione cum virtute Religionis copulantur: Nam per illud Sacramentum ministri diuini cultus consecrantur, & à virtute Religionis de actibus, quos in eo munere exercere debent, instruuntur. Denique ipsum etiam Matrimonij Sacramentum, cum votis tam solennibus, quam simplicibus, quæ inter actus Religionis numerantur, connectionem habet. Vnde si fauente Deo ad inceptum Sacramentorum opus aliquando reuertar, expeditior erit cursus, multis in hoc opere enodatis, quæ in illo incōmodè permiscētur. Quod si vita, virtusque defecerit, priusquam ad illud opus animū iterum appellam, quod video quàm

fit probabile, non me facti pœnitebit, vt spero, quia non sunt pœnitendæ rationes, quibus inductus, illud opus interrumpi, vt hoc aggrederer.

Est ergo Religio totius huius operis scopus, & obiectum. Sed quia duos hoc nomen *Religio* præcipuos habet significatus; alterum, quo exprimit virtutem quandam omnibus Christianis cōmunem, alterum, quo peculiarem significat statū eorum, qui propriè Religiosi appellātur; duas præcipuas partes totū hoc opus continebit, quarū vna virtutis, altera status cognitionem cōprehendat. Quamuis enim D. Thom. 2.2. à q. 81. vsq; ad 100. de virtute Religionis disputauerit, & postea multis interiectis à q. 183. & præsertim in 186. & sequentibus de Statu disse-ruerit; nihilominus virtus, & status Religionis ita mutuo nexu copulantur, vt ad vnius exactā cognitionem alterius notitia requiri videatur. Nam religiosus Status, & ad virtutis Religio-nis exercitium instituitur; ideoque statui Angelorum semper laudantium, & colentiū Deum, cōparatur ab Ambrosio, & eiusdem virtutis actibus constituitur, consueta nimirum votorum emissionē, sine quibus status ille non cohæret, immò ipsam religiosā vitæ professionem gra-tum Deo sacrificium S. Augustinus appellauit, & Gregorius addidit esse gratissimū Deo ho-locaustum. At votum, sacrificium, & diuina laus, actus virtutis Religionis sunt; non potest er-go ille status ab hac virtute, disputatione seiungi.

Ex dictis tamen manifestè deducitur, priorem huius operis locū virtuti esse tribuendum, quoniam ad illā, vt ad finem, & efficientē causam Status religiosus refertur. In virtute autem explicanda, quem in pertractandis aliis virtutibus tenere soleo ordinē, obseruabo. Prius enim eius naturam, subiectū, materiam, actus, essentiam, proprietates, vnitatem, & distinctionem ab aliis inuestigabo. Gradū postea faciam ad morālē doctrinam, atq; adeò tam diuina, quàm hu-mana præcepta ad hanc virtutem spectantia explicabo. Tum ea, quæ aliquid imperant, iūm etiam ea, quæ quippiam prohibent, & cum illis vitia omnia, quæ eidem virtuti opponuntur, recensebo, & explanabo. Quamuis enim in virtutum tractatione morālis doctrina, & copio-sior, & præcipuè intenta esse debeat: nisi tamen exacta cognitio, speculatioque præcedat; non possunt fundamenta deprehendi, à quibus morālis doctrina deriuatur.

Est tamen postremo loco obseruandū, licet huius virtutis actus physicè (vt aiunt) spectati, multiplices sint; in præsentī non nisi sub ea ratione considerari, qua cultū Deo debitū conti-nent. Sunt tamen nonnulli actus proprii huius virtutis, qui rationē ipsam cultus fundatā ha-bent in quadā alia peculiari proprietate morali, ex qua noua, & specialis consideratio morālis cōsurgit. Hi verò actus tres præcipuè inueniri vidētur, Oratio, Iuramentū, ac Votum. Oratio enim ad impetrandū aliquid ab alio refertur; Iuramentū ad confirmandā veritatem infalli-bili testimonio; Votum ad obligandum hominem peculiari modo, ratione promissionis, quæ omnes rationes sunt substratæ ad rationē cultus; & satis morales sunt, peculiareſq; tractatus exigunt. Quapropter prius generatim de ipsa Religionis virtute, eiusq; præceptis, ac vitiis illi oppositis dicam: postea verò de tribus actibus paulo antea explicatis, & aliis, qui ad illos reuo-cantur, disseram: quamuis in materia de Voto, & quia copiosior, & quia valde necessaria est, longiùs erit immorandum. Atq; de industria hunc de Voto tractatum in vltimū huius virtu-tis locum referuabimus; quia ex voti, eiusq; naturæ consideratione, accommodato ordine, ac proclui quasi ductu ad religiosi status considerationem transitum faciemus.

INDEX CAPITVM LIBRI PRIMI, DE OBIECTO ET MATERIA VIRTU- TIS RELIGIONIS.

Cap. 1. de etymologia, & multiplici significatu vocis Religionis. Cap. 2. De diuisione Religionis in virtutem, & statum. Cap. 3. Quomodo Deus sub obiecto virtutis Reli-gionis comprehendatur. Cap. 4. Sine Deus solus obiectum cui virtutis Religionis.	Cap. 5. An sola Religio respiciat Deum vt obie-ctum cui. Cap. 6. Sub qua ratione Deus sit obiectum Reli-gionis. Cap. 7. Quanam sit materia proxima Religio-nis. Cap. 8. De cultu, quem exercet Religio. Cap. 9. de Debito, quod reddit Religio.

LIBER PRIMVS, DE OBIECTO, ET MATERIA VIRTVTIS RELIGIONIS.

Hunc de Religione tractatum in tres præcipuas partes, seu libros diuidemus; in primo tam materiale, quàm formale obiectum virtutis Religionis explicabimus; In secundo generalem doctrinam de actibus eius trademus; In tertio virtutem quoad eius habitum, excellentiam, seu perfectionis gradum, ac distinctionem à ceteris virtutibus exponemus. Prius verò quàm ad rem ipsam accedamus, pauca de nomine Religionis præmittere opportunum iudicauimus.

CAPVT PRIMVM.

Religio unde dicta sit, & quo modo solius Dei cultum propriè significet, licet ad alia etiam transferatur.

1.
Religionis
significatū
ex D. Augu.
aliorumque
sententia.

X Latinis Patribus, & Doctores Aug. lib. 10. de Ciuitate cap. 1. quem imitatus est Ionas Aurelianus. li. 1. de cultu Imaginum ante medium, Religionem dixit, iuxta Latine loquendi consuetudinem non imperitorum, sed doctissimorum,

non significare solius Dei cultum, sed etiam officiū, quod hominibus cognatis, & affinis, vel alia quacumque ratione nobis coniunctis exhibemus. Hanc tamen sententiam expendens D. Thom. 2. 2. quæ. 81. art. 1. ad 2. dicit, August. latè Religionis voce vsum fuisse, & secundum vocis proprietatem soli Deo attributam esse, quod verum censeo, & hanc esse propriam, & primæuam huius vocis significationem, nō solum ex vso, & accommodatione Latinorum Patrum, quod certum est, sed etiam apud Latinos auctores. Nam Cicero lib. 2. de Inuentione. Religio, inquit, est, quæ superioris cuiusdam nature, quam diuinam vocant, curam, ceremoniamque affert. Quam definitionem vsurpauit Augu. lib. 83. quæstionum q. 31. Et in hac significatione à nobis in hac materia vsurpatur. Ad cognatos autem, nobisque coniunctos, pietas, vel amicitia, aut obseruantia haberi dicitur: non autem Religio, nisi fortasse quatenus vel per exaggerationem, vel per translationē, (vt infra declarabo) quidquid magna cura, & studio animi fit, ex religione, vel religiosè fieri dicitur, vel etiam quatenus ipsamet Dei Religio beneficentiam proximorum, & præcipuè nobis coniunctorum imperat, iuxta illud Iacobi 1. Religio munda, & immaculata hæc est visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum.

D. Thom.

Cicero.

D. Augu.

Iacob. 1. 27.

2.
Religionis
etymologia
à verbo re-
ligno refer-
tur.

Religio ergò Deum solum, eiusque cultum respicit. Quam significationem ex ipsa vocis origine, seu etymologia colligere possumus: quæ multiplex etiā ab auctoribus traditur. Primò enim quidam Religionis nomen deducere voluerunt à verbo relin-

quo, quia religiosum illud esse dicitur, quod propter sanctitatem aliquam remotum est, ac separatum à communi vso. Ita refert ex Masurio Sabino, Aulus Gellius lib. 4. Noctium Attic. cap. 9. Nimis autem remota videtur deductio hæc, siue effectum, ex quo desumitur, siue ipsarum vocum dissimilitudinem cōsideremus. Secundò existimatum est, vocem Religio à verbo religendi deriuatam esse. Sic D. August. 10. de Ciuitate cap. 4. de Deo loquens. Ipse (inquit) fons nostra beatitudinis, ipse omnis appetitionis est finis, hunc eligentes, vel potius religentes, amiseramus negligentes: unde & religio dicta perhibetur, ad eum dilectione tendimus, &c. Eiusdem meminit 1. Retract. cap. 13. eamque tribuit latini sermonis auctoribus, Cicero nem subindicans; fortasse enim ita intellexit illa verba Ciceronis 2. de natura Deorum. Hi dicti sunt religiosi ex religendo, tanquam eligendo elgentes, & diligendo diligentes, intelligendo intelligentes. Veruntamen constat, Cicero nem in alio sensu loquutum esse, vt statim dicam. Aliqui etiam putant Isidorum hanc sequi etymologiam, licet in alio sensu, scilicet, quia Religio si Deum reeligant, non quem amiserant, sed quem prius elegerant. Veruntamen Isidorus nihil aliud facit, quàm sententiam Ciceronis sequi, & referre.

Aulus Gellius.

D. August.

Qui crediderint à verbo Religio de ductū Religionis nomen.

D. Isidor. lib. 10.

3.
Religio à verbo religo haudquaquam deriuatur.

Denique Augustinus ipse in ea sententia non permansit; neque nobis placet, siue vocem, siue rem attendamus. Nam in primis nullum est verbum proprium latinum religendi, ex quo illa vox deduci potuerit, imò nec religo vsitatum inuenitur. Quinetiam si illud admittamus, nō tam significabit eligere, quod neglectum erat, quàm iterum eligere, quod iam erat electum. Sicut religare non significat ligare ea, quæ soluta erant, sed iterum ligare ea, quæ iam erant ligata. Accedit, quòd eligere Deum iam negligenter amissum, vel non est munus Religionis, sed Pœnitentiæ, vel si Pœnitentia aliquo modo sub Religione continetur, illud munus est quasi secundarium, & accidentarium: nam Religio per se respicit Deum, & ad illum tendit, etiamsi nunquam negligenter amissus sit. Non est ergo verisimile, nomen Religionis fuisse tractum ex comparatione (vt sic dicam) ad priorem negligentiam, seu ad negligentem Dei amissionem.

Religionē
à verbo Re-
ligendi dicta
dixit Tul-
lius.
D. Isidorus.

Tertiò igitur deriuata censetur vox *Religio* à verbo *relegendi*, quia nimirum ea, quæ ad Dei cultum pertinent, iterum, atque iterum, legenda, seu cogitanda sunt. Ita Cicero lib. 2. de Natura Deorum, quem sequutus est Isidorus lib. 10. Originum litt. R. in principio. Quorum sensus constat ex illis Cicerobis verbis. *Qui omnia, quæ ad cultum Dei pertinerent, retractarent; & relegerent, hi dicti sunt Religiosi à relegendis.* Alia autem verba suprâ citata adducuntur tanquam exempla, non quia ex verbo *eligendi*, aut *relegendi* in alia significatione sumpta sit etymologia, sed ex hac, qua propriè significat legere, quatenus ad cognitionem ordinatur. Estque probabilis deductio, siue vocum similitudinem, siue munus ipsum Religionis spectemus.

5.
Religionē
à religando
Lactantius
deriuauit.

Nihilominus Lactantius lib. 4. de vera sapientia cap. 28. Ciceronem in hoc deserit, & Religionem ex verbo *religandi* deducit, dicens, *Hac conduione gignimur, ut generati nos Deo iusta, & debita obsequia præbeamus, hunc solum nouerimus, hunc sequamur, hoc vinculo pietatis obstricti Deo, & religati sumus, unde ipsa Religio nomen accepit, non ut Cicero interpretatus est, à relegendis.* Atque hanc Lactantij sententiam approbarunt D. Hieronymus circa illa verba Amos 9. *Qui edificat in celo ascensionem suam, & fasciculum suum super terram fundauit.* Et D. Augustin. lib. de vera Religione cap. vlt. qui primam suam etymologiam retractat. lib. 1. Retract. cap. 13. Atque hæc sententia est maximè verisimilis, siue spectemus vocum allusionem, & propinquitatem, siue munus ipsum Religionis.

Amos cap. 9.
D. August.

6.
In quo D.
Hier. & Lac-
tant. diffi-
deant.

Est autem differentia inter Lactantium, & Hieronymum; Lactantius enim vult Religionem esse dictam, quia ipsa Deo homines ligat: Hieronymus verò, quia ipsos homines inter se ligat, & quasi in vnum congregat ad colendum Deum, & ideò ait; *Gregem iustorum, seu electorum fasciculum appellari, quia una Domini religione constrictus est; unde & ipsa Religio à religando, & in fascem Domini vinciendo, nomen accepit;* Lactantium videtur sequi Bernard. lib. de Natura, & dignitate diuini amoris. cap. 15. dicens. *Corporalibus religamur sacramentis, ne à Deo recedamus, unde etiam à religando Religio dicitur.* E contrariò Abulen. Exod. 12. sub quæst. 49. *Religio*, inquit, *dicitur modus specialis colendi Deum, siue verum, siue falsos Deos; vocaturque Religio à religando, quia religant se homines illi modo viuendi, & colendi Deum.* Mihi magis placet, vt Religio dicatur, quia ipsamet religat homines Deo. Nam expositio Hieronymi est quidem accommodatissima ad eam significationem, qua vox Religio pro statu religionis accipitur; tamen quia illa primæua non est, sed deriuata, vt infrâ dicam, ideò Lactantij consideratio potior videtur, & primario effectui religionis accommodatior. Religio enim primùm omnium vnit nos Deo; hinc verò consequenter fit, vt qui eundem Deum colunt, aliquo modo inter se colligati maneant; magis autem, vel minùs, iuxta rationem cultus.

D. Bernard.

Abulen.

Approbat
ea sententia,
quæ Religio
nē ita dicta
credit, quia
religat ho-
mines Deo.

7.
Discrimen
inter D. Au-
gust. Lactan-
tiumque sen-
tentiam.

Rursus verò considerari potest aliud discrimen inter Lactantium, & August. nam Lactantius significat Religionem dictam esse ab illo vinculo naturali, quo Deo obligamur ex propria naturæ conditione: Augustinus autem potius dictam significat, quia huic vinculo nouum vinculum superaddit. Quod explicuit D. Thom. Opusc. 19. contra impugnantes Religionem cap. 1. dicens, *Religio iteratam ligationem importans, ostendit ad illum aliquem ligari, cui primo coniunctus fuerat, & ab eo distare incepit; & quia omnis creatura prius in Deo exiuit, quàm in se ipsa, & à Deo processit, quodammodo ab eo distare incipiens secundum essentiam per creationem; ideo rationalis creatura ad ipsum Deum debet religari, cui primò coniuncta fuerat, antequam esset; vt sic ad locum, unde ex eunt flumina, reuertantur.* Quæ explicatio subtilisqui-

D. Thom.

A dem est, magis verò fauet sententiæ Lactantij, quatenus declarat, cur ipsum naturale vinculum subiectionis rationalis creaturæ ad Deum, dicatur potius religio, quàm ligamentum. Tamen nimis metaphorica, minùsque propria videtur illa deductio: nam creaturæ, prout sunt in Deo, non tam dici possunt alligatæ Deo, quàm esse ipsæmet Deus: solum ergò ligantur illi, quatenus sunt in se productæ, & ab illo distinctæ: ergò primum vinculum, quo illi coniunguntur, non propriè dicitur religio, sed ligamentum tantum. Nec dicuntur tantum religari, quæ dissoluta iam sunt, cum prius fuerint ligata, sed etiam, & fortè propriùs, illa, quæ licet ligata iam sint, vt fortius adhæreant, & non dissoluantur, iterum religantur. Iuxta hanc ergò proprietatem videtur Religionis nomen rectè posse explicari: nam cum creatura rationalis per naturale debitum, & inditam propensionem ligata sit ad colendum vnum Auctorem suum; per voluntariam electionem, & superadditam habitus inclinationem religatur: & ideò virtus, quæ hoc officium præstat, Religio dici potuit.

Quod si fortasse obiiciat aliquis, hanc considerationem habere locum in omni habitu, nam auget inclinationem potentia, & ita quasi iterato eam ligat suo obiecto. Respondemus, hoc nihil referre; tum quia potuit hæc ratio, in hoc nomine imponendo considerari, & nō in aliis: tum etiā, quia hæc propensio rationalis creaturæ ad suum creatorem maxima est: nam quia est perfectissima subiectio, & seruitus, magnum debitum, & obligationem inducit, ideòque meritò vinculum, seu ligamen dicitur; & quia hæc est nobilitas creaturæ rationalis, vt per se, & ex vi suæ originis, ad nullum alium, nisi ad Deum, vt ad finem ordinetur, ideo quasi per antonomasiam soli Deo naturaliter alligata censetur: meritò ergò illa virtus, quæ hoc vinculum confirmat, & debitum soluit, religio dicta est. Vnde etiam obiter intelligitur, vbi nouum vinculum voti superadditur in ordine ad hunc ipsum cultum, ibi specialiori quadam ratione quadrare nomen Religionis hoc modo deductum, ideòque ratio sic viuendi, & colendi Deum ferè iam sibi vsurpauit in Ecclesia hoc nomen religionis simpliciter dictum.

Vltimò ex his quæ dicta sunt de propria significatione, & etymologia huius vocis, intelligere licet, siquas alias significationes habet hæc vox, deductas esse aliquo modo ex comparatione, vel habitudine ad vinculum cum Deo iam declaratum, etiamsi aliquid immediatè ad Deum ordinatum continere non videantur. Vt verbi gratia, religio apud Latinos aliquando sumi solet pro *anxia cura*. Sic Cicero de clar. Orat. dixit, quorundam hominum orationem esse attenuatam *nimia religione*, id est, sollicitudine. Nam quia in diuino cultu maxima cura adhibenda est, & illa cæteris curis præferenda, ideò translata est hæc vox ad significandam quandam nimiam anxietatem in aliqua re agenda. Simili modo religionis nomine significari solet scrupulus conscientia, ac timor, iuxta illud Pamphili apud Terentium in Andria, *Dignus es odio cum tua religione*, id est, cum tuo timore, & scrupulo. Quomodo est frequens apud Ciceronem, *Religionem iniicere*, id est, conscientia scrupulum; *Aliquid esse religioni*, id est, in debito conscientia, & similia. Intellexisse enim suo modo videntur etiam Philosophi, timorem conscientia ad cultum Dei aliquo modo pertinere; & è conuerso contra conscientiam agere, nihil aliud esse, quàm Deum offendere. Sic ergo Religionis vox ex significatione diuini cultus, ad significandum conscientia scrupulum translata est. Et inde etiam vltimò ad significandum nimium scrupulum, vel timorē in aliis rebus, vel actionibus traducta est.

Ligantur nō
solum dissol-
uta, sed liga-
ta, vt firmius
adhæreant;
qui sensus o-
primè qua-
drat in Reli-
gionem.

8.
Cum ratio-
nalis creatu-
ra naturali-
ter Deo sit
subiecta, &
alligata; me-
rito religio
illa dicitur,
quæ hoc vin-
culū religat.

9.
Aliæ religio-
nis etymolo-
giæ per habi-
tudinem ad
vinculum de-
ductæ.

Tandem

10. Tandem debitum officium in quocumque munere præstando, solet etiam à Latinis, religionis nomine significari. Quod fortè significauit August. in principio citatus, cum dixit, religionem etiam dici ad cognatos, vel affines. Generalius autem dixit Cicero 4. in Verrem. *Ego, quos adhuc magistratus mihi populus Romanus mandauit, sic accepi, ut me omnium officiorum religione obstringi arburarer.* Quæ extensio eandem ferè rationem habet, quam præcedentes: nam debitum officium præstare in omnibus, eatenus ad diuinum cultum pertinere potest, quatenus in eo deficere, redundat in offensionem Dei: vel certè, quia honor diuinus est officium maximè debitum per quandam analogiam ad illud, omne debitum officium, religionis nomine appellatur. Omnes ergò hæ significationes huius vocis, per extensionem quandam deriuatæ sunt à principali, & propria, qua religio solius Dei cultum importat.

CAPVT II.

Quot modis dicatur religio ad Deum, & sub quo illorum, virtus, vel status sit.

1. *Religio in veram, & falsam bipartitur.*

Religionē qui attribuerint intellectui, & qui voluntati.

Ludouicus Viues in Scholia ad 4. c. lib. 10. de Ciuit. Dei.

Religio à sapientia distinguitur, sed se inuicem committantur.

Clemens Alexand.

1. *Primū omnium notanda est diuisio Religionis valde vsitata ab antiquis Patribus, in veram, & falsam, quam supponit Lactantius in suis Institutionibus; nam in primo libro agit de falsa religione; in 4. verò, & 6. agit de vera sapientia, & de vero cultu. August. etiam in libro de Vera religione, in ipso titulo tacitè indicat dari etiam religionem falsam, seu per errorem introductam, vt statim in cap. 1. significat, & in discursu operis latius prosequitur. Cum autem verum, & falsum propriè ad intellectum referantur, & rebus etiam tribui soleant, declarare oportet, quo ex his modis religioni accommodentur. Pro quo est animaduertendum, Religionem, iuxta modum etiam loquendi antiquorum, aliquando tribui intellectui, aliquando verò affectui. Priori modo dixit Mercurius Trismegistus *ἐποικήσα γνῶσις ἐστὶ θεῶ.* Quem imitatus Saluianus lib. 2. ad Ecclesiam catholicam non longè à fine dixit, *Religio scientia est Dei.* At verò Lactantius lib. 4. de Vera sapientia cap. 4. Religionem apertè tribuit voluntati, dum ait, religionem, & sapientiam ita esse coniunctas, vt nunquam separantur, quia idem Deus est, qui intelligi debet, quod est sapientiæ; & honorari, quod est religionis. *Sed sapientia, inquit, præcedit, religio sequitur; quia prius est Deū scire, consequens colere.* Sicut ergò voluntas intellectum, ita religio sapientiam sequitur. Statim verò videtur hæc duo confundere, dicens, *Ita in duobus nominibus una vis est, quamuis diuersa esse videantur;* Sed non negat hæc duo esse distincta, nam subdit, *Alterum est in sensu, alterū in actione, id est, in intellectu, & affectu; sed illa vnū appellat in radice, & fundamento, nam similia sunt, inquit, duobus riuis ex vno fonte manantibus, fons autem sapientiæ, & religionis Deus est.* Clemens etiam Alexand. lib. 2. Strom. num. 8. religionem à sapientia distinguit, significat autem religionem esse priorem, dum ait, *Religionem esse initium sapientiæ,* sed aliter loquitur de sapientia, quàm Lactantius; nam hic sapientiam vocat fidem ipsam, seu quamcumque veram Dei cognitionem; Clemens verò loquitur de sapientia perfecta, quæ cum charitate coniuncta est, cuius initium dicitur esse religio, vel eodem modo, quo timor, vel quia à Deo est impetranda per orationem, quæ est actus Religionis.*

Ex hac ergò coniunctione inter sapientiam, & religionem ortum est, vt aliquando sapientia ipsa vocetur religio, & religio sapientia. Hoc enim sensisse videtur Clemens Alexand. suprà dicens: *Intelligentia*

A *est rerum sanctarum cura, & providentia,* quod est Religionis munus, iuxta illud Ciceronis in principio citati. *Religio est, quæ diuinæ naturæ cultum, caeremoniarumque affert.* Hæc autem cura proximè quidem affectus est, tamen quia ex vera Dei cognitione nascitur, intelligentia vocatur. Sicigitur, si Religio sumatur secundum id, quod in intellectu supponit, vera, vel falsa appellatur propriè, ac formaliter, prout hæc attributa in intellectu inueniuntur. Atque ita vera Religio erit veri Dei, verique cultus illi debiti vera cognitio. Atque hoc modo fides christiana solet frequenter à Patribus appellari sola, & vera Religio. Quia veritatem continet in ostendendo Deo, qui colendus est, & in proponendo modo, quo colendus est; vt utrumque enim ad veram Religionem necessarium est. Est enim fides simul, & eminenter speculatiua, & practica: speculatiua quidem, ostendens Deum esse, & dignū esse omni honore: practica verò, quatenus etiam docet modum, & obligationem colendi illum, & in vtroque munere veritatem requirit, vt simpliciter vera religio sit.

Vnde è contrario falsa religio ex parte cognitionis duobus modis potest contingere: (nam malum ex quocumque defectu,) Primò quando pro Deo habetur, & colitur, quod Deus non est; & hoc modo fuit falsa religio apud Gentiles colentes falsos Deos, & est apud omnes illos, qui diuinum cultum creaturæ, aut dæmonibus aliquo modo communicant, vt latè prosequitur August. lib. 2. de Doct. Christ. cap. 19. & sequentibus. Alio modo contingit error in ipso cultu, quia licet colatur verus Deus, honor tamen eius in eis rebus ponitur, quibus re vera non colitur, neque adoratur. Et hoc modo est nunc falsa Religio apud Iudæos, & Paganos, & omnes illos Infideles, & Hæreticos, qui vnum verum Deum, & creatorem recognoscunt, & se colere profitentur; re tamen vera non colunt, quia vel falsis signis ad Deum colendum vtuntur, maximè Iudæi, vel caeremoniis superfluis, & ad salutem animæ nihil conferentibus, vt Pagani, & multi ex Hæreticis; vel certè quia in his omnibus numquam deest aliquis error circa ipsius Dei cognitionem, neque illi mentem subiiciunt, quod esse debet veræ Religionis fundamentum. Propter quod D. Thom. dixit dicto Opusc. 19. cap. 1. *Primum vinculum, quo Deo ligatur homo, esse fidem, scilicet veram, & quæ ita in ipso Deo funderetur, vt in nulla re aberrare possit.*

Atque hinc vterius Religio, prout spectat ad affectum, (quæ est propria, & formalis religio,) denominabitur vera, vel falsa, vel in esse rei, vel (quod perinde est) per habitudinem ad suum fundamentum, quod est fides, aut cognitio Dei. Erit ergo vera Religio, quæ in vera fide fundatur, & consequenter circa verum cultum veri Dei versatur; falsa autem erit omnis illa, quæ in errore fundata est, quæ etiam solet *superstitio* appellari, de qua postea dicemus. Vnde in priori est verum esse Religionis, quia constat ex illis principiis, quæ vera Religio postulat, & ideo dicitur vera in esse rei, & per conformitatem ad veras causas Religionis, quæ sunt verus Deus, veraque cognitio eius. Alia verò solum habet nomen, & apparentiam Religionis, & ideo falsa dicitur, vel potius nulla, nam Religio simpliciter dicta, solum est illa, quæ vera existit. Vnde etiam constat; religionem falsam, non esse virtutem, immò nihil, quod ad veram virtutem spectet, in ea, quatenus talis est, reperiri. Nam (vt rectè dixit Lactantius dict. lib. 4. cap. 4.) *Fons sapientiæ, & religionis Deus est, à quo hi duo riuus, si aberrauerint, arescant, necesse est;* nihil ergò veræ virtutis fructificare possunt. Virtus enim opus honestum requirit; In cultu autem falsi Dei, vel in falso, & superstitioso cultu nulla honestas esse potest, cum rectæ rationi repugnet; quid

Religio, secundum id quod in intellectu supponit, formaliter dici tur vera, vel falsa.

3. Quibus modis falsa est Religio ex parte cognitionis.

D. August.

D. Thom.

4. Vera Religio, quæ in vera fide fundatur.

Lactant.

quid ergo virtutis in Religione esse potest, in vera A religione querendum est.

5. Rursus verò circa veram Religionem, (& cum religionis nomen non solum interno affectui, sed etiam exterioribus actionibus, immò, & rebus quibus Deus colitur, tribui solere, atque etiam doctrinæ, quæ talem cultum, vel cæremoniam docet. Hoc constat ex communi vsu loquendi etiam scripturæ. Nam Exod. 12. de Phase dicitur. *Quæ est ista religio?* id est, quid est ista cæremonia sacra, & actio religiosa? Et Num. 19. *Ista est religio victima, &c.* Vbi sermo est de sacrificio vaccæ rufæ. Sic etiam Exod. 29. Leuit. 7. & 16. dicitur aliquid esse faciendum *religione perpetua*, id est, lege stabili ad religionem, & cultum Dei pertinente. Sic etiam dixit Clemens Alex. lib. 2. Strom. num. 5. *Religio est actio quæ Deum sequitur.* Denique sicut fidei nomine significari solet, & doctrina fidei, & actus, vel habitus fidei; vel sicut votum dici solet, & res, quæ vouetur, & ipsa promissio, ita etiam *religio* dicitur, & cultus ipse, seu modus colendi Deum, siue in hominis actibus, siue in rebus, quæ talibus actibus deseruiunt, consideretur; & actiones ipsæ, siue exteriores, per quas talis cultus exercetur, siue interiores, à quibus proficiuntur, & consequenter etiam habitus, à quo tales actiones propriæ, & sub ratione cultus efficiuntur.

6. *Quomodo aliqua honestas reperitur in his omnibus, quibus Religio nis nomen attribuitur.* Atque in his omnibus, prout ad veram religionem pertinent, aliqua honestas reperitur, sed diuerso modo. Nam in ipso cultu reperitur tanquam in obiecto, & materia, circa quam aliquæ actiones humanæ versantur. Est enim illud obiectum quoddam rectæ rationi consentaneum, id est, secundum rectam rationem amabile, seu eligibile. In actionibus autem quatenus voluntariè, seu liberè exercentur, inuenitur moralis honestas, quia studiosæ sunt, & diuinæ legi conformes. In habitu etiam reperitur rectitudo, quatenus connaturale, & proximum principium est talium actionum, præbens optimum modum illas operandi.

7. Vnde tandem constat ex his omnibus, quæ vera religio cõplectitur, & quæ nomen religionis aliquo modo participant, aliquid esse, quod vera virtus sit, nempe habitus ille, qui ad tales actiones inclinatur; nã virtus simpliciter dicta nihil aliud est, quàm habitus per se studiosus, & honestus, qualem hunc esse constat ex dictis, ampliùsque ex discursu materiæ constabit. Atq; in hac significatione, qua huiusmodi habitum designat, ferè semper voce Religionis vtetur. Dico autem ferè, quia non possumus aliam omittere, in qua etiam pro statu Religionis sumitur, quæ licet ex priori deriuata sit, vt suprà tetigimus, & idèò analogiam quandam cõtinere videatur, tamen iam vox illa accipitur, vt omnino æquiuoca, propriè, & simpliciter vtrumque significans, statum scilicet, & virtutem; & ita etiam nos illa vtetur; nam ex materia subiecta constabit in qua significatione accipiat. Quin etiam *religionis* vox prout statum significat, æquiuocationem continet, vt notauit Abulens. Leuit. 7. circa finem. Nam generalis status Ecclesiæ Catholicæ, quæ talem doctrinam, talemque modum colendi Deum proficitur, Religio christiana dicitur; imò & vnica, & sola Religio dici potest; quia extra illam nulla esse potest vera religio. Et eodem modo ante legem gratiæ synagoga Iudæorum erat vera religio, quamuis nō esset vniuersalis, sicut nunc est Ecclesia Catholica; speciali autem modo *religionis* vox applicata est ad significandum peculiare viuendi modum, & statum, in quo aliqui fideles congregantur ad perfectiori modo colendū Deū; & hæc significatio nobis deseruiet simul cum alia priori, quæ virtutē indicat.

Religionis vox pro statu, ex sententia Abulensis est æquiuoca.

Quomodo Deus sub obiecto virtutis Religionis comprehendatur.

EX vocis declaratione supponimus, vt per se notum, dari in nobis aliquam virtutē, quæ Religio vocatur, ad eiusque naturam explicandam ab obiecto incipimus. Videtur enim ex dictis colligi obiectū illud, aut esse solum Deū, aut Deū saltem principaliter complecti. In contrarium verò facere potest, quòd D. Tho. dicta q. 81. art. 5. non permittit Deum vocari materiam, vel obiectum Religionis, sed finem.

Dicendum nihilominus in primis est, Deum verè, ac propriè pertinere ad obiectum virtutis religionis. Ita sumitur ex D. Thom. art. 3. & ibi Caiet. annotat. Et probatur, quia omne id, circa quod virtus versatur, & ad quod tendit, pertinet ad obiectū eius, ostensum autem est, virtutem Religionis ordinari ad Deum, immò circa illum solum aliquo modo versari, quatenus solius Dei cultum, & honorem procurat, ergò Deus pertinet ad obiectum huius virtutis. Potestq; declarari ex illa vulgata diuisione virtutis moralis in eam, quæ ordinatur primariò ad moderandas passiones, & eam, quæ perficit operationes circa alterū, quam tradit D. Tho. 1. 2. q. 60. art. 2. & nunc à nobis supponenda est potius, quam explicanda: sumpta verò est ex propriis obiectis, seu materiis, circa quas variæ virtutes versantur. Nã quarundam principale munus est, passiones reprimere, & idèò passiones ipsæ dicuntur materia, seu obiectū illarū. Aliæ verò virtutes pro fine proximo habent rectè, & cõuenièter operari circa alios, & idèò dicuntur versari circa operationes, easq; respicere, vt materiā circa quā versantur. Hæ autem virtutes sub hac materia, includunt personam illam, circa quam operantur; quia illam respiciunt, vt terminum habitudinis suæ.

Rursus hæc virtutes, quæ sunt ad alterum, Religionem sub se cõprehendunt. Nam (vt rectè adnotauit Caiet. in dicta q. 81. art. 1.) sicut omne peccatū contra alterū, est contra personam aliquam, quia per se nō peccat homo cõtra brutum animal; ita etiam virtus ad alterū solum est circa rationalem, vel intellectualem personam. Hæc autem esse potest, aut Proximus, ad quem ordinatur iustitia, aut Deus, ad quem ordinatur religio: Angeli verò in hac partitione non numerantur, quia pro hoc statu non videntur habere nobiscū necessitudinem aliquam, vel communicationem naturalem, quæ à nobis officium aliquod virtutis iustitiæ circa illos requirat; sed siquam habent, nō est secundum propriam, & specificam cõditionem suæ naturæ, sed secundum cõmunem rationem sanctitatis, eiusq; beatitudinis, ad quā cum illis ordinamur, & sub qua, Proximorum nomine cõprehenduntur. Est ergo Religio essentialiter virtus ad alterū, scilicet Deū. Sicut ergò iustitia sub obiecto suo cõprehendit proximū, ad quem ordinatur, & in vniuersum, quidquid est ad alterū, illum respicit vt finem, vel terminum; ita Religio in Deum tendit, & cõsequenter sub obiecto suo illum complectitur; nam in habitibus finis proprius, ac terminus habitudinis, seu tendentiæ ipsius habitus, & obiectum, idem sunt.

Vt autem hoc ampliùs declaretur, dubitari potest, quomodo Deus sit obiectū Religionis, an proximū, an remotū. Si enim tantum remotum est, nihil in hoc habet speciale Religio, nam cuiuscumq; virtutis moralis potest Deus esse obiectū remotum, nam potest esse finis remotus, quod perinde esse videtur. Si autem dicamus Deū esse finem immediatū, Religionē extra ordinē virtutum moralium ponemus. Nam cum virtutes morales immediatè versentur circa operationes, vel passiones, necessariò respiciūt, vt obiectū proximi

1.

D. Thom.

2.

Statuitur Deum verè, ac propriè ad obiectū Religionis pertinere.

Diuisio virtutis moralis ex Diuo Thoma.

3.

Caietan.

Religio ordinatur ad Deum, iustitia ad homines, sed neutra ad Angelos ordinatur.

4.

proximum aliquid creatum:ergò nulla virtus moralis potest Deum respicere,vt obiectum proximum.

Quo sensu
Deus sit ob-
iectum reli-
gionis pro-
ximū,&quo
remotum.

Ad hoc breuiter dicendum,Deum quodammodo esse obiectū remotum,& quodāmodo proximū Religionis.Possunt enim hæ voces sumi, vel in absoluta significatione,vel respectiua.Absolutè dicetur obiectū proximum illud,inter quod & internum actum à virtute elicitū,nihil mediat;sicut Deus est immediatum obiectū charitatis;& moderata comestio, téperantia. Hoc ergo modo negamus Deum esse immediatū obiectum Religionis,& hoc sensu loquutus est D.Thom. dicto art. 5. vt distingueret hanc virtutem à Theologicis,vt in sequētibus videbimus. Hoc etiam conuincit ratio facta;quia Religionis affectus,qui est eius actus internus,nunquam ita Deum attingit,quin mediet aliqua alia actio hominis,qua Deo cultū,aut reuerentiam exhibet.Sicut etiam virtus iustitiæ nunquam ita immediatè attingit proximum,quin mediet actio aliqua, qua ins proximi conseruatur, aut restituitur. Sub nomine autem actionis, intellige etiam moralem carentiam eius, nam illa etiam potest esse medium attingendi alterum, vt quando volo non infamare proximum,vel non blasphemare Deum.

6. Alio modo potest esse obiectū proximū respectiue, seu cōparatione facta, ad finem extrinsecū, & remotū, seu ad omne illud obiectū, quod per se nō attingitur ab actu elicitō à tali virtute, vt ab ea progreditur, sed solū, vt ab alia imperatur. Quomodo Deus dici potest obiectū remotū castitatis, quamuis iuxta vñtātū modū loquendi, potiùs dicatur finis remotus. In hoc sensu, dicimus Deū non esse obiectum remotum Religionis, sed sub proximo cōprehendi. Quod etiā probat ratio prius facta. Et declaratur ampliùs, quia religio ex vi eiusdē affectus, qui ab illa manat, & quasi eodem impetu, (vt sic dicam) quo versatur circa aliquā operationem, attingit etiam Deū, quia non in illa sistit, sed per illam transit in Deū, vt hæc locutio, & similes declarant. *Volo honorare Deum*: ergo hac ratione meritò dicitur Deus sub proximo Religionis obiecto contineri. Possētq; non incommode dici, Deū esse obiectum proximū Religionis, sed indirectū. Sicut quando relatio cognoscitur, sub obiectum talis cognitionis, non solum cadit relatio, sed etiā terminus eius, diuerso tamen modo: nam relatio immediatè, & directè; terminus verò, media relatione, & quasi indirectè sub talem cognitionem cadit: & ideo cōparatione relationis, nō videtur obiectum ita propinquū: tamen quatenus illa cognitio nō terminatur in relatione, nisi in ordinem ad aliud, verè continetur sub obiecto propinquo, quamuis indirecto; ad hunc ergò modum, in præsentī philosophandum est.

7.
Caietani sē-
tencia ex-
plicatur.

Et fortasse ita rectè explicatur, quod communiter dici solet ex Caiet. dicto art. 3. & 5. Deum esse obiectū Religionis, non *quod*, sed *Cui*. Appellatū est enim *obiectum quod* illud, quod omninò directè, & immediatè per internū actum virtutis attingitur; vt se habet Deus ad actū, quo amatur, nam talis amor immediatè, & directè circa Deum ipsū versatur. Obiectū autem *Cui* est illud, quod solum, mediante alia actione, attingitur, quamuis cum illa cōiunctum sit; vt se habet res, quā honoramus, respectu voluntatis honorandi illā. Atq; hoc etiam obiectū *Cui* solet vocari finis virtutis; sicq; D. Thom. dicto art. 5. Deum vocat finē religionis; intelligendū enim hoc est, de fine intrinseco, & proximo; nam extrinsecus, & remotus, est quasi per accidens, ideòq; sub scientiā non cadit. Præterquā quòd illo modo, Deus est finis virtutū omniū extrinsecus, & remotus. Religionis ergò est finis proximus per se, & intrinsecè, qui finis non est extrinsecus obiecti, in quod virtus tendit, ideòque ab illo fine, actus talis virtutis suam speciem sumunt.

D. Thom.

CAPVT IV.

Sine Deo solus obiectum Cui virtutis Religionis.

Diximus Deum esse obiectum Religionis, iam exponere oportet, an in ea ratione adæquatum sit. Dico autem *in ea ratione*, quia cōparatione ad obiectum *quod*, seu materiam eiusdem virtutis, constet non esse adæquatum obiectum, nam præter illud necessaria est alia materia, circa quam proximè versatur talis virtus; quæ materia, obiectum sine dubio est, seu quasi pars obiecti, licet suo modo ad actiones externas eiusdem virtutis pertineat, vt postea dicemus. Vt autem Deus priori modo sit obiectum adæquatum huius virtutis, tria necessaria videntur. Primò vt semper sit obiectum *cui*, & nunquam sit obiectum *quod* Religionis. Secundum, vt Religio solum Deum hoc modo attingat, & nullam aliam rem, vel personam attingat, vt obiectum *cui*. Tertium, vt Deus ad nullam virtutem præterquam ad Religionem pertinere possit, vt obiectum *cui*. Atque hæc tria breuiter à nobis explicanda sunt, quia re vera sunt necessaria ad perfectam, & (vt sic dicam) conuertibilem adæquationem, & multum conferre possunt ad naturam, & excellentiam huius virtutis explicandam.

Circa primū difficultas est, quia licet constet, Religionē per plures actus suos tantum attingere Deū vt obiectū *Cui*, tamen per aliquos videtur immediatius attingere Deum, vt obiectū *quod*. At si hoc verum est, non minus dicendus est Deus proximum, & immediatum obiectum *quod* Religionis, quàm Charitatis, & Fidei. Quia etiam hæc virtutes non omnibus actibus suis proximè attingunt Deum, vt obiectum *quod*, sed per multos versatur immediatè circa res alias, vt patet in amore proximi, & in actu credendi virginis integritatē. Assumptū ergò probatur, quia oratio est actus virtutis Religionis, vt infra videbimus. Oratio autem immediatè attingit Deum, vt obiectum *quod*, oramus enim Deum, sicut amamus Deum, & petimus à Deo, sicut speramus in Deo.

Dicit aliquis, semper proximā, & directam materiam orationis esse aliud à Deo, rem nimirum illam, quam postulamus: personam autē à qua postulamus, semper se habere, vt obiectum *cui*, quia indirectè, & per aliud attingitur, scilicet, per petendi actum. Sed contra hoc insto, quia non solum petimus à Deo res alias, sed etiam Deū ipsum: sic enim interrogatus D. Thom. *Quam mercedem accipies?* respondit, *Domine nō aliam nisi teipsum*. Sicut ergò hæc merces desiderari potest, & sperari, ita etiam postulari: ergò talis oratio omninò habet pro materia proxima directā, & indirectā Deum, quia petit Deum à Deo. Item dantur iustis non tantum Spiritus Sancti dona, sed etiam persona ipsa Spiritus sancti, ergò etiam persona ipsa postulari potest. Hoc ergo satis erit, vt dicatur Deus obiectum proximum, & directum Religionis, sicut ob similem causam est obiectum spei, quia Deum à Deo speramus, quamuis res alias ab ipso speremus.

Nihilominus dicendum est, virtutem Religionis nunquā attingere Deū, vt obiectum *quod*, sed tantum vt *cui*. Quod faciliè probabitur, & soluetur difficultas proposita, si aduertamus sermonem esse de obiecto virtutis, quantum ad propriū, & internū actum immediatè ab ipsa elicitum. Illud enim obiectū, quod per talem actū directè, & immediatè attingitur, dicitur esse obiectū proximum eiusdem virtutis, cum eadē proportionē. Et respectu talis actus, satis quidē esse, quod virtus per vnū actū immediatè, & directè attingat aliquod obiectū, vt illud dicatur esse proximū, & directū obiectū *quod* talis virtutis, siue sit ad-

1.
Vt Deus sit
adæquatum
obiectū Cui
Religionis,
tria requirē-
tur.

2.

3.

D. Thom.

4.

Religionis
virtus num-
quā Deū at-
tingit, vt ob-
iectū (quod)
sed vt obiectum (cui.)

æquatū, siue principale, hoc enim cōiungunt exempla adducta de fide, & charitate. Ratio verò est, quia illud, in quo virtus versatur, verè dicitur obiectum eius: ergò etiam illo modo, quo circa illud versatur.

Negadum verò est, habere Religionem aliquem talem actum, quo circa Deum ita versetur. Nam petitio, de qua difficultas procedebat, non est hoc modo proprius, & internus actus Religionis. Aliud enim est velle petere, aliud petere, sicut aliud est honorare, aliud velle honorare; velle ergò petere est actus internus immediatè elicitus à virtute Religionis, qui non attingit Deum, nisi media petitione: sicut voluntas credendi Deum, & Deo, directè, & immediatè non attingit Deum, sed credulitatem Dei. Ob hanc ergò causam, ipsa Religionis virtus directè, & immediatè non attingit Deum per talem actum, quia cum ipsa sit virtus voluntatis, immediatus actus eius est velle: non vult autem directè Deum, hoc enim ad charitatem, vel spem spectat; sed vult petere Deum, vel à Deo; ergò inter immediatum actum eius, & Deum interponitur petitio, ratione cuius non omnino proximè, & directè attingit Deum, vel circa illum versatur.

6. Statim verò oriebatur difficultas, quænam virtus sit, ad quam pertineat elicere actum petitionis Dei, & quomodo illa respiciat Deum, ut obiectum proximum, & immediatum; sed hoc melius infra dicetur disputando de oratione. Nunc solum addo, in ipsâ met petitione Dei, seu à Deo, duos respectus, seu rationes posse considerari. Prior est, quatenus illa petitio cedit in bonum, & commodum petentis, & ut sic, non pertinet ad Religionem, ut per se constat, quia Religio ad alterum tendit, eique debitum reddit. Posterior est, quatenus ipsa petitio est quidam cultus, & honor eius, à quo aliquid postulatur, & ut sic, pertinet ad Religionem. Constat autem sub hac ratione, Deum non considerari, nisi ut personam, cui honor deferatur, ideoque non comparari ad Religionem, ut obiectum quod, seu directum, sed ut obiectum cui; Religio vult talem honorem deferre.

7. Circa secundum punctum, ratio dubitandi est, quia videtur Religio habere plures actus, qui non habent Deum pro obiecto cui, sed alias personas, vel res: ac proinde non esse Deum sub ea ratione obiectum adæquatū. Assumptū probatur in actu adorandi sanctos viros, qui videtur ad officiū huius virtutis pertinere, idemque est de actu venerandi res sacras, ut imagines, calicē, & similia: nam hic actus nō attingit talem materiam, ut obiectum quod, sed cui: Deumque non proximè attingit, sed remotè, quatenus propter ipsum hæc omnia in veneratione habentur.

8. Religio ita Deū attingit ut obiectū (cui) ut nihil aliud sub eadem obiecti ratione respiciat.

Nihilominus dicendum est, Deum etiam quoad hanc partem esse obiectum adæquatū cui Religio- nis. Quia nimirum nullum habet actum externum proprium, quo non attingat Deum illo modo. Ut autem hoc probetur, & solvatur difficultas proposita, advertendum est, non omnem actum huiusmodi attingere Deum eodem modo. Sunt enim quidam actus primarij, quibus colitur Deus in se ipso, ut sacrificium, & similes, & hi proximè tendunt in Deum ipsum, in quem explicitè diriguntur per intentionē colentis Deū. Alij verò sunt actus secundarij, quibus colitur Deus, non in se, sed in alio, ut in imagine, vel in re sacra, quando illa sumitur, ut tota materia proxima adorationis. Quia verò talis res non propter se adoratur, sed propter habitudinem aliquam, vel cōiunctionem, quam habet cum Deo, ipse Deus attingitur per talem actum, tanquam ratio adorandi. Hoc autem satis est, ut talis actus ex vi talis virtutis in Deū tendat, quia licet expressa intentione tunc non dirigatur talis actus colendi in Deum, ut in rem adora-

A tam, implicitè tamen, & virtute ad eum refertur.

Cum ergò dicitur Deus esse dicto modo adæquatū obiectum Religionis, seu (quod perinde est) Religionem circa solius Dei cultum versari, intelligendum est abstractè, ita ut quilibet illorum modorum sufficiat, ut Religio secundū totam latitudinem suorum actuum sic operetur. Quod clariùs cōstabit, explicando ipsos actus Religionis, & in genere, & in specie. Et multa, quæ huc spectant, attigimus in 1. tomo 3. p. disp. 54. sect. 5. & 3. tomo disp. 81. sect. 8. Actus ergò, quibus colimus sanctos gloriosos, si in eis sistant, ut in re per se adorata, propter propriam excellentiam, non sunt actus huius virtutis Religionis, de qua tractamus, & ita non potest ab illis sumi argumentum: Si verò solum considerentur Sancti, ut templi Dei, in eisque colatur Deus quoquo modo, ex vi talis actus, iam Deus ipse erit etiam obiectum, cui eiusdem actus. Sancti verò per illos nō coluntur, nisi in quantum aliquo modo sunt vnum cum ipso Deo. Idemque est quoad hanc partem, de quibusvis rebus sacris, quæ ob habitudinem aliquam immediatam ad Deum adorantur. Atque ita semper Deus ingreditur in obiecto cui huius virtutis, quoad omnes actus illius.

C A P V T V.

Sine Deus solius virtutis Religionis proprium obiectum Cui?

M Aior nonnulla difficultas est in tertio puncto explicando, quo modo scilicet Deus ita sit obiectum adæquatū Religionis, ut non solum Religio aliam personam non respiciat, ut obiectum per se adorabile, verū etiam Deus ipse alteri virtuti morali non obiciatur, sub simili habitudine obiecti cui. Quæ difficultas ut intelligatur advertendum est, Deū non esse obiectum vnius tantum virtutis voluntatis, sed plurium, ut nimirum charitatis, spei, & religionis, unde absolutè, & secundum rem, non potest dici esse obiectum adæquatū vnius tantum virtutis, sed plurium, & idè distinguimus in illo plures rationes, vel modos obiecti, ut circa illum plures virtutes voluntatis versari possint. Distinximus autem superius duos generales modos, quibus Deus obici potest virtuti voluntatis, scilicet, ut quod, vel tantum cui, seu omnino proximè, & directè, vel non omnino proximè, sed indirectè, & media alia actione. Prior ergò modus non est omnino specificus. Deus enim illo modo, non vni tantum virtuti obicitur, sed duabus, scilicet charitati, & spei, quas oportet proinde distinguere ex aliis rationibus obiectivis, quæ in ipsâmet bonitate Dei considerari possunt, de quibus alibi. Inquirimus ergo, an Deus sub alia ratione obiecti cui, vni tantum Religioni obiciatur, vel etiam aliis virtutibus. Quæ difficultas videtur esse coniuncta cum alia questione infra tractanda, an virtus Religionis vna sit: nunc autem ab illa abstrahimus, & de toto genere Religionis (siue plures sub se species comprehendat, siue non) quarimus, an Deus, ut obiectum cui, illi soli obiciatur, vel etiâ aliis.

Et quidè videtur nō illi soli obici, sed aliis etiam virtutibus voluntatis. Primò quia voluntas credendi Deo, & Deum, attingit aliquo modo Deum, ut obiectum, & non attingit immediatè, & directè, quia inter Deum, & voluntatē mediat ipsum credere, ergò, attingit indirectè, & tanquam obiectum, cui fides adhibetur, vel de quo aliquid creditur: ergò in hoc convenit talis voluntas cum actibus elicitis à Religione. Illi autem voluntati credendi responderet in voluntate proprius habitus, ut suppono ex doctrina S. Thomæ 2.2. quæ. 4. art. 2. & ex his, quæ notavi in 1.

1. Deus ita est obiectum, Cui Religionis, ut neq; ipsa aliud obiectum, neque ipse alia virtutē sub eadem habitu- dine respiciant.

2. Proponitur argumenta contra propositam assertionem.

in 1. tom. quæst. 7. art. 3. Qui habitus, virtus est, nam est de obiecto valde honesto, & rectæ rationi cōsentaneo, estque virtus à Religionē distincta, quia per se non respicit cultum, sed credulitatem. Vnde actus ipse credendi, prout relatus ad cultum Dei, imperatiuè tantum, & extrinsecè censetur ad Religionem pertinere, vt infra dicam. Et ob eandem causam quāuis Religio infusa non maneat in peccatore, fides tamen manet etiam quoad habitum piæ affectionis, quem in voluntate ponit. Datur ergò alia virtus in voluntate præter religionem, quæ attingat Deum, vt obiectum *cui*.

D. Thom.

Idem videtur dicendum de virtute Obedientiæ, quia voluntas obediendi Deo est actus internus immediatè elicitus à tali virtute, & ille versatur circa Deum aliquo modo immediatè, & vi sua, non tamen omnino directè, & immediatè, sed mediante illo actu, per quem illi obedire aliquis vult: ergò in modo attingendi Deum, conuenit etiam cum Religionē, à qua tamen distincta virtus est, vt nunc suppono ex sententia D. Thom. 2. 2. q. 204. art. 2. & 3. communiter recepta. Tertio loco afferri posset Pœnitentia ad idem confirmandum, tamen quia de illa, quæstio est, an sub Religionē comprehendatur, eam nunc omitto. Ratione denique vt possumus, quia si Deus, vt obiectum *quod*, cadit in multas virtutes voluntatis, cur non etiam, vt obiectum *cui*? Nulla profectò specialis ratio afferri posse videtur. Item, quia sicut voluntas suis actibus elicitis potest diuersis modis directè attingere Deum ipsum, ita etiam aliæ actiones, quas voluntas proximè vult, vt tendentes in Deū, possunt diuersas habitudines dicere ad Deum ipsum, quales sunt ratio cultus, obedientiæ, aut credulitatis.

4. Cōfirmatur doctrina p. posita, & argumenta dissoluntur.

In hoc puncto dicendum est, dari quidem in voluntate alios habitus, seu virtutes attingentes Deum per modum obiecti *cui*: nihilominus tamen Deum peculiari modo obijci virtuti Religionis, vt obiectum *cui*: quo nulli alteri obijcitur. Priorem partem probant rationes, & exempla allata. Posterior autem necessaria est, vt inde possit Religio habere propriā, & specificam rationem suam. Vt autem explicetur, quid proprium in hoc habeat Religio, aduerto duobus modis pertinere posse Deum ad obiectum alicuius virtutis moralis. Primò tanquam personam, cuius bonum, vel commodum (vt nostro modo loquamur) per talem virtutem intenditur. Alio modo solum, vt informans extrinsecè materiam, circa quam talis virtus versatur, id est, vt conferens illi fundamentum illius honestatis, quam talis virtus per se respicit. Qui duo modi ex genere suo sunt valde diuersi, & sufficientes ad distinguendas virtutes, non minus, quam Dei bonitas, vt amabilis ipsi Deo propter se, vel vt est summum bonum ipsius amatis, sufficit ad distinguendas virtutes charitatis, & spei.

Obedientiā igitur & pia affectio voluntatis attingunt Deum posteriori modo spectatum, sed inter se differunt, quod altera respicit honestatem in ordine ad intellectum, alia verò in ordine ad voluntatem; Deus enim reuelando, seu testificando, aliquid, constituit illud obiectum fide dignum, & ideo fides talis obiecti proponitur voluntati, vt eligenda secundum rectam, & diuinam rationem. Voluntas ergò credendi Deo tendit in tale obiectum suum, quod est ipsa fides, non vt per eam colat Deum, aut aliquid ei retribuat, sed quia tale obiectum credibile est ex testimonio Dei. Similiter cum Deus aliquid præcipit, sua lege facit, vt res illa sic præcepta, inde habeat specialem quādam rationem bonitatis in ordine ad voluntatem, quæ subiecta esse debet suo superiori. Et ideo virtus obedientiæ, quæ quatenus specialis virtus est,

A hanc formalem bonitatem intuetur, non ita tendit in Deum, vt illi aliquid propriè retribuat, sed tendit in rem præceptam ratione specialis bonitatis, & necessitatis, quæ in ea moraliter resultat ex præcepto Dei. Hac ergò ratione dicimus has virtutes solum attingere Deum, vt extrinsecè informantem materias earum.

6.

Religio autem tendit in Deum, quasi in ipsum referendo totam materiam suam, intendens per illam debitum cultum, & quasi ius suum Deo reddere. Propter quod fortè D. Thom. dict. art. 5. vocauit Deū finem religionis, quod non tam propriè dici potest de voluntate credendi, aut obediendi Deo. Atque hanc doctrinam insinuassee videtur idem D. Thom. d. q. 104. art. 2. ad 4. dicens. *Reuerentiam directè respicere personam excellentem, obedientiam verò respicere personam excellentis præceptum.* Hæc enim diuersitas non in alio consistit, nisi quòd reuerentia respicit quasi commodum, seu bonum extrinsecum personæ, cui exhibetur, & ideo dicitur directè respicere illam: obedientia verò non ita respicit personam, sed præceptum eius, quatenus à tali persona habet talem bonitatem, seu amabilitatem. Quod idem diuus Thomas iterum explicuit ibi, art. 3. ad 1. dicens, *Obedientiam procedere ex reuerentia, quæ exhibet cultum, & honorem superiori, & quantum ad hoc sub diuersis virtutibus contineri, licet secundum se considerata, quatenus respicit rationem præcepti, sit vna specialis virtus.* Quæ doctrina suo modo applicari potest piæ affectioni ad fidem, nam etiam illa non respicit directè personam, sed dictum eius, quatenus sub auctoritate eius verum ostenditur.

D. Thom.

D. Thom.

D. Thom.

Sic igitur Deus, quatenus est persona, ad quam proximè, & directè refertur aliqua materia, seu actio hominis, est obiectum *cui* solius religionis, ita illi adæquatum, vt & religio totam materiam suam in hoc obiectum proximè referat, & nulla alia virtus hoc munus exerceat, quæ religio non sit, vel sub religionē non comprehendatur. Neque contra hanc doctrinam procedunt exempla de pia affectione, & obedientia, vt explicatum iam est: de Pœnitentia verò adhuc superest difficultas infra tractanda.

7.

C A P V T V I.

Deus sub qua ratione virtuti Religionis obijciatur.

V T titulus intelligatur, supponendum est, cum voluntas studiosè tendit in aliquam personam, referendo in eam operationem aliquam, vel actionem; necessarium esse, vt respiciat in tali persona aliquam rationem, quæ talem actionem honestet, vt iustitia respicit ius, quod persona habet ad talem rem, vel actionem; misericordia, indigentiam, & sic de aliis. Sic ergò oportet, vt Religio etiam respiciat in Deo rationem aliquam, ob quam iustum, & honestum sit, cultum, vel quippiam simile illi tribuere. Inquirimus ergò, quanam hæc ratio in Deo sit?

E

Est autem ratio dubitandi, quia licet Deus sit vnus, & simplicissimus, plura attributa habet, quorum distinctio, quamuis rationis tantum sit, interdum sufficit ad distinguendas in nobis virtutes, quæ talia attributa, vt obiecta formalia, respiciunt, vt in fide, & charitate videre licet. Et ratio est, quia nostræ virtutes accommodantur actibus nostris, vnde sicut nos propter distinctos conceptus, & actus, ratione distinguimus illa attributa; ita & virtutes nostræ possunt optimè distingui per formales habitudines ad diuersa attributa. In præsentī ergò plura possunt esse attributa, propter quæ Religio cultum, orationem, & similia Deo offerat. Primum est excellentia, & perfectio

1.

Omnis virtus in persona, in quam refertur, respicit rationem aliquā, quæ honestet actionē.

2.

Questionis status aperitur, & obijciuntur plura esse attributa, sub quibus religio Deū respicit.

D. Thom.

D. Thom.

Actio diuina secundum se: & hoc attributum assignat diuus Thomas tanquam proprium, & formale Religionis dicta q. 81. art. 4. in Corpore, ad 3. Aliud attributum est, esse principium primum creationis, & gubernationis rerum, & hoc assignat D. Thom. art. 1. & 3. Hoc autem attributum esse diuersum à primo, constat, quia diuersis conceptibus nostris subordinatur. Et per mentis præcisionem intelligimus aliquam personam esse dignam honore propter excellentiam aliquam, etiam si nihil operetur.

3.

Præter hæc considerari potest in Deo aliud attributum sufficiens ad fundandum hunc respectum, nimirum peculiare dominium, vel ius, quod Deus habet in res omnes, præsertim verò in res, & actiones humanas, nam hoc titulo debitum est illi, ut quod suum est, ei reddatur, & ius illius in nullo violetur. Hoc ergo titulo debet homo Deo, non tantum cultum, sed seruitutem, ut attigit D. Thom. art. 3. ad 2. Constat autem dominium esse attributum distinctum, & à causalitate, & ab intrinseca excellentia. Denique datur aliud attributum Benefactoris, cui sub tali ratione gratitudo debetur, unde etiam gratiarum actio ad Religionem pertinere creditur. Aut ergo hæc omnia attributa formaliter concurrunt in obiecto Religionis, vel vnum eorum tantum. Hoc posterius dici non potest, tum propter dicta, tum etiam quia non est maior ratio de vno, quam de alio. Neque etiam videtur prius dici posse, aliàs vel tot essent Religiones, quot sunt formalia attributa, quæ considerantur in reddendo cultu Deo: vel vna, & eadem virtus sub diuersis formalibus rationibus tenderet in Deum, quod non videtur fieri posse.

4.

Concluditur Religionem tendere in Deum sub vna aliqua ratione.

D. Thom. Caietan.

Nihilominus dicendum est, Religionem tendere in Deum sub vnâ aliquâ ratione ipsi attributâ, quæ sit veluti adæquata ratio honestatis, quam habet ex parte talis obiecti actus Religionis. Ita supponit D. Tho. in his ar. quem sequuntur Caietanus, & omnes. Sufficien-terque probatur ex proportionem, & adæquationem requisita inter intrinsecum finem, seu obiectum, & virtutem. Eo igitur modo, quo Religio vna est, aut per modum vnius concipitur, necesse est ex parte Dei fundari in aliqua formali ratione aliquo modo vna. Et ideo hoc supponit tanquam manifestum D. Thom. art. 3. Addendum verò est, oportere hanc rationem formalem consistere in aliquo simplici attributo potentia, bonitatis, aut alio simili quatenus à nobis concipitur, ut præcisum ab aliis. Nam diuina excellentia, quatenus coalescens nostro modo intelligendi ex omnibus attributis, potest intelligi, ut adæquata ratio ob quam Religio colit Deum. Hoc etiam insinuat D. Thom. dict. art. 3. ad 1. dicens. *Diuersæ rationes attributorum concurrunt ad rationem primi principij, quia Deus producit omnia, & gubernat sapientia, voluntate, & potentia bonitatis sua.* Ex quo immediate infert. *Et ideo religio est vna virtus.* Subtrahit tamen, & nobis intelligendum reliquit subsumendam propositionem, videlicet, rationem primi principij, quatenus ad eam omnia attributa concurrunt, esse sufficienter vnâ ad constituendam formalitatem huius obiecti. Non est autem intelligendum, attributa concurrere ad hanc rationem primi principij, quasi ab illis resulter tanquam nouum attributum ita peculiare in suo conceptu, ut ab aliis ratione sit distinctum, sicut ex bonitate, & cognitione resultat amor. Sed intelligendum est, omnia illa attributa concurrere intrinsecè, & formaliter ad constituendum primum principium, ut sic; quia neque extra illa potest intelligi aliud simplex attributum ab eis resultans, nec sine illorum formali perfectione concipi potest primum principium constitutum.

5.

Immo ulterius aduertendum est, hoc primum

A principium duobus modis concipi posse. Primum in potentia tantum ad se communicandum. Secundò, ut actu se communicans, & benefaciens hominibus, ac gerens curam eorum. Videri ergo potest, quando dicimus, rationem primi principij esse ex parte Dei formale fundamentum Religionis, intelligendum id esse ratione primi principij solum, quantum ad infinitam virtutem agendi, quam habet, & infinitam bonitatem, ac sapientiam, quibus de se est aptum, (ut sic dicā) & propensum ad agendum, quia hoc tantum pertinet ad intrinsecam excellentiam eius, quæ est vnica ratio colendi illum. Actualis enim operatio, vel in ipso non est, vel nihil perfectionis in ipso addit, ergo non potest illo modo simul concurrere ad constituendam illam rationem primi principij, quæ est ratio colendi Deum.

B

Nihilominus D. Thom. dicto artic. 3. ad 2. sentit, utrumque esse necessarium ad constituendam illam rationem. *Quia eodem, inquit, actu homo seruit Deo, & colit ipsum.* Vnde per omnes actus Religionis protestatur homo, & diuinam excellentiam, & seruitutem suam, dum autem seruitutem suam proficitur, dominium Dei profiteri necesse est, quod habet Deus per aliquam operationem ad extra, & non sine illa; ergo talis actus Religionis non fundatur adæquatè in sola excellentia Dei intrinseca, sed etiā in extrinseca dominatione, nec in sola virtute agendi, sed etiā in operatione. Atque hoc ipsum indicauit Lactantius lib. de Ira Dei, cap. 8. ubi conatur ostendere, ablata ira Dei, id est iustitia vindictiua eius, & consequenter ablata etiam remuneratione, omnem Religionem euerti; & *Si Deus nihil boni tribuit, nec gratiam refert colentibus, vanum esse illum colere.* Statim verò sibi obiicit dicens, *Aiqui naturam excellentem honorare oportet.* Respondet, *Quis homines haberi potest nihil curanti, & ingrato? An aliqua ratione obstricti esse possumus ei, qui nihil habeat commune nobiscum? Deus (inquit Cicero) si talis est, ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur, valeat.* Quæ verba sano modo intelligenda sunt. Nam Deus à nobis colendus esset, etiam si nullam mercedem, vel nullum beneficium propterea esset redditurus, nam per se tenemur illum colere, seclusa retributione, ut infra dicemus. Sensus ergo debet esse, ablata Dei prouidentia, & omni operatione, auferri Dei cultum. Quia si apprehendatur Deus, ut nullam habens humanarum rerum prouidentiam, hoc ipso non apprehenditur, ut summè excellens, ac supremus Dominus, quod est quasi fundamentum Religionis, & cultus eius.

D

Nec refert, quod actualis operatio non sit perfectio Dei. Tum quia cultus, & reuerentia, non solum propter intrinsecam perfectionem, sed etiam propter extrinsecam operationem ab interna perfectione manantem deberi potest, tum etiam quia ipse honor non est intrinsecum bonum, sed extrinsecum eius, qui honoratur; quid ergo mirum, quod propter extrinsecam etiam rationem deberi possit? Maxime cum operatio, quæ ipsi Deo extrinseca est, redundet in bonum, & commodum intrinsecum ipsius hominis, qui ad diuinum cultum obligatur; & ipsemet cultus ita sit quoddam extrinsecum bonum Dei, ut sit intrinseca perfectio ipsiusmet hominis honorantis Deum. Tum etiam, quia operatio Dei est quasi vinculum ita coniugens hominem cum Deo, ut inde oriatur obligatio colendi Deum.

E

Et fortasse ob hanc causam, quando scriptura loquitur de reuerentia, & honore, quæ Deo debemus, videtur nominibus respectiuis indicantibus huiusmodi vinculum inter nos, & Deum. Huiusmodi est illud Malach. 1. *Filius honorat Patrem, & seruus Dominum suum, si ergo ego pater sum, ubi est honor meus? Et si Dominus ego sum, ubi est timor meus?* Igitur diuina excellentia, quatenus nobiscum habet hanc conjunctionem

Suboritur obiectio.

6. Soluitur obiectio, & ratio primi principij, quo modo sit Religionis fundamentum.

Lactant.

Cicero.

7.

8.

Malach. 1.

vel

vel respectum supremi principij, & Domini, est ex parte Dei obiectiua ratio cultus debiti per Religionem. An verò hæc sit ratio omnino specifica, vel tantum generica, & sub illa possint aliæ distingui, nondum explicatum est, nec potest commodè fieri, donec varios actus Religionis declaremus, & iuxta illos ipsius virtutis vnitatem inuestigemus, quod in sequentibus libris præstabimus: & ibi etiam explicabimus, quando operatio Dei in nobis sit tantum conditio sine qua non, quando verò sit etiam ratio formalis, & mouens ad colendum illum.

CAPVT VII.

Quanam sit materia proxima, circa quam Religio versatur.

1. Actiones humanas, quibus cultum Deo deferimus, esse proximam materiam, siue obiectum, (quod) Religionis.

Caiet.

D. Thom.

2.

3. Quo pacto sacra instrumenta sub materia proxima Religionis continentur.

4. Proposita superius assertio confirmatur.

Diximus, Deum ita pertinere ad obiectum Religionis, ut non sit obiectum proximum, & directum. Hinc ergo sequitur necessarium esse, ut hæc virtus habeat aliam materiam propinquam, ut ea mediante Deum attingat, quæ materia etiam appellatur rectè communi vsu *obiectum materiale* quod Religionis; nam illud est, quod immediatè vult Religio, quamuis in ordine ad Deum, cui illud vult. De hoc ergo materiali obiecto certum in primis est consistere, vel omnino, vel principaliter in aliquibus actionibus humanis, quibus honorè, & reuerentiam Deo deferimus, quæ sub nomine cultus Deo debiti comprehendendi solent, ut notauit Caiet. dicta q. 81. art. 2. notabile 2. dicens. *Reddere Deo debitum cultum, seu honorem, esse adequatum actum Religionis*: quod ibidem D. Thom. non obscurè docet, & art. 3. ad 2. & art. 4. ad 2. expressius verò artic. 5. dicit. *Hunc cultum se habere per modum materiae, & obiecti ad Religionem*.

Est enim maximè aduertendum, quod suprà indicaui, in his virtutibus moralibus eisdem actus externos, (qui à virtute fiunt, & sunt effectus internorum actuum voluntatis elicitorum à virtute) secundum se sumptos, & ut priores in ordine intentionis (ut sic dicam) esse obiectum, seu materiam talium virtutum. Ita ergo est in virtute Religionis, quia sicut Philosophia docet, finem, & effectum in idem coincidere, sub diuersis respectibus: ita hic dicimus eundem cultum, quem efficienter Religio exhibet Deo, esse materiam, quæ proximè obicitur eidem virtuti Religionis. Constat autem hunc cultum consistere in actionibus humanis, quales sunt *sacrificare, laudare Deum*, & similes. Ergo hæc actiones sunt obiectum quod materiale huius virtutis.

Dixi autem omnino, vel principaliter, quia præter actus hominis possunt dici materia huius virtutis omnes illæ res sacræ, quibus aliquo modo vtimur, ut instrumentis ad Dei honorem, & cultum, cuiusmodi sunt *imagines, cerei accensi, vestimenta, aut vasa sacræ, &c.* Omnia enim hæc volumus, & procuramus ad cultum Dei, & sub hac ratione dici possunt materia huius virtutis. Tamen omnia illa reducuntur ad operationem, quia ipsa sola per se se non continent cultum, sed in quantum alicui operationi deferunt, & hac ratione sub operatione continentur. Vnde sub sacrificio continentur templa, altaria, & aliæ similes res sacræ; sub adoratione continentur imagines, & sic de aliis; & ideo de hac materia, prout in his rebus consistit, nihil ampliùs dicemus, sed circa vnumquemque actum consideranda erit, prout ad illum spectauerit.

Iam verò superest explicandum, quanam sint actus hominis, in quibus hæc materia Religionis posita est. Hanc verò quæstionem latè disputauimus tom. 1. in 3. p. disp. 51. sect. 2. & 3. tractando de actu adorationis;

A & occasione illius de omni actu, quo potest ab homine coli Deus. Et ideo, ommissis opinionibus, resolutio breuiter est, omnem actum humanum honestum, quatenus in Dei honorem, & gloriam referri potest, esse posse materiam Religionis. Nam in huiusmodi actu duo possunt considerari. Vnum est, actus ipse materialis, quo Deus coli dicitur; aliud est, quod actus ille sit aliquo modo extrinsecum bonum Dei, & per hoc videtur formaliter compleri in ratione cultus; nam si hoc non habeat, nihil erit in tali actu, propter quod ad Deum pertinere dicatur. Hoc autem bonum, cum sit merè extrinsecum Deo, & non pertineat ad eius vtilitatem, vel commoditatem, solum potest ad honorem, vel famam, seu æstimationem Dei spectare. Quia respectu personæ intellectualis, præter bona inherencia, & quæ ad illa consequenda sunt vtilia, solum hæc duo bona extrinseca, talia reputantur; nam si qua alia sunt, quæ etiam videantur esse bona, & amabilia, ut sunt amari, vel timeri; hæc ipsa, vel ad illa reuocantur, vel solum apprehenduntur, ut vtilia ad alios fines, ut videre licet apud Arist. 6. Ethic. ca. 8.

B Est autem aduertendum, illa duo, scilicet famam, & honorem ita indifferenter accipi ab auctoribus in hac materia, ut pro eodem reputari videantur, ut constat ex modo loquendi D. Thom. in omnibus articulis d. q. 81. & ex his, quæ in dicta disput. 51. de adoratione tractauimus. Re tamen vera in hominibus hæc duo bona censentur distincta, ut colligitur ex eo, quod gloria consistit in bona æstimatione, & fama iuxta definitionem d. Augusti. lib. 83. quæstionum q. 31. & tract. 100. & 105. in Ioannem, nam *Gloria est clara cum laude notitia*, quam definitionem ex Ambrosio refert D. Thom. 1. 2. quæst. 2. art. 3. August. verò dixit, esse *frequentem famam cum laude*. Honor autem non in hoc consistit, sed in significatione, seu testificatione virtutis alterius, ut docet D. Thom. dicta quæst. 2. ex Arist. 1. Ethic. cap. 5. & 4. Ethicor. cap. 3. & 8. Ethic. cap. 14. Sunt ergo illa duo nobis distincta. Ergo etiam respectu Dei distincta erunt. Sicut Paulus illa distinguit 1. ad Thimotheum 1. dicens *Soli Deo honor, & gloria*. Iudas verò in sua Epistola. *Soli Deo* (dixit) *gloria, & magnificentia, imperium, & potestas*, id est, recognitio, & laudatio ex talibus attributis proueniens. Declarandum ergo superest, an Religio vtrumque horum, vel alterum tantum intendat; & si vtrumque, an per modum vnius, vel vnum propter alterum.

D In quo primo dicendum est, Religionem, Dei honorem, & gloriam simul intendere. Probatum quia vtrumque spectat ad debitum Dei cultum, vtrumque ergo officium, & cura ad virtutem spectat, sed non ad aliam, nisi ad Religionem, ergo ad illam spectat. Confirmatur, quia non est virtus multiplicanda propter illa duo, quæ ita sunt in actione coniuncta, ut vix possint separari. Immo si rectè aduertatur definitio gloriæ data ab Augustino, vtrumque comprehendit, scilicet bonam æstimationem, & honorem, laus enim quidam est honor, quatenus est bonitatis, & excellentiæ significatio, solumque differt, quod laus propriè tunc dicitur, quando verbis fit, honor autem quibuscumque signis exhibetur. Igitur gloria ex bona æstimatione, seu fama, & illius significatione, & manifestatione completur. Hæc autem duo ita videntur inter se comparari, ut æstimatio sit veluti finis, & terminus honoris, & laudis; quia actus honoris ad hoc videtur ordinari, ut debita æstimatio diuinæ excellentiæ in nobis, vel in aliis generetur, conseruetur, vel augeatur.

E Propter quod aliqui censent, licet cultus respectu Dei sit materia proxima Religionis, nihilominus in ipso cultu illa duo distinguenda esse, scilicet actum, quo vtimur ad significandam internam Dei æstimationem,

5.

D. August.
D. Ambros.
D. Thom.
D. August.
D. Thom.
Aristot.

D. Paul. 1. ad
Timoth.
D. Iudas.
Canon.

6.
Religio, Dei honorem, & gloriam intendit.

In quo honor, & laus differant.

7.
Vt plurimū nō distinguuntur in cultu actus, quo si significatur interna æstimatio Dei, & æstimatio ipsa.

mationem, & æstimationem ipsam; nam hæc inter se comparantur, vt materiale, & formale; quia actus, quo Deum colimus, ad eius æstimationem generandam proximè refertur. Quod quidem in multis actibus contingere potest, & rectè consideratum est; non tamen est necessarium in omni actu religionis illa duo distingui, vel illum ordinem seruari. Nam interdum sola ipsa debita æstimatio Dei potest interius exerceri ex affectu Religionis, quia illam continet honorem Dei. Est enim hæc differentia inter hominem, & Deum: quòd homini non manifestamus æstimationem, quam de illo habemus, nisi per aliquod signum, quo testimonium præbamus excellentiæ eius, & opinionis, quam de illo habemus: Deo autem ipsammet æstimationem, quam de illo habemus, illi offerimus in testimonium, (vt sic dicam) eiusdemmet bonæ famæ, quam apud nos habet, quia ipse per se sine alio signo eam intueri potest. Atque hoc modo honor diuinus aliquando vnico actu internæ æstimationis Deum decentis perficitur, solumque possunt æstimatio, & cultus ratione, aut denominatione distingui. Sæpe verò actus aliquis exercetur distinctus ab æstimatione, & in ordine ad illam, non tamen semper ad generandam, aut perficiendam illam, vel in nobis, vel in aliis, sed ad exercendam illam in laudem, vel honorem eius, quem sic æstimamus: Vt hoc modo æstimatio perficiatur, & quasi consummetur in ratione gloriæ, quæ debet esse bona fama cum laude, id est, cum significatione, & testificatione illius bonitatis, vel excellentiæ, quam de alio conceptam habemus.

8. Obiectio. Dices, hoc quidem habere locum inter homines, vt saltem ei, quem honoramus, significemus bonam æstimationem, quam de illo habemus: in Deo autem minimè, cum ipse mentem nostram intueatur: ergo, si actio, qua significamus excellentiam Dei, non ordinatur ad notificandam, vel manifestandam illam hominibus, superflua est, nec potest habere veram rationem virtutis, de cuius ratione est, vt ad finem intrinsecum conuenientem tendat. Responderetur ex dictis, significationem non semper ordinari ad nouam cognitionem gignendam in se, vel in alio, sed sæpe fieri ad exercendam, & profitendam interiorem cognitionem. Quod practicè, & moraliter loquendo sæpe est conueniens in ordine ad alios, vel vt ipsi, quam nos habemus de Deo opinionem, agnoscant, vel vt similem concipiant, vel ad eam exercendam excitentur, nam totum hoc pertinet ad gloriam Dei, & ita totum cadit sub munus Religionis. Aliquando verò illud officium confert ad conservandam in operante, vel augendam, vel actuandam illammet æstimationem, quam de Deo habet, & maximè ad accendendum ipsummet affectum deuotionis ad Deum.

9. Solutur obiectio. Addo denique, etiam seclusis his effectibus, qui proprii videntur huius vitæ, vsum talium actuum, vel signorum respectu Dei, esse conuenientem per se se, & non tantum propter alicuius utilitatem, sed propter ipsammet Dei gloriam, quæ per sese appetibilis est. Tum quia illam Deus intendit in operibus omnibus suis, & illam maximè à nobis postulat in omnibus scripturis, præsertim in Psalmis, & epistolis Pauli, adeò vt omnia velit in gloriam Dei fieri, 1. ad Corinth. 10. & ideò hæc gloria in æternum duratura dicitur, nam hoc est præcipuum beatorum officium, vt in Apoc. passim describitur. Tum etiam, quia non potest homo, vel intellectualis creatura aliud veluti tributum Deo reddere ratione suæ seruitutis, & hoc est valde accommodatum, & rationi consentaneum, vt homo seruitutem Deo debitam, & mente, & opere, & affectu recognoscat, & prout potest exerceat.

Corollaria ex præcedenti doctrina, quibus materia diuini cultus magis explicatur.

EX dictis constare in primis potest, materiam Religionis comprehendere, & conuenientem de Deo æstimationem, & actus alios, quibus illa manifestatur, aut quouis modo significatur. In priori consistit bonum Dei notum, seu fama, quam in nobis habet; in posteriori consistit honor, quem illi exhibemus, (sub honore comprehendendo adorationem, laudem, & omnia similia,) & vtrumque horum amplectitur Religio in sua proxima materia, quatenus ex vtroque diuina gloria consurgit: & ideò in scriptura hæc omnia quasi pro eodem accipiuntur. Atque hinc etiam fit, vt præter internam de Deo æstimationem, quæ requiritur in ratione cognitionis, reliqui omnes actus solum cadant sub materiam Religionis, & veniant in vsum eius in ratione signi, non naturaliter repræsentantis ex aliqua impositione, vel voluntate hominis cum aliquo fundamento in ipso actu, vt statim explicabimus. Hoc autem signum interdum oportet esse publicum, id est, publicam, & aliis notam significationem habens, quando scilicet, ita oportet exhibere Deo honorem, vt vel communianum nomine fiat, vel certè expediat aliis esse manifestum. Aliquando verò sufficere potest signum priuatum, id est, proprio hominis arbitrio, & quasi impositione sumptum ad talem sui animi significationem, vt quando cultus priuatus est, & inter solum hominem, & Deum fit: nam cum Deum latere non possit aliquis modus locutionis, vel significationis, respectu illius quilibet sufficiens est.

Atque hinc vltèrius sequitur tam internos actus hominis, quàm externos posse esse materiam proximam Religionis. Possunt autem exteriores actus appellari, vel illi tantum, qui per corpus, aut res corporales exercentur; vel etiam illi, qui licet sint intra animam, sunt extra animam, sunt extra voluntatem, vel generalius etiam illi, qui licet sint in voluntate, sunt tamen extra ipsam virtutem Religionis, id est, non sunt ab ea elicit, de qua distinctione dicemus plura libro sequenti. Nunc primo modo magis communi, & vulgari accipimus exteriorem actum, & interiorem, prout ab illo distinguitur. Non est autem existimandum, quemlibet actum exteriorem, vel intentionem esse posse materiam Religionis: sed illum, qui habet proportionem, vt ratio cultus, & significatio diuini honoris in eo fundari possit; quod non habent actus, verbi gratia mali, neque omnes indifferentes, vt deambulare, aut similes, vt per se notum est. Duobus autem modis potest aliquis actus esse proportionatus ad officium Religionis, vt sumitur ex diuo Thom. art. 1. ad 1. Vnus est, si talis actus habeat ex se aliquam honestatem in alio genere virtutis, ratione cuius ordinabilis sit ad cultum religiosum. Et hoc modo ait d. Thom. opera misericordiarum esse posse materiam religionis, quatenus per illam opera potest honorari Deus, si per Religionem ad hoc referantur. Alius modus est, quando actus, licet ex se non habeat peculiarem honestatem, sed indifferens sit, habet nihilominus proportionem ad dictam significationem.

Circa priorem tamen modum dubitari potest, an quilibet actus honestus, hoc ipso, quòd honestus est, possit esse apta materia Religionis? Multi enim videntur esse actus ad hunc finem improporionati, licet aliæ honesti sint, vt verbi gratia, studere, temperatè comedere, debitum ex iustitia soluere, & similia. Nihilominus dicta disp. 5. 1. sect. 2. in fine, oppositum

1. Proxima Religionis materia æstimatione, & actus alios illam manifestantes comprehendit, hi in ratione signi, illa in ratione cognitionis requiritur.

2. Tam interni actus, quàm externi possunt esse materia proxima Religionis.

D. Thom.

3. Quilibet actus honestus est apta materia Religionis.

D. Thom.
D. August.

situm tanquam probabilius defendi, ex illo Pauli 1. ad Corinth. 10. *Omnia in Dei gloriam facite.* Quam sententiam D. Thom. & Augustini esse ostendi. Nunc autem addere possumus locum D. Thom. 2. 2. q. 104. art. 3. ad 1. ubi vniuersaliter inquit, *Observationem præcepti, seu obedientiam, quatenus procedit ex reuerentia Dei, sub Religionem cadere.* Intelligit autem, cadere, tanquam materiam Religionis, seu deuotionis. Per obedientiam verò intelligit, vel quamcumque studiosam præcepti observationem, vel illam maximè, quæ formaliter respicit complementum voluntatis Dei: nam tunc præcipuè videtur obedientia procedere ex reuerentia Dei. Ex hoc ergò infero, omnem actum honestum, hoc ipso quòd honestus est, habere in se fundamentum, vt in diuinum cultum assumi possit. Nam si absolutè præceptus sit, eo ipso habet illam proportionem, quam considerauit D. Thom. & quamuis non sit præceptus absolutè; semper est aliquo modo præceptus, saltem quoad specificationem, id est, vt si talis faciendus, sit tali modo, & cū talibus circumstantiis, taliq̃ue rectitudine fiat. Quoties ergò homo operatur aliquid seruans, & respiciens honestatem eius, prout ad actum virtutis est necessarium, implet aliquod præceptum diuinum, ergò eo ipso potest referre opus illud in diuinum honorem.

D. Thom.

Nihilominus tamen considerari circa hoc potest distinctio aliqua inter varios virtutis actus. Nam multi illorum in hoc nihil habent speciale in ordine ad Deum, præter generalem rationem honestatis, aut præcepti, & quòd tendunt in Deum tanquam vltimum finem, quòd etiam ad diuinum honorem spectat: & huiusmodi sunt suprà numerati. Alij verò sunt actus honesti, qui non solum ex dictis rationibus cūmunibus; sed etiam ex propriis; & peculiaribus modis habent maiorem proportionem ad cultum, vel adorationem Dei, & huiusmodi esse videntur inter actus internos, actus fidei; timoris, spei, atque etiam charitatis; inter externos verò, fortiter, & patienter ferre aliquid propter Deum, & actus misericordiar, vt in citato loco latius explicuimus.

Actus interni orationis & promissionis, vt sunt materia Religionis proxima, primam honestatē habent ex diuino cultu.

Circa alium modum, quo potest actus non habens aliam honestatem, esse proportionatus ad Dei cultum, dubitari potest, an hoc contingat in solis externis actibus, vel etiam in internis. Nam in interioribus difficile videtur inuenire huiusmodi actum, in quo prior aliqua honestas non requiratur. Nam deuotio, cui hoc maximè tribui posset, non est propriè materia Religionis, sed potiùs actus proximè elicitus ab illa, quòd longè diuersum est, vt infrà videbimus. Tantum ergò videntur esse actus interiores hoc modo proprij Religionis, vel mentalis oratio, vel promissio aliqua interior, sola etiam mente facta. In utroque autem istorum actuum, videtur requiri aliqua prior honestas. Nam vt Religio velit aliquam orationem offerre Deo, supponit, & requirit, illam esse de re honesta, & ex affectu recto, & cum circumstantiis debitis; ergò supponit in tali opere aliquam propriam honestatem, sine qua non esset aptum, vt in cultum Dei fieret. Atque idem cum proportionem est de promissione. Nihilominus tamen rectè dici potest, hos actus ita esse materiam proximam Religionis, vt prima honestas obiectiua illorum sit diuinus cultus, quamuis in alijs materiis, in quibus ipsi versantur, aliam honestatem supponant. Est enim attentè considerandum, Orationem, (quæ est materia religionis,) habere aliam materiam, in qua ipsa versatur; nam est petitio alienius rei, & idem est de promissione. Quamuis ergò in ea re, quæ petitur, vel promittitur, supponi possit alia honestas, in ipsa tamen oratione, vel promissione, non necessariò supponitur, sed per se primò, & immediatè ad Religionem pertinere

A potest, vt velle, vel vouere paupertatem; solum ex intentione cultus, & sic de alijs, vt latius in proprijs locis declarabitur.

In actibus autem exterioribus facilius inuenimus huiusmodi materiam, nam sacrificium, genuflexio, & similes sunt materia valdè propria huius virtutis, quæ per se se ad aliam virtutem non spectat, neque alterius honestatem participat; In ordine verò ad voluntatem religiosam habet efficientem honestatem obiectiuam, vt in eam meritò versari possit. Hæc autem honestas fundatur in hoc, quòd illi actus sunt proportionati, & secundum rectam rationem accommodati ad cultum Dei significandum. In quo superest aduertendum, significationem talis actus ex voluntate, seu institutione diuina, vel humana provenire, quia non est merè naturalis, vt per se notum est, & latè declarauit in 3. tom. disp. 73. de sacrificio in genere. Vbi ostendi, hanc impositionem in sacrificio propriè dicto debere fieri auctoritate publica, quia cultus, & significatio publica sunt. In priuato autem cultu, seu adoratione fieri potest impositio, priuata voluntate operantis contraria ratione. Quia verò talis impositio non ita est ad placitum, quin debeat esse prudens, & cum aliquo fundamento in re, idè in tali materia semper supponitur decentia, & aptitudo ad talem usum, & significationem. Hæc autem decentia sumi potest, partim ex natura ipsius actionis; oportet enim vt per se sit decens, & modum aliquem subiectionis præ se ferat, vt in genuflexione per se statim apparet; partim ex communi usu, & apprehensione hominum vtentium similibus actionibus ad significationem honoris, vel præminentiar, nam tunc mutata intentione, facillè possunt accommodari, & eleuari ad diuinum cultum, si per accidens aliquid non obstat.

6.

Externi actus, & omnes sunt propria materia Religionis, illorum significatio provenit ex hominum voluntate cum fundamento.

CAPVT IX.

Quomodo ratio debiti pertineat ad formale obiectum Religionis.

D Ratio dubitandi esse potest, quia Religio non solum reddit Deo cultum debitum, sed etiam non debitum; nam reddit, verbi gratia, cultum per votum, quòd merè voluntariū est, & non debitum. Quanquā enim soluere votum, debitum sit; tamè facere, non est debitum, cū sit religiosus cultus. Itè oratio non solum est ex Religione, quādo est debita, sed etiā quādo est omnino spontanea, ergo signum est, rationem debiti non cadere formaliter in obiectum Religionis, sed materialiter, seu per accidens, sicut cadere potest in materiam temperantiæ, quæ non minùs exercet abstinentiam voluntariam, quàm præceptam. Aliàs distinguere oportebit duplicem Religionem; vnā, quæ reddat formaliter; aliam, quæ præbeat cultum merè liberaliter, sicut inter homines circa tribuendas pecunias, alia est virtus, quæ soluendo debitum illas reddit; alia, quæ omnino liberaliter donat. Rursus intra rationem debiti plura obiecta formalia distinguere poterunt, sicut inter homines, aliud est debitum gratitudinis, aliud fidelitatis, aliud iustitiæ, quæ in formalibus rationibus obiectorum aded distincta sunt, vt virtutes etiam distinguant, ergo eisdem modis distinguere poterit debitum respectu Dei, ita vt aliquod esse intelligatur omnino rigorosum ex speciali iure Dei ad talem rem, vel actionem, aliud verò ex gratitudine tantum, vel alio simili modo. Hæc autem non censentur formalia in obiecto Religionis, cum illam non distinguant, ergo nec ipsa ratio debiti pertinet ad formalitatem obiecti eius.

1.

Quæstionis status aperitur.

Debitum potest esse ex varijs titulis.

Nihilominus communis vox omnium est, reddere Deo

B

Deo

2.

Statuitur
proprium, &
adæquatum
Religionis
munus esse,
reddere Deo
debitum cul-
tum.

D. Thom.

D. Thom.
Caiet.
Sotus.
Aragon.

Deo debitum cultum esse proprium, & adæquatum munus Religionis, ut constat ex D. Thom. in dicta q. 81. ferè in omnibus articulis. Nam in primo hac ratione dicit, appellatam esse Religionem, quia alligari debemus Deo, tanquam indeficienti principio. Et in solutione ad 3. hoc munus Religionis vocat specialem seruitutem ad Deum; constat autem, seruitutem debitum intrinsecè includere. Et in solutione ad 4. ait specialem rationem honoris, & cultus Deo deberi, cui attendit Religio. Et art. 2. ait ad Religionem pertinere, reddere honorem debitum Deo. Vbi Caiet. aduertit, hunc esse adæquatum actum, seu materiam proximam Religionis. Idem repetunt sæpe D. Thom. & Caiet. in cæteris articulis. Soto ibidem, Aragonius, & alij, tum ibi, tum etiam supra quæst. 7. art. 4. Ergo signum est, rationem debiti attendi formaliter in obiecto Religionis, seu (quod idem est) formaliter intendi ab ipsamet religione, quando munus suum exercet. Ratione ostendi potest, nam munus iustitiæ est, reddere debitum: Religio autè est pars potestatiua iustitiæ, ergo. Præterea ideo diximus, Deum sub ratione primi principij obijci Religioni, ut in eo spectetur aliqua ratio, ob quam honor ei debeatur, ergo honor, & cultus Dei non cadit in Religionem, nili ut ei debitus.

3.
Declaratur
magis pro-
posita doctri-
na.

Declarari præterea potest in hunc modum, quia homo nihil potest tribuere Deo per modum liberalitatis, quia cum sit seruus, & omnia, quæ habet, vel operatur seruus; sint magis domini, quam sua; non potest liberalitatem circa dominum exercere: quidquid ergo facit in obsequium eius, facit per modum debiti, quia inter donationem, seu officium merè liberale, ac debitum, non est medium. Vnde in hoc cernitur magna differentia hominis ad Deum, & hominum inter se, propter quam inter homines, præter virtutes ad alterum, quæ soluunt debita, datur virtus liberalitatis; respectu verò Dei nulla datur virtus, quæ in modo operandi liberalitatem imitetur. Tum quia liberalitas propriè dicta, ut respicit alios, videtur respicere vtilitatem illorum, & versari in his rebus, quæ in eorum dominium transferri, vel in eorum commodum expendi possunt; hæc autem respectu Dei locum habere non possunt. Tum etiam, quia in modo operandi ita se habet liberalitas, ut in vsu pecuniæ, vel donatione aliquius rei, non consideret in altero conditionem aliquam, quæ vel minimam rationem debiti personalis inducat ad talem donationem. Nunquam autem homo ita operatur circa Deum, & ideo dicimus, nullam esse virtutem hominis ad Deum, quæ in modo conferendi aliqui liberalitatem intendat. Cum ergo Religio sit virtus, per quam homo aliquid Deo retribuit, necesse est, ut id faciat sub aliqua ratione debiti.

4.
Debitum à D.
Thom. in le-
gale, ac mo-
rale diuidi-
tur.

Ad soluendas autem difficultates priori loco positas, distingui solet duplex debitum; vnum legale, & alterum morale ex D. Tho. 2. 2. q. 80. ubi ait debitum legale esse ad quod reddendum aliquis lege astringitur; morale verò, quod aliquis debet ex honestate virtutis, in quo dicit esse latitudinem, nam aliquando est tantum hoc debitum, ut sine illius obseruatione non possit honestas virtutis conseruari; aliquando verò tale debitum solum confert ad maiorem honestatem. Dicunt ergo aliqui, debitum Religionis non esse legale, sed morale; quod interdum potest esse necessarium ad honestatem morum, interdum verò solum ad melius esse, & ita satis fieri putant difficultatibus positis, quæ ad summum probant hoc debitum non esse legale. Et confirmari, ac declarari amplius potest hæc responsio. Quia reddere Deo illud legale debitum formaliter, ac propriè est virtutis obedientiæ, ergo non pertinet ad Religionem. Vnde etiã

A quando aliquis audit sacrum in die festo, si opus illud formaliter consideretur solum, ut præceptum est, & sub illa ratione fiat; non propriè ex Religione, sed ex Obedientia fit: è contrario verò si fiat formaliter ad reddendum Deo cultum illi debitum ratione suæ excellentiæ, est actus Religionis. Superest ergo, ut cum dicimus, rationem debiti pertinere formaliter ad obiectum Religionis, intelligendum sit de debito morali, quod per se separabile est à priori, & solet esse fundamentum eius, ut in aliis etiam præceptis, ac virtutibus videre licet. Sic enim dicunt Theologi, moralia præcepta fundari in bonitate debita ipsis rebus, vel actionibus, ac subiinde, quadam opera esse prohibita, quia mala sunt, id est, quia carent bonitate debita: sunt ergo talia opera præcepta propter intrinsecam bonitatem sibi moraliter debitam; sicut colere parentes, ideo præceptum est, quia ex se bonum est, & moraliter debitum parentibus; est ergo morale debitum à legali distinctum, & prius illo; sic ergo potest attendi erga Deum per virtutem Religionis.

B Dicet verò aliquis, hoc genus debiti moralis commune esse omni virtuti, maxime quoad aliquos actus, qui natura sua habent bonitatem tam necessariam homini, ut ex illa sequatur obligatio præcepti, ut notauit Caiet. infra q. 104. art. 2. ad 1. cum D. Thom. ibi; ergo nihil in hoc habet speciale Religio, ut ei hoc debitum tribuatur tanquam pertinens ad formalitatem sui obiecti. Responderi potest, hoc debitum morale spectandum esse iuxta exigentiam materiæ, in qua virtus versatur. Nam re vera omnis virtus aliquo modo versatur circa debitum, quia omnis virtus seruat modum, speciem, & ordinem, ut ex August. sumitur, quem hic D. Thom. art. 2. citat, & ex ratione boni, quam virtus per se respicit, hæc autem includunt aliquam rationem debiti, secundum conuenientem proportionem vnius rei ad aliam. Sed in hoc est diuersitas inter virtutes morales, quæ solum ad operantem, vel ad alterum pertinent. Nam priores solum respiciunt debitum secundum conuenientiam talis materiæ ad propriam naturam rationalem; posteriores verò respiciunt debitum, secundum ius, vel conditionem alterius personæ rationalis, vel intellectualis, considerata etiam conditione operantis, comparatione illius. Et secundum hunc respectum ad alterum intelligitur ratio debiti, quando de his virtutibus loquimur. Variatur autem hoc debitum iuxta conditiones, & proportionem personarum, & ideo quatenus est hominis ad Deum, habet specialem rationem, quam virtus Religionis formaliter respicit.

C Veruntamen licet hæc explicatio debiti moralis communis sit: tamen applicatio eius ad virtutem Religionis, & responsio etiam, iuxta distinctionem datam, apertè est contra mentem D. Thom. citato loco. Nam potius ibi distinxerat virtutes, quæ non deficiunt à proprietate iustitiæ in ratione debiti, ab illis, quæ in hoc patiuntur defectum. Et sub priori membro comprehenderat Religionem, & totum illud pertinere dicit ad debitum legale; sub posteriori autem membro complexitur virtutes, quæ solum reddunt debitum morale in ordine ad alterum; debitum ergo Religionis ex sententia D. Thomæ legale est non minus, quam debitum iustitiæ ad homines. Immo ex suo genere maius debitum est, sicut debitum pietatis inter homines, legale etiam est, ut ibidem docet D. Thom. & maius, quam sit debitum iustitiæ ad homines, ut rectè notauit Caietanus 2. 2. q. 57. art. 4. & ibi Soto, & alij Doctores. Debitum autem ad Deum maius est, quam ad parentes. Non dicitur autem hoc debitum legale, quia per legem constituatur, aut quia formaliter consideretur, ut est obligatio legis, & obedientiæ, ut in priori responsione inueniebatur, sed di-
citur

5.
Obiectio in-
surgit.

Caiet.
D. Thom.

Respondetur
obiectioni
iuxta aliorum
sententiam.

D. August.
D. Thom.

6.
Concluditur
debitum Reli-
gionis esse
legale.
D. Thom.

D. Thom.

Caietan.
Soto.

citur legale, quia hoc debitum est, quod maximè attendunt leges Reipublicæ. Id enim, quod hoc modo est debitum, unicuique debetur ex proprio iure inuēto in ipso: maximè autem interest bono Reipublicæ, & paci eius, ut hoc ius illæsum conseruetur. Religio ergò hoc modo reddit cultum Deo iure proprio illi debitum, & idèd debitum eius non vtrunque morale, sed proprium, & legale est.

7. Vera solutio propositæ obiectiōis; & explicatur quale sit Religionis debitum.

Ut autem difficultati positæ satisfaciāmus, aduertendum est, quanquam hoc debitum non sit semper tale, ut ex eo nascatur in singulis actibus obligatio præcepti, tale tamen esse, ut per singulos Religionis actus possit aliqua ex parte solui, & expleri: idque satis est, ut talis virtus possit respicere rationem debiti. Sicut, verbi gratia, qui ex iustitia aliquid debet, etiam si soluat ante tempus, pro quo obligatur, verè soluit debitum, & intuitu illius operatur, vel si in communi debeat aliquid, quod possit in hoc, vel illo opere; vel in hac, aut illa re præstare, quamvis spontaneè hoc, vel illud faciat, nihilominus debitum soluit, & intuitu illius operatur. Ita ergò intelligendum est, fieri in actibus Religionis, quamvis spontanei videantur. Neque indè fit, ut materia, vel debitum Religionis exhauriri possit. Quia huic virtuti peculiare est, ut debitum eius nunquam possit impleri solutione; tum quia debitum quodammodo infinitum est; tum etiam, quia ipsa solutione crescit, nam per eam nouum beneficium homini confertur. Quod non ita est in iustitia ad homi-

nem, nam per solutionem eius potest ita finiri debitum, ut locum iam non habeat iustitiæ exhibitio. Per actus autem Religionis nunquā potest homo exhaurire debitum, quod ad Deum habet, siue in gratiis agendis, siue in quolibet alio cultu deferendo.

Aliter etiam potest hoc debitum Religionis explicari, ut non tam intelligatur esse in exercitio actus, quàm in specificatione illius. Dicitur enim actus debitus quoad exercitiū, quando vrget obligatio exercendi illum: quæ obligatio non semper coniuncta est cum honestate actus, quia rarò sequitur ex illa præcisè considerata, sed ex speciali præcepto, vel ex speciali necessitate. Quoad specificationem autem dici potest actus debitus alicui personæ, quando talis persona ratione suæ excellentiæ, vel alio simili titulo iure suo postulat talem actum, qui licet non semper necessarius sit, tamen, & aliquando esse potest, & saltem semper est necessariū non operari contra tale debitum.

Per hæc igitur sufficienter explicata videtur assertio posita, & solutæ difficultates omnes in principio positiæ præter vltimam, quæ in præsentī non potest sufficienter explicari. Postulat enim illa difficultas, an sub hac ratione generali cultus Deo debiri, contineātur variæ rationes debiri, aded diuersæ, ut sufficiant actus morales specie distinguere, & consequenter, an ex his actibus diuersi etiam habitus generentur. Vtrūque autem horum commodiùs examinabimus in libris sequentibus.

8. Debitum Religionis magis explicatur.

9.

INDEX CAPITVM LIBRI

SECUNDI DE ACTIBVS VIRTVTIS

RELIGIONIS IN GENERE.

Cap. 1. De interioribus actibus proximè à Religione elicitis.
Cap. 2. De actibus externis Religionis.

Cap. 3. An cultus externus à Religione imperetur.
Cap. 4. Habeātne Religio actus proprios specie inter se diuersos.

LIBER

LIBER SECVNDVS, DE ACTIBVS RELIGIO- NIS IN GENERALI.

DE his actibus nihil in communi differuit D. Thom. in d. q. 81. sed statim in q. 82. incipit agere de actibus huius virtutis in particulari. Nobis autem ad maius doctrina complementum, maiorisque claritatem, necessarium visum est, pauca de his actibus generatim præmutere; Sic enim postea in singulis breuior, & facilius erit doctrina, meliusque ipsius virtutis essentia, & unitas explicari poterit. Nam Religio habitus operativus est, unde à suis actibus speciem sumit, sicut cetera virtutes, & potentia: Breuiter igitur præ oculis ponemus huius virtutis actus secundum generales rationes eorum; singulorum verò considerationem secundum proprias rationes eorum postea suis locis trademus.

CAPVT PRIMVM.

De Interioribus actibus proximè à Religione licitis.

DUPLEX esse solent virtutū moralium actus; interni scilicet, & externi. Quoniam verò hæ voces, varias habent significationes, vt suprà attigi; in præfenti per internos actus solum intelligimus eos, qui proximè, ac per se fiunt, vel fieri possunt ab ipso habitu, proceduntque ex immediata inclinatione ipsius, quando ex habitu fiunt, aut si illū præcedat, ipsum secum afferunt, vel efficiendo, vt in acquisitis, vel proximè ad illum disponendo, vt in infusis. Externos autem actus voco omnes illos, qui non fiunt ab habitu, nisi mediantibus his prioribus actibus. In hoc ergo capere solum de prioribus agimus, de aliis dicemus postea: nam abstractior consideratio communis vtriusque necessaria non est, neque utilis, quia non habent rationem communem, sed valde analogam, vt ex dicendis constabit, & ex generali doctrina actuum humanorum, quæ traditur in 1. 2. quæst. 18. notum esse debet.

2. Interior Religionis actus est voluntatis supponens rationis iudiciū.

Dico ergo primò, Interiorē actum Religionis esse actum voluntatis, qui supponit superioris rationis iudiciū. Hoc notum est ex dictis de obiecto, & munere Religionis. Nam ad cultum debitum Deo reddendum, duo necessaria sunt. Vnum est, agnoscere tale debitum, ideoque iudicare Deo esse reddendum. Aliud est voluntas soluendi tale debitum, exhibendo cultum illi proportionatum, & ex his duobus sequitur executio ipsius honoris, & cultus, quæ ad exteriores actus iam pertinet. Primum pertinet ad intellectum, siue operantem per naturale lumen, siue per fidem, vel per prudentiam, de quo postea. In illo autem actu non consistit Religio, sed est præuius ad Religionem, sicut ad omnem virtutem moralem antecedit iudiciū, de agendis in tali materia, cum quo iudicio stat, hominem non operari virtutem, si nolit, vel etiam contrarium operari, si velit, quamvis hoc moraliter non contingat

A sine aliquo defectu in ipso iudicio. Et ita in præfenti materia potest quis rectè iudicare de cultu Deo reddendo, & illum non reddere.

Dices. Quando homo circa hoc rectè iudicat, conuenientem habet æstimationem de excellentia Dei: nisi enim hanc habeat, non potest rectè iudicare de honore illi debito: diximus autem suprà, ipsam debitam æstimationem de Deo esse quandam cultū eius, ergo qui illam habet, iam Religionis actum exercet. Respondeo, hinc optimè accommodari, quod Iacobus ait cap. 2. *Quid proderit, si quis dicat, sciam se habere, & opera non habeat? inam & Damones credunt, & contremiscunt.* Sic enim nos dicimus, ad officium Religionis, existimationem parum prodesse sine voluntate. Conueniens enim de Deo existimatio obiectiue pertinet ad cultum Religionis, formaliter autem non continebit cultum, nisi ex intentione honorandi, & colendi Deum voluntariè exerceatur.

Argumentū contra datā doctrinā de iudicio rationis.

Respondetur ad Argum. D. Iacobus cap. 2.

B existimationem parum prodesse sine voluntate. Conueniens enim de Deo existimatio obiectiue pertinet ad cultum Religionis, formaliter autem non continebit cultum, nisi ex intentione honorandi, & colendi Deum voluntariè exerceatur.

Relinquitur ergo, vt internus actus Religionis, voluntatis proprius sit. Est ergo affectus quidam ad diuinum cultum, qui si sit perfectus & efficax, erit voluntas illa, quæ mouet ceteras potentias ad exhibendum actus, quibus colitur Deus. Probatur, quia hic est actus primus huius virtutis, & ab illo ceteri manant, ergo hic est proprius internus actus eius. Atque hoc confirmari potest ex ratione virtutis moralis, quæ est ad alterum: nam ex propria materia habet, vt ad voluntatem primò pertineat. Quod maximè verum est in virtute Religionis, tum propter excellentiam personæ, cuius honorem procurat, tum etiam propter ipsam rationem cultus, & honoris, quæ valde spiritalis est, & ideo non nisi per rationem proponi, & per voluntatem intendi potest. Nec circa hanc partem difficultas vlla occurrit.

4. Posita assertio declaratur, & probatur.

Dubitari verò potest, an hic actus Religionis naturalis sit, vel infusus, seu supernaturalis, vel in hæc duo membra sit distinguendus. Ad quod breuiter respondeo primò, possibile est dari aliquem actum naturalem, quo voluntas sola recta ratione naturali regulata, velit debitum cultum dare Deo, tanquam aucto

5. Probabile est dari actum Religionis naturalem.

auctori, & principio suæ naturæ. Nam per se loquendo hoc obiectum naturali ratione cognosci potest: ergo honestas eius naturalis est: ergo voluntas per naturalem actum potest illam velle, & exequi. Antecedens est D. Thom. dicta q. 81. art. 2. ad 3. & Caiet. ibi, dicentium reddere Deo debitum cultum esse de dictamine rationis naturalis, licet determinatio ad hunc, vel illum modum colendi Deum, sit ex lege diuina, vel humana, de qua re in 3. p. sæpe dixi, tractando de sacrificio, & Sacramentis. Hoc ergo satis est, ut honestus actus Religionis possit esse naturalis.

D. Thom.
Caiet.

6.
Ad actum
Religionis
naturale an
requiratur
specialis Dei
gratia.

D. Paul. ad
Rom. 1.

Nec modò disputo, an requiratur aliquis modus gratiæ, vel specialis prouidentię Dei ad perficiendum talem actum cum omnibus requisitis circumstantiis: nam hæc quæstio communis est omnibus actibus moralibus, licet in hoc videatur habere nonnullam specialem difficultatem propter maiorem nobilitatē eius. Nihilominus communis doctrina, quæ de reliquis dari solet, in hoc etiam locum habet, quòd nimirum per se, & ex ratione specifica talis actus, ad illum non requiritur gratia, quia licet nobilis appareat, non excedit nobilitatem voluntatis, & rectæ rationis naturalis, & hoc præcipuè modo, dicimus illum esse actum naturalem. Ad illum enim lex naturæ obligat, nam ob hoc Paulus ad Rom. 1. Gentes reprehendit: *Quia cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt.* Lex autem naturalis non nisi ad actus naturales obligat. Vnde in natura integra certum est, potuisse esse talem actum per vires naturæ. In natura verò corrupta alia ratio est propter impedimentum peccati. Et saltem est verum, non posse esse perfectum ex vero Dei amore, super omnia cum perseverantia, & sine admistione errorū, & superstitionum absque auxilio gratiæ. An verò supposita naturali cognitione veri Dei, possit semel, aut iterum ille actus haberi sine speciali gratia, alia quæstio est, quæ ad præsens non spectat.

7.
Perfecta voluntas colendi Deum fidei cultus est supernaturalis.

Secundò verò dicendum est, voluntatem perfectā colendi Deum fidei cultu, esse per se infusam, atque in sua specie supernaturalem. Potest autem distinctio huius actus ab alio, eiusque supernaturalitas ex triplici capite considerari, scilicet ex parte Dei, ex parte materiæ, & ex formali honestate, seu conformitate ad rationem. Primum patet, quia per actum naturalem colimus Deum, ut principium naturæ: per actum autem infusum colimus Deum, ut est primum principium gratiæ, & finis supernaturalis. Vnde nostro modo concipiendi apprehendimus Deum, quasi sub excellentiis diuersarum rationum, & ordinum, quod satis est ad distinguendas voluntates colendi Deum. Secundum patet, quia materia, quā colitur Deus per actum merè naturalem, est tantum naturalis ordinis: materia autem posterioris voluntatis infusæ, aliquādo est supernaturalis, qualis est, *captiuare intellectum in obsequium Christi*, 2. Cor. 10. & in vniuersum actus fidei, spei, & charitatis, quatenus aliquando possunt imperari ex voluntate colendi Deū. Item sacrificium, & sacramenta à Christo instituta, & similia materiam continent supernaturalem. Actus ergo voluntatis, qui circa illam versatur, si illi proportionatus sit, non est merè naturalis.

8.
Virtutes morales acquiruntur, ab infusis distinguuntur.

D. Thom.

Tertium patet ex ratione communi omnibus virtutibus moralibus per se infusis, quæ iuxta veriore sententiam, ab acquisitis distinguuntur, etiam si in eisdem materiis versentur, propter honestates diuersarum rationum, quæ in eis cerni possunt ex conformitate ad dictamen rationis supernaturaliter illuminatæ, vel (quod perinde est) per conformitatem ad naturam rationalem secundum se, vel ad naturam eleuatam per gratiam ad participationem diuinæ naturæ. Ut videre licet apud D. Tho. 1. 2. q. 63. art. 3. & 4.

A & Expositores ibi. Hæc igitur distinctio in actibus Religionis locū habet, quia licet honestas Religionis dicatur sumi per comparationē ad aliū, scilicet Deū, nō tamen excluditur cōparatio, & conformitas ad ipsum operantē, quem Religio ordinat ad Deū, & ideo sicut in ipso homine quodāmodo sunt duæ formę diuersorū ordinū, scilicet naturæ, & gratiæ, ita & honestates, & actus colendi Deum sunt ordinum diuersorum.

Alij contenti sunt distinguendo hos actus ex parte principiorum, ita ut vnus sit naturalis solū, quia à naturali principio procedit, tanquam proportionatus illi: alius verò sit supernaturalis: quia procedit à principio supernaturali: etiam si ex parte obiecti nihil ampliùs, neque alio modo sit volūm per vnum actū, quā per alium. Sed (quicquid sit, an simpliciter sit possibilis talis distinctio actuum) mihi nunquam visa est apta ad actus gratiæ explicandos, tum quia nulla est necessitas, vel ratio exigendi supernaturales actus, quando ipsa obiecta illos non requirunt, neque hoc est iuxta prouidentiam debitā, & cōsentaneam rebus ipsis. Tum etiam quia principia connaturalia his actibus, sunt habitus, qui potius ex actibus distingui debent, quā cōuerso, loquēdo de formali, seu essentiali distinctione, & primaria: quamuis in existentia (ut sic dicam) distingui possit actus ex habitu, tanquam ex causa efficiēti; sed de hoc latius in materia de gratia.

Aliter diuidi potest actus Religionis vtriusque ordinis, id est, tam infusus, quā naturalis, ex diuersis modis, quibus voluntas solet tendere in bonum, vel auerti à malo, nam eisdem modis potest Religio operari circa suam materiam: est enim eadem ratio. Illi autem modi operandi, vel sunt communes appetitui sensitui, & rationali, ut *amare, desiderare, delectari*, vel includunt proprium modum appetitus rationalis, ut sunt *intendere, & eligere*. Sic ergo potest Religio habere actum amoris simplicis complacentiæ in diuino cultu per se spectato, & in honestate, quæ in actu ipso colendi Deum inest, & consideratur. Potest item habere propositum, & intentionem colendi Deum, in omnibus, & ad hunc finem eligere media. Præterea potest habere voluntatem, quā per modum vsus actiui applicet corporis membra, aut vtatur aliis rebus, aut potentiis ad exercendum ipsum cultum Dei. Potest denique de ipso, & in ipso actuali cultu delectari propter ipsum honorem Dei. Nam per omnes hos actus tendit voluntas in eandem honestatem Religionis, licet diuerso modo propositam, aut applicatam. Omnesque illi actus ita sunt inter se connexi, ut vnus ex alio oriatur; ideòq; non est dubiū, quin omnes ad eandem virtutē pertineant, quicquid sit de physica distinctione eorum inter se. Idemque dicendum est de actibus, quibus voluntas vult vitare malum immediatè oppositum honestati diuini cultus, seu quibus fugit carentiam illius boni.

Circa hos ergo actus, quantum ad modum, & distinctionem formalem ex parte voluntatis, nihil speciale occurrit aduertendum, sed applicanda est generalis doctrina, quæ ex 1. 2. supponitur. Ex parte verò materiæ, licet considerare, quosdam actus voluntatis proximè imperare ipsum cultum Dei, ut est v. g. voluntas sacrificandi, vel orandi, alios verò solū imperare, vel eligere aliquid ordinatum ad cultum Dei, ut est, v. g. mundare vasa, quibus sacrificandum est. Nam licet hæ actiones, quæ ad alias ordinari videntur, possint ab ipso operante immediatè referri, ut per illas honorificetur Deus, & ut ipsæ sint signa subiectionis debitæ, & exhibitæ Deo: nihilominus illa ordinatio est quasi extrinseca ex parte ipsius operantis; propria autem ratio honestatis in tali actione est, quod ordinatur ad aliam in qua cultus consistit: quod notandum est ad explicandas mul-

9.
Actus nō esse supernaturales ex solis principia.

10.
Actus Religionis ex diuerso modo tendendi in obiectum distinguuntur.

11.
Quomodo actus Religionis ex parte materiæ distinguantur.

tas actiones Religionis attributas, de quibus infra dicam. Sic etiam ex parte materiae distingui potest interior actus Religionis, ut quidam sit prosequens bonum; alius autem fugiens, vel vitans oppositum malum: omnis enim virtus utrumque munus amplectitur, imò in vniuersum omnis appetitus, seruata proportionem, utroque modo operatur: Imò omnis facultas agendi aliquid, resistit contrario, quantum potest.

12. **Suboritur difficultas.** Hic verò suboritur difficultas, quomodo voluntas non periurandi, seu non blasphemandi Deum possit esse actus Religionis: hoc enim ex dictis aperte sequitur. Ratio autem difficultatis est, quia respectu Proximi, voluntas non inferendi contumeliam non pertinet solum ad obseruantiam, sed etiam ad iustitiam commutatiuam, cui opponitur vitium contumeliae, ut patet 2.2.q.72. Et ratio est manifesta, quia alterum honorare non est ex debito iustitiae, sed obseruantiae: non priuare autem alium honore suo, est ex debito iustitiae, sicut non auferre aliena; auferatur autem honor per contumeliam, ideòque nolle contumeliam inferre, iustitiae est; ergò multò magis erit opus iustitiae non dicere conuictum contra Deum, vel blasphemiam, vel aliquid huiusmodi: ergò voluntas vitandi hoc malum non est virtutis Religionis, (quae est quasi obseruantia respectu Dei) sed iustitiae.

13. **Difficultas proposita ex expedire.** Respondeo primò, hunc actum non esse iustitiae commutatiuae: haec enim ad homines, non ad Deum ordinatur, ut nunc supponimus, & aliis locis terigimus. Si ergò talis actus ad aliquam iustitiam pertinet, illa erit iustitia hominis ad Deum, & longè altioris rationis, deficiens quidem à proprietate iustitiae, quae est inter homines in facienda aequalitate, & omnimoda distinctione tam absoluta, quam respectiua inter eos, inter quos versatur; nam homo, & est aliquid Dei, & aequale illi reddere non potest. Excedit tamen ille actus in ratione debiti, quia excellentius est ius, quod Deus habet ad suum honorem, & gloriam, quam quod habet homo; maiorque iniuria illi fit, cum priuatur proprio honore, quam creatura. Sicut detractio, seu falsum testimoniū contra Deum maiorem rationem iniuriae habet, quam contra homines. Vnde actus voluntatis, qua homo statuit vitare omnem actionem, quae cedit in contumeliam, infamiam, vel aliam similem iniuriam diuini nominis, non ad iustitiam commutatiuam humanam, sed ad altiore virtutem pertinet, quam nunc sub Religione comprehendimus, quia cum illa conuenit in respectu ad alterum, quatenus ille alter semper est idem Deus: quem respicit media aliqua materia, nempe diuino honore, quem aliquo modo custodit, & procurat. An verò in hac latitudine obiecti distinguendae sint plures virtutes ad Deum in sequentibus explicabimus.

14. **Actus à Religione elicitus etiam ex parte motui proximi distinguuntur.** Vltimò distingui possunt hi actus immediatè à Religione elicitus ex parte proximi motui: nam licet hoc motuum respectu totius virtutis adaequatè vnū esse videatur, tamen ad diuersos actus videtur applicari secundum rationes valde diuersas, quales sunt honorare Deum propter excellentiam, quam in se habet; velle gratias agere propter beneficium collatum, profiteri illum esse auctorem omnis boni aliquid ab eo petendo; velle seruare votum propter speciale debitum ex promissione contractum. Huiusmodi enim voluntates non tantum in materialibus obiectis, sed etiam motiuis proximis videntur differre. An verò tanta sit haec diuersitas, ut sufficiat ad distinctionem specificam dicemus cap.4. prius enim de exterioribus actibus dicere necesse est.

CAPVT II.

Utrum prater actus internos habeat Religio actus externos, & qui illi sint.

Haec quaestio ferè explicata est in superioribus, declarando materiam huius virtutis; quia, ut dixi, proxima materia virtutis moralis, illius praesertim, quae est ad alterum, & exteriores actus eius, idem sunt; solumque sub diuersis rationibus, vel habitudinibus sic denominantur; materia, quatenus subiicitur virtuti; actus, quatenus ab illa efficiuntur. Ex his ergo manifestum est, habere hanc virtutem aliquos actus exteriores, & hoc nomine, latè illo vtendo, appellari posse omnes illos, circa quos versatur voluntas colendi Deum. Probatur, quia omnes illi sunt materia proxima huius virtutis, quatenus in illis omnibus ratio cultus aliquo modo inuenitur.

Et iuxta hunc loquendi modum, hi exteriores actus distingui possunt: nam quidam sunt corporales, quidam verò spirituales. Rursus spirituales distingui possunt in actus intellectus, & voluntatis; nam vtrisque coli potest Deus, ut infra dicetur, & latius dixi in 1.tom.3.p. Hic autem cultus, qui per actus mentis fit, communi vsu interior potius appellatur, ut distinguatur ab illo, qui exhibetur per actus corporis: nos autem explicuimus proprium respectum, quem tales actus habent ad ipsam virtutem. Quanquam aduertiri potest, aliud esse loqui de cultu sub nomine cultus, aliud verò sub nomine actus, cultus enim solum dicitur internus, vel externus, quia intus in anima, vel extra per corpus fit: vterque autem cultus dici potest actus externus ipsius Religionis, quia sic denominatur per habitudinem ad virtutem tanquam ad principium suum quodammodo extrinsecum, seu remotum. Actus autem ipse immediatè procedens à Religione, quem vocamus internum, non est propriè cultus, neque intrinsecus, neque extrinsecus, sed est affectus colendi, qui à cultu distinguitur, sicut actus à materiali obiecto. Nihilominus saepe confundi solent haec voces, ita ut omnis cultus interior dicatur etiam actus interior religionis, quomodo nos saepe cum multis loquemur, aduertendo illa duo non conuerti, quia non omnis actus internus potest dici cultus, sed ille tantum, qui remotus, seu imperatus est; nam alius, qui est propinquior, & elicitus, non est cultus, sed affectus cultus, ut dixi.

Quanquam dubitari hinc potest, an ipsemet affectus colendi possit etiam induere rationem cultus, & consequenter, an possit idem actus, qui proximè fit à Religione, esse etiam materia eius, ac deum simul esse actus proximè elicitus, seu internus, & externus, in priori, & rigorosa consideratione. Ad quae omnia breuiter respondeo, vnum, & eundem actum per se simpliciter, ac solitariè sumptum, non posse illas duas rationes simul induere, seu participare, tamen si fiat reflexio vnius actus in alium, posse. Patet prior pars, quia illae denominationes includunt condiciones oppositas, & includentes contradictionem, ut sunt immediatè oriri à virtute, vel mediatè: haec autem duo non possunt eidem actui solitariè sumpto, ac per se conuenire. Similiter esse obiectum, & esse affectum immediatum eiusdem potentiae, vel virtutis animi, non potest eidem actui per se, ac nudè spectato conuenire quia virtus, per actum, què facit, tendit directè in aliquod obiectum. Nec refert, quod actus à voluntate elicitus per se ipsum sit intrinsecè voluntarius, ut obiter attigi lib.1. de Trinitate, & latius in 1.2. Deo dante dicemus; Nam est voluntarius, non per modum obiecti, & effectus, sed solum per modum actus, & implicite potius, quam explicitè. Vnde id non satis est, ut

2. Qui actus internus possit dici cultus, qui verò non.

3. Quomodo affectus colendi Deum possit rationem actus, & cultus simul participare.

in præfenti talis actus denominetur cultus, quia non est voluntarius, ut cultus, sed ut affectus colendi.

4. Quo modo per reflexionem actus internus possit esse cultus.

Altera verò pars declaratur, quia non repugnat ex generali affectu colendi Deum, habere voluntatem sacrificandi, aut communicandi, maximè quando deest opportunitas exercendi hos exteriores actus. Tunc ergo ex illo affectu possum Deo in cultum offerre ipsam voluntatem sacrificandi, vel communicandi. Illa ergo eadem voluntas, & est affectus cultus externi, & est quidam internus cultus. Est item à Religione proximè factus, quia versatur circa materiam eius, & est etiam imperatus ab eadem, medio illo priori affectu colendi Deum. Ac denique simul est actus proprius Religionis, & materia eius ratione prioris actus. Ratio verò à priori est, quia voluntas est reflexiva, & imperatiua vnius actus proprii per aliū; nam vult velle, seu amare, & hoc modo comprehendit actus suos sub materia sua. Et similiter potest habere duplicem respectum ad eundem actum, scilicet imperantis, & eliciētis. His autem modis potest operari intra materiam Religionis, quia eadem est ratio de illa, ac de aliis. Ob eandem ergo causam eadem Religionis virtus illum modum operandi participat, & per unum actum sibi imperat aliū, quē ipsa etiam elicit. Semper autem ratio cultus convenit tali actui per ordinem ad aliū, cuius est obiectum, & à quo in talem finem ordinatur.

5. Actus externi cultus ex parte materiz in duo membra dividuntur.

Iam verò, ut aliud membrum propositum explicemus, actus colendi omnino externi, sunt actus corporis, vel usus cuiuscunque rei corporalis, circa quem per se, & directè versatur affectus ipse colendi Deū, tum quia ille cultus non resultat ex alio actu, sed per illam directam voluntatem imperatur, tum etiam quia illi actus per se assumuntur in gloriam, vel honorem Dei, tanquam signa, per quæ homo protestatur diuinam excellentiam. Hic ergo cultus Dei exterior multiplex esse potest iuxta varietatem actionum, quas explicatas reliquimus, tractando de obiecto materiali: est enim eadem ratio.

6. D. Thom.

Solum ut ea, quæ tractanda sunt præ oculis habeantur, oportet advertere, hos actus ex parte materiz in duo principalia membra distinguere à D. Tho. d. q. 81. ar. 3. ad 2. & q. 89. in capite illius, quia possumus Deum honorare, vel exhibendo illi aliquid, vel assumendo quasi ad nostrum usum aliquid diuinum. Hic posterior modus exercetur in usu sacramentorum, in quo subiicitur homo Deo, ut sanctificatori suo, de quo usu in 3. p. D. Thom. dictum est. Exercetur etiam hic modus in assumptione diuini nominis ad confirmandum aliquid, ut per Iuramentum, vel aliquid simile.

Rursus prior modus honorandi Deum esse potest per varios actus. Quidam enim sunt, qui per membra corporis immediatè exercentur, ut sunt genuflexio, capitis inclinatio, totius corporis prostratio &c. Alij verò sunt, qui per alias res externas exercentur, ut per sacrificia, & oblationes, quæ interdum sunt immediatè ipsi Deo, interdum verò mediatè, propinquè autem eius ministris, ut decimarum, & primitiarum solutio. Præter hos etiam, est alius actus, qui duos complectitur. Prior est promissio alicuius rei facta Deo, nā per talem promissionem speciali modo ipsa res promissa exhibetur Deo in honorē eius. Alius est actus, quo talis promissio impletur, & soluitur Deo debitum, per illam specialiter contractum. De quibus actibus postea in speciali dicendum est. Hic autem solum aduerto, illos interdum esse posse purè internos, regulariter vero ab hominibus exterius fieri, & ideò inter externos actus collocari. Oratio verò è conuerso ponitur inter actus internos, quia ibi principaliter consummatur, licet in actum etiam exteriorem prodire possit, & soleat.

8. Suboritur difficultas.

Difficultas verò circa dicta suboritur, quia motus appetitus sensitui non videntur sub dicta numera-

atione comprehendendi, & tamen illis possumus etiā uti ad colendum Deum, ergo non videtur sufficiens diuisio. Maior patet, quia illi actus spirituales non sunt, ut constat, nec sunt ita corporales, ut ex affectu colendi Deum directè imperari, aut in nobis excitari valeant. Minor verò patet, tum quia deuotio est actus Religionis, & tamen magna ex parte pertinet ad appetitum sensituum: tum etiam, quia appetitus sensituius potest aliquo modo in Deum moueri, iuxta illud Psalm. 83. *Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum*: ibi enim, nomine cordis, spiritualis appetitus; nomine carnis, sensituius appetitus intelligitur. At hic appetitus non mouetur, nisi media phantasia proponere obiectum; potest ergo phantasia aliquo modo illi proponere Deum, ergo possunt tales actus huius inferioris portionis in diuinum cultum, & honorem referri.

Circa hanc difficultatem aduerto, duobus modis posse voluntatem per affectum in Deum excitare, vel ordinare motus aliquos sentientis appetitus, scilicet, vel indirectè, & per quandam concomitantiam, & sympathiam potentiarum, vel directè volendo talem actum, ita ut inferior actus sit obiectum superioris actus voluntatis. Priori modo mouetur appetitus, quando ex meditatione intellectuali rerum diuinarum, & ex affectu voluntatis in Deum, excitatur in phantasia apprehensio aliqua, & representatio earundem rerum sub aliqua materiali forma, vel habitudine, & consequenter insurgit in appetitu motus proportionatus affectui voluntatis, delectationis, vel iustitiæ, timoris, aut desiderij, vel alius similis. Fit enim sæpè hæc motio appetitus, homine nihil de illa cogitante per intellectum, neque directè illam volendo per voluntatem, sed solum ex coniunctione potentiarum, quæ in eadem anima corpori coniuncta radicanter. Posteriori autem modo mouetur appetitus, vel phantasia, quando homo directè vult applicare internum sensum seu cogitatum ad cogitandum, prout potest, de rebus diuinis, ut de Deo sub ratione benefactoris, aut alia simili, sub aliqua ratione materiali, & similiter mouet appetitum ad aliquos affectus circa talia obiecta exercendos. Quo modo etiam potest voluntas ex affectu Religionis mouere directè appetitum sensituum, ut suo modo subiiciatur Deo, vel doleat, vel gaudeat, in ordine ad cultum eius.

Quando ergo appetitus mouetur priori modo, & elcatur aliquo modo ad exercendos suos actus ex affectu, & consideratione superiori diuinarum rerum, tunc actus appetitus sub interiori cultu computantur, tanquam accessorium sub principali. Posteriori autem modo, imperati, pertinet magis motus appetitus ad cultum corporalem, & externum, tum quia directè intenduntur, & imperantur in ipso corpore, tum etiā, quia tunc moraliter loquendo, non separantur ab actibus externis corporis, ad quos ferè semper ordinantur. Et ideò non oportuit hos actus ab interiori, & exteriori cultu distinguere, nam sub illis sufficienter comprehenduntur.

CAPVT III.

An cultus externus sit actus à Religione elicitus vel imperatus.

SUB externo comprehendimus omnem actum aliterius potentiz à voluntate: Et hinc oritur ratio dubitandi, quia actus elicitus ab habitu debet etiā esse elicitus à potentia, in qua inest habitus, sed hic cultus externus non elicitur à voluntate, in qua inest Religio, ut infra videbimus: Ergo neque ab ipsa religione elicitur. Minor per se clara est, quia ille cultus

9. Dupliciter voluntas ordinat motus appetitus directè scilicet, & indirectè.

10. Suboritur difficultas dissoluitur.

11. Argumentum quo probatur externum cultum à Religione virtute non posse elici.

externus per corpus immediate exercetur, voluntas autem per se, & immediate non efficit motus corporis: sed solum applicat potentias exequentes ad mouendum, non ergo talem cultum elicit. Nam elicere est proprie, & per se efficere. Neque, ut voluntas dicatur elicere motum aliquem, satis est, ut applicet aliam potentiam ad efficiendum talem cultum, alias voluntas eliceret assensum fidei, vel opinionis, & actum visionis corporalis, & similia, quae dici non possunt. Maior autem probatur, quia habitus non est principium per se efficiens, sed solum coadiuuans potentiam, & ideo in tantum habitus operatur, in quantum potentia, cui adhæret, utitur illo, & ideo habitibus utimur, cum volumus, ergo non potest habitus elicere actum, nisi cum sua potentia, ergo necesse est, ut potentia eundem eliciat, & quod ad illum eliciendum applicet habitum, seu habitu utatur. Et confirmatur, quia elicere actum, iuxta propriam illius verbi significationem communi usu receptam, idem est, quod immediate, ac per se efficere actum, qui elici dicitur, at verò habitus non efficit hoc modo, nisi actus suae potentiae, ergo.

2. Nihilominus D. Tho. dict. q. 81. art. 1. ad 1. & art. 4. ad 2. sentit, actus aliquos exterioris cultus diuini, esse elicitos à virtute Religionis. Et quia hoc non poterat in vniuersum de omnibus affirmari, distinctionem talem indicat. Nam cum colimus Deum per actus aliarum virtutum ut fidei, misericordiae &c. tunc cultus ille non est elicitus à Religione, sed tantum imperatus; quando verò actus, quo Deum colimus, non habet per se honestatem alterius virtutis, ut est sacrificium, adoratio; tunc actus ille est proprie elicitus à virtute Religionis. Ratio huius sententiae esse potest, quia necesse est, omnem actum virtutis, tam externum, quam internum elici ab alia virtute; sed actus, quibus colimus Deum, qui ex se non habent aliam honestatem, præter rationem cultus, non eliciuntur ab alia virtute extra Religionem, ergo eliciuntur ab illa.

3. Vnde infert Caiet. non esse de ratione actus eliciti ab aliqua virtute, quod sit elicitus ab eadem potentia, in qua est virtus; sed solum, quod non eliciatur ab alia virtute, & quod sit à voluntate mouente aliam potentiam ad talem actum ex immediata inclinatione talis virtutis. Nam ut actus sit elicitus à virtute, non est necesse, ut sit ab illa quoad substantiam suam, sed satis est, quod ab illa habeat modum, id est, facilitatem, & promptitudinem. At verò quando sit immediate ex propensione Religionis, non interueniente aliqua alia virtute morali, tunc licet non sit actus voluntatis, sed intellectus, aut alterius facultatis, à sola Religione habet, quod facile, & promptè fiat. Ergo est elicitus ab illa. Quæ ratio cessat quando actus habet propriam honestatem alterius virtutis, nam tunc ab illa habet immediate promptitudinem, & facilitatem, ut eleemosyna à misericordia, & ideo talis actus non est elicitus à Religione, sed tantum imperatus.

4. Vnde ad rationem in contrariam in summa respondet Caiet. negando maiorem, quia ut actus sit elicitus à virtute, non est necesse, ut ab illa habeat substantiam, sed modum; hunc autem potest habere actus à virtute superioris potentiae, etiam si ab illa non eliciatur. Vnde alij inferunt, etiam actum virtutis, existentem in voluntate, & ab illa sola per se effectum, quoad suam entitatem, & substantiam, posse etiam esse elicitem à virtute existente in appetitu sensitivo, quia mediante moderatione passionis alicuius, ab illa habet immediate facilitatem, & modum virtutis; ut actus temperantiae, qui est in voluntate, elicitur à virtute temperantiae, quæ est in appetitu sensitivo. Alij verò mo-

derantur loquendi modum, & aiunt, virtutem voluntatis elicere actum potentiae exequentis, non physice, propter rationem à nobis in principio factam, sed moraliter, propter illam facilitatem, & modum virtutis.

Sed ne fortasse sit quaestio de nomine, vel propter abusum vocis alicuius, circa rem ipsam erremus, explicemus prius quid res ipsa habeat, & inde facile constabit, quomodo loquendum sit. Primum ergo certum videtur, Religionem non habere efficientiam aliquam, siue physicam, siue moralem in exteriorem actum, nisi medio actu elicito ab ipsa voluntate simul cum virtute Religionis. De physica efficientia, hoc est per se notum ex ratione in principio posita, quia habitus non operatur per se, sed quatenus illo utitur potentia, & ideo nihil potest immediate, ac per se efficere physice, nisi proprium actum talis potentiae. Item quia habitus per se efficere non potest, nisi in ordine ad obiectum suum, in suo autem obiecto seruat proportionem cum potentia, & ideo non potest immediate operari nisi circa obiectum suae potentiae, & sub particulari aliqua ratione illius, atque ita immediate nihil per se efficit, nisi cooperando ipsi potentiae. De morali autem efficientia patet, quia Religio non est causa moralis per se actus exterioris, nisi quatenus moraliter applicat potentiam exequentem ad operandum, sed non applicat illam nisi mediante actu elicito à voluntate, id est, media voluntate sacrificandi, vel flectendi genua, vel quid simile, ergo.

Vnde obiter intelligitur, quo modo virtus vnius potentiae det facilitatem ad actionem alterius potentiae; variis enim modis potest illam conferre, vno modo per accidens tantum, tollendo impedimenta, & hoc modo habitus appetitus sensitivi, quatenus moderatur affectum eius, potest dare facilitatem ad actum voluntatis. Hic tamen modus non satis est, ut actus voluntatis dicatur elici ab habitu appetitus sensitivi, quia illa facilitas solum est à tali habitu, ut à causa per accidens. Alioqui etiam posset dici elici à frigefactione corporis, aut à complexione sic, vel sic temperata, quia hæc etiam conferunt ad facilitatem remouendo prohibens. Alio modo contert virtus ad facilitatem ex parte obiecti, & per quandam concomitantiam, quia qualis vnusquisque est, talis finis sibi videtur, & quia facilius, & attentius cogitamus de his, ad quæ afficimur, vel inclinamur. Et hic etiam modus non sufficit, ut actus vnius potentiae fiat ab alia vel à virtute eius, quia est etiam modus valde extrinsecus, & per accidens, magis per quandam occasionem, quam per efficientiam.

Tertio ergo modo potest virtus vnius potentiae dare facilitatem ad actionem alterius potentiae, quatenus illæ potentiae per se subordinantur, & superior applicat inferiorem ad operandum; quæ applicatio est moralis influxus per se. Et hoc modo in tantum virtus superioris potentiae, verbi gratia, Religio, dat facilitatem in actum inferioris facultatis, in quantum voluntati dat facilitatem in efficiendo illum actum, quo mouet inferiorem potentiam. Alio enim modo facilitatem per se dare non potest. Vnde si potentia exequens in se habet aliam difficultatem, vel defectum virtutis, non sufficit virtus superioris potentiae ad dandam facilitatem intrinsecam, ut sic dicam, sed per proprias dispositiones, vel habitus danda est, ut per se constat, & sumitur ex D. Thom. 1. 2. q. 56. art. 4. & 22. q. 4. art. 2. Facilitas ergo in actu potentiae exequentis solum potest esse per denominationem extrinsecam ab actu voluntatis, quatenus ille facilius fit ex habitu. Vnde propter illam solam rationem non poterit dici elici ab habitu tali, quia etiam actus imperatus participat hanc denominationem ab actu imperante, eo enim facilius fit talis actus, quod voluntas

5. Quæstionem magis explicatur.

6. Quomodo virtus vnius potentiae faciliat præbeat ad actionem alterius.

7. Tertius faciendi modus magis proprius explicatur.

D. Thom.

tas maiorem facilitatem habet in imperando, ergo participat illam, ut actus imperatus, non ut elicitus.

8. Actū exter-
notū cultus
diuini, alij
proximē à
Religione
imperantur,
alij remotē.

D. Thom.
Caietan.

Secundò nihilominus certum est, quosdam esse actus externos, qui in ratione actus honesti, & studiosi non postulant fieri nisi ex motione immediata Religionis per actum voluntatis pertinentem de se ad illam virtutem; alios verò esse, qui non fiunt ex immediata motione voluntatis per actum Religionis, sed per actum alterius virtutis misericordiae, aut temperantiae, vel alterius similis. Hoc constat satis ex supradictis, & ex doctrina D. Thom. & Caiet. Iam ergo, rectè dicantur priores actus elicti à religione, & posteriores imperati propter dictam differentiam, & ad explicandam illam, quaestio est de nomine. Tamen quia periti in hac arte ita loquuntur, ita etiam nos loqui possumus. Satis verò esset, priores vocare proximè imperatos, posteriores verò remotè, quia illi sine alia virtute media imperantur, hi vero media alia virtute. Non video enim, cur sicut voluntas dicitur imperare, inuersionem, immediatè illam volendo, non dicatur etiam Religio illam imperare, immediatè concurrente, & efficiendo illam voluntatem.

Immo ut actus sic imperatus à virtute, non semper necesse est, ut eliciatur modo alio habitu, nam assensus fidei imperatur à pia affectione voluntatis, licet fiat medio habitu fidei, & actus fortitudinis existens in irascibili, imperatur immediatè à voluntate, & ab habitu eius (si quis est) licet eliciatur ab appetitu medio habitu, quem in se habet. Tunc ergo dicitur actus alterius potentiae à voluntate immediatè imperari à virtute voluntatis, quando illa potentia applicatur immediatè per actum voluntatis elicitum à tali virtute. Quando autem voluntas vrens vna virtute sua, non applicat aliam potentiam nisi media alia virtute eiusdem voluntatis, & actu illius, tunc dicitur mediatè imperare actum exteriorum, & hoc modo se habet Religio ad opera misericordiae, & alia similia. Et ita satis constat distinctio talium actuum, siue quidam vocentur elicti, & quidam imperati, siue illi dicantur proprii, & quasi connaturales Religioni, alij aduentitij, & extranei; siue denique hi dicantur immediatè imperati à Religione, alij mediatè. Quod propriè locum habet in actibus externis secundum se spectatis, ut condistinctis ab internis; nam si consideretur actus externus, ut coniunctus interno, & quatenus ex utroque fit vnus moraliter, sic optimè diceretur talis actus elicitus à Religione, quando eliciendo internū immediatè trahit externū, & illū proximè informat, & ita loquutus est D. Tho.

D. Thom.

10. Diui Iacobi
verba licet
à D. Thom.
ad actus à
Religione
imperatos ap-
plicetur, pro-
priè tamē de
Religionis
statu intelli-
genda sunt.

Ex quibus facillè intelliguntur verba Iacobi 1. *Religio munda, & immaculata haec est, visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc saeculo.* Quae existimat D. Tho. dicto art. 1. ad 1. esse dicta, quia haec officia solent à Religionis virtute imperari. Quod potest facillè sustineri, verba illa nudè considerando, quia in re verum est. Tamen inspecta intentione Iacobi, non videtur loqui de speciali virtute Religionis, sed de statu, seu professione religiosa, ut patet ex antecedentibus verbis. Si quis putat se religiosum esse, non refranans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio, ibi enim Religiosum appellat. non à sola virtute Religionis, ut constat, quia non frænare linguā, non est contra specialem virtutem, sed contra sanctitatē, ut complectitur omnē virtutem, & consequenter veram professionē religiosam. Contrariam ergo professionem vocat vanam religionem, cui veram opponit, cum subiungit *Religio munda, &c.* Quae profecto munda, & immaculata erit, etiam si illi actus visitandi pupillos non fiant ex imperio peculiaris virtutis Religionis, sed ex pro-

priis virtutibus. Potest autem hoc intelligi, vel de professione religiosa, ut dicit statū perfectionis. Quomodo dixit Euseb. in vita Hieronymi; *Sacerdos, & monachus sine misericordia, nauis est in medio pelagi undique perforata, sunt hi monachi solo habitu, & nomine quorum vana est religio.* Vel magis ad mentem Iacobi intelligi potest de Religione christiana. Ac si dicat, nō esse solidū, ac bonū Christianū, qui linguā non moderatur, neque opera misericordiae exercet, & hanc esse Iacobi sententiam, dixit Abbas Isaias orat. 21. de Pentecost. tom. 2. Bibl.

CAPVT IV.

Habeatne Religio actus proprios inter se specie differentes.

Non est difficultas de actibus propriè imperatis secundum se spectatis, quia constat illos posse esse omnium virtutum, ut fidei, misericordiae, ut supra dictum est, qui secundum se essentialiter distinguuntur. Idemque est de multis actibus exterioribus, ut sunt, verbi gratia, Iurare, Vouere, Sacrificare; nam quoad materiales actiones apertè distinguuntur. Difficultas verò est, an in ordine ad Religionem, essentialiter distinguantur. Vbi simul quaerendum est de internis actibus voluntatis, an voluntas orandi, verbi gratia, & sacrificandi sint actus inter se specie distincti.

Ut autem intelligatur difficultas, & vitentur distinctiones inutiles, aduertere oportet, in interiori actu voluntatis (si intrinsecè, & ex obiecto est actus virtutis,) ipsam differentiam, per quam constituitur in tali esse virtutis, esse etiam differentiam constituētem ipsum actum in suo esse entitativo, neque rectè considerari ipsum esse virtutis tanquam adiacens entitati essentiali talis actus. Secundò suppono de ratione actus voluntatis ex obiecto honesti, esse ut tendat in honestum, quā honestum est: quia omnis actus voluntatis tendit in bonū sub ratione boni: nullū autem bonum est per se rectum, & consentaneū rationi, nisi quod honestum est, & ideò nullum bonum reddit per se actum studiosum, & virtutis, nisi honestum, quatenus honestum est. Arque eadem proportionē, & ratione tale bonum honestum, quatenus tale est, constituet actum in tali esse virtutis. Et haec est ratio à priori ob quam ipsum esse virtutis est substantiale interno actui voluntatis, quia nimirum sumitur ex tendentia ad primarium obiectum talis actus, in qua tendentia consistit substantiale esse eiusdem actus. Tandem suppono, quod saepe dixi, exteriores actus esse obiecta internarum voluntatum. Vnde in illis considerari potest, vel materiale obiectum, quod est talis, vel talis actus, vel formale, quod est honestas obiectiua existens in tali actione, quatenus cultus Dei est, à qua habet interior actus voluntatis suā honestatē formalem; quam etiā appellamus ipsum esse virtutis.

Quae igitur sunt opiniones extremè contrariae. Prima est dicentium, quoties exteriores actus Religionis in suo esse naturali, & materiali, specie distinguuntur, etiam distinguuntur specie interiores voluntates, quae circa illos versantur ob diuinum cultum. Ita sentiunt Nominales non in particulari de Religione, sed vniuersè de quocunque habitu, vel virtute morali. Fundamentum eorum est, quia sicut loqui, verbi gratia, vel genua flectere, vel sicut credere, & petere sunt actus naturae suae specie distincti, ita velle hunc, vel illum actum facere, requirit volitionem specie distinctam, quia motio actiua debet accommodari passiuæ.

Nec refert (aiunt) quod illae omnes actiones sint volitae ad cultum Dei: nam inde solum sequitur, internas voluntates conuenire in eodem esse morali virtutis, non autem in eadem specifica entitate actus.

Haec verò sententia communiter reicitur, quia distin-

1.

2.

Differentia
quae consti-
tuit actū in
tali esse vir-
tutis; ipsum
etiam in tali
esse entitati-
uo constituit.

3.

1. Sententia

In prologo
sententia.

4.

Proposita sen-
tentia reiici-
tur.

distinctio, & constitutio actuum, & habituum non sumitur sufficienter ex obiectis materialibus, quia & circa idem materiale obiectum contingit versari distinctos actus intellectus, & voluntatis, & eundem actum circa diuersa materialia obiecta, ut latius traditum est in Metaphysica. In presenti etiam non admittimus distinctionem illam de esse morali, & naturali, seu entitativo in ipso interno actu virtutis, ut diximus. Quocirca si interiores actus virtutis Religionis, qui sunt in voluntate, dicuntur conuenire in specifico esse virtutis, simpliciter fatendum est esse eiusdem speciei, etiam in entitate. Neque oportet volitiones esse in sua entitate specie distinctas, etiam si causent exteriores actiones, vel motiones in specie distinctas, quia ut exterior actio causetur ab interiori voluntate, sufficit, quod sit volita, siue ex hoc, siue ex alio moriuo volita sit; ut autem speciem conferat, non sufficit sola materia, sed formale obiectum attendendum est.

Est ergo secunda sententia, quæ affirmat, omnes actus Religionis formaliter esse eiusdem speciei. Cuius sensus esse debet, exteriores actus, quamuis in entitate distinguantur, tamen in honestate, quam habent in ordine ad diuinum cultum conuenire, esseque eiusdem rationis in ratione obiecti honeste appetibilis; ac proinde interiores actus voluntatis, quibus talia obiecta, seu tales actus exteriores (sub quibus omnem Dei cultum comprehendimus) apperuntur seu imperantur, esse eiusdem speciei etiam quoad entitates physicas, seu naturales ipsorum. Vnde etiam fit, ut ipsi actus exteriores, quatenus ab his interioribus imperantur, & denominantur, moraliter conueniant in esse talis virtutis, quantumcumque in esse naturali distinguantur. Atque hæc sententia censetur esse D. Thom. in his articulis præsertim in 3. ad 1. & 2. & in 4. ad 1. & 2. Et eam sequuntur frequentius Moderni Thomistæ. Fundamentum est, quia Religio est vna virtus in specie, ut hinc docet D. Thom. ergo est vnus habitus specie; ergo omnes actus eius sunt eiusdem speciei. Probatur vltima consequentia, tum quia actus generant habitum, ergo si sunt specie diuersi non possunt generare eundem habitum in specie. Tum etiam, quia si habitus est vnus, habet vnū formale obiectum: ergo & omnes actus in eodem formali obiecto conueniunt, quia habitus non attingit obiectum nisi per actum: ergo etiam actus sunt eiusdem speciei; nam ex obiecto formali speciem sumunt immediatius, (ut ita dicam) quam habitus; nam ut est vulgare, habitus per actus, & actus per obiecta specificantur.

Inter has sententias media via tenenda est. Et imprimis certum existimo, dari aliquam distinctionem specificam in actibus Religionis, eam scilicet, quæ communis est omnibus habitibus, præsertim voluntatis. Nam (ut attigi in 4. Tom. tractando de virtute Pœnitentiæ, & generalius Disput. 44. Metaphysicæ sect. 11.) quando actus sunt inter se ordinati, ut vnus ex alio per se oriatur, ut odium mali ex amore Dei; desiderium, & delectatio ex amore boni præsentis, vel absentis; electio ex intentione & c. tunc omnes tales actus radicati in eodem obiecto formali pertinent ad eundem simplicem habitum, quamuis tales actus specie physica, seu entitativa distinguantur ex diuerso modo attingendi tale obiectum, & participandi honestatem eius. Constat autem virtutem Religionis omnes hos actus voluntatis posse exercere circa eundem cultum Dei, nam habet affectum, ad illum per modum simplicis amoris, & simili modo potest odio habere diuinam irreuerentiam, vel defectum in cultu. Constat item amorem, & odium specie distingui inter se, & ex eodem principio nasci, ergo

saltem ex hac parte elicit Religio actus specie distinctos. Et eodem modo discurre potest per ceteros actus insinuos. Neque in his habet difficultatem fundamentum secundæ sententiæ, quia tales actus ratione connexionis pertinere possunt ad eundem habitum, tanquam ad idem principium, & eadem ratione possunt illum generare, præsertim ratione primarij actus, qui est quasi fundamentum reliquorum, ut in fine dictæ sectionis 11. in Metaphysica declaravi.

Hæc verò distinctio actuum interiorum, circa eundem externum actum, seu obiectum versari potest, ut ex dictis facile constat. Difficultas ergo propria relinquitur de actibus voluntatis, qui in generali modo tendendi, sunt eiusdem rationis; ut sunt actus amoris, vel intentionis, quando versantur circa diuersos actus externos, seu diuersos cultus Dei: est (inquam) difficultas, an inde habere possint distinctionem specificam. In quo secundo censeo certum, non semper illam habere, neque ad eam sufficere quacumque distinctione cultuum. Hoc patet ex dictis contra primam sententiam. Deinde declaratur exemplis & ratione; nam genuflexio (verbi gratia) & vocalis confessio diuinæ excellentiæ, actus sunt materialiter, & physice distincti, & tamen si fiant animo honorandi Deum, ut supremum dominum non habent in ratione cultus honestates diuersarum rationum: ergo interiores actus voluntatis, & Religionis, qui circa tales materias versantur, erunt eiusdem speciei substantialis, cum illam sumant ab honestate obiectorum. Consequentia patet ex dictis: & antecedens videtur per se euidens, quia honor resultans ex tali actione est idem, & inde habet hic actus suam honestatem, ergo accidentarium est, quod per hanc vel illam actionem materiale fiat. Ratio autem est à priori, quia honor est in genere signi, vnde sub ea ratione fundat honestatem, quæ in tali cultu reperitur: signum autem non variatur formaliter ex materia, quæ ad significandum imponitur, sed ex re proximè significata: ergo si cultus Dei ad eandem honoris significationem refertur, non variatur formaliter, nec sufficit ad distinguendos interiores actus Religionis, etiam si materia cultus sit. Denique confirmatur à contrario: nam si quis neget fidem, flectendo genua Idolo, aut verbis confitendo illud esse Deum, idem peccatum in specie est: ergo & è contrario idem est Religionis cultus vero Deo tributus, siue hoc, siue illo signo fiat.

Adhuc superest difficultas, an inter varios actus exteriores cultus diuini, sint aliqui formaliter etiam diuersi in ratione cultus, ita, ut interiores voluntates, quæ circa illos versantur, distinguantur specie. Et quoad hanc partem assero tertio, in latitudine actuum Religionis inueniri specificam diuersitatem. Probo primò inductione, nam promittere aliquid Deo, & implere promissum, sunt actus, qui moraliter, & per ordinem ad rectam rationem spectati, habent bonitates specie distinctas, propter diuersam rationem debiti, quam includunt. Similiter obseruare votum, & facere iuramentum, etiam valde diuersæ res videntur, non materialiter tantum, sed etiam formaliter, & in ratione cultus, & honestatis; quia per vnum actum seruatur fidelitas debita Deo, per alium verò recognoscitur Deus, ut prima, & infallibilis veritas cui falsum dicere aut, confirmare repugnat: quæ duo planè videntur etiam in ratione honesti maxime diuersa: ergo voluntates interiores, quæ circa tales actus versantur, sunt etiam specie distinctæ. Cuius etiam argumentum à posteriori, seu à contrario est, quia peccata his actibus opposita sunt specie distincta, ac proinde in confessione distinctè aperienda, & idem est de peccato, verbi gratia, omittendi Missam, vel non implendi votum.

Quod

Secunda assertio.
Quilibet distinctio cultuum non facit diuersos specie actus voluntatis.

Tertia assertio.
In actibus Religionis inuenitur diuersitas specifica.

Vera sententia.

Assertio 1.

9.
Peccata opposita actibus Religionis specie differunt.

Quodd autem quidam Theologi moderni dicunt, hæc peccata esse eiusdem speciei, & nihilominus esse distinctè confitenda propter circumstantias varias notabiliter aggravantes. Hoc, inquam, ut verum fatear, probabile non est. Quis enim unquam dixit, perjurium, & orationis omissionem ex voto debitam, esse eiusdem speciei? Aut quomodo id credi potest, cum in illis actibus inferatur Deo iniuria valdè diversæ rationis? Denique opinio asserens, circumstantias non mutant species, sed intra eandem notabiliter aggravantes, esse confitendas, non est adeò certa, quin opposita sit practicè probabilis: posset ergò aliquis conformando se illi opinioni non explicare has circumstantias, sed duas omissiones contra Religionem confiteri, vel certè unam, si in die festo sacrum omiserit, quamvis etiam ex voto ad id teneatur, quia tota illa tantum esset una gravior malitia, si esset eiusdem speciei, quod dicere esset absurdissimum, & periculosus error moralis. Et similia argumenta possunt fieri multa ex peccato periurij, blasphemiarum, simoniæ, & similibus.

10.
Obiectioni occurrunt.

Apparentius responderi posset, ex diversitate specifica maliciarum non inferri similem distinctionem in actibus virtutum, quibus talia peccata, seu malitiæ opponuntur, quia eidem virtuti opponuntur vitia non solum specie diversa, sed etiam contraria. Sed contrà, nam iuxta veram doctrinam malitia moralis in interiori actu voluntatis non est, nisi privatio alicuius honestatis moraliter debitæ tali actui; ergò satis probabile argumentum sumitur à privatione ad habitum, nam privationes proximè distinguuntur ex positivis, quibus privant per se primò, & immediatè. Vnde licet eidem habitui virtutis opponantur vitia extrema, nihilominus actus virtutis, quibus opponuntur vitiosi actus contrarij, etiam sunt inter se distincti, ut verbi gratia, in liberalitate, cui opponitur avaritia, & prodigalitas, distincti actus sunt prudenter retinere, vel donare, habentque honestates actuales valdè diversas,

A quibus opponuntur, vel nimia largitio, vel nimia retentio. Idemque considerare licebit in omnibus similibus virtutibus. Est autem res clarior in his peccatis, quæ non distinguuntur tantum ex diversis modis recedendi ab eodem medio virtutis per accessum, vel recessum, sed etiam per diversam participationem obiecti talis virtutis, in quo inuenitur extensio quædam non solum in materiis particularibus talis obiecti, sed etiam in participatione motui, seu formalitatis eius.

Atque hinc sumenda est ratio à priori huius partis, quia multi sunt actus voluntatis ad Religionem pertinentes, qui non solum in materialibus, sed etiam in formalibus obiectis talium actuum distinguuntur: ergò huiusmodi actus sunt specie diversi iuxta generale principium, quod supponimus, actus distingui specie ex obiectis formalibus. Antecedens probatur, ac declaratur, quia ad formale obiectum actus religiosi pertinet ratio honoris, seu cultus diuini, quæ consistit in exhibendo aliquo signo æstimationis debitæ, quæ habetur de diuina excellentia: hoc autem signum, & hic honor aliquando exhibetur solum in testimonio diuinæ auctoritatis in testificando, ut in iuramento; aliquando verò exhibetur præcisè in testimonio supremi dominij Dei, ut in sacrificio. Quæ rationes sunt valde diversæ formaliter præsertim in ordine ad nostros inadæquatos conceptus, & actus illis correspondentes: Ergò sufficit illa distinctio obiectorum ad distinguendos illos actus. Simile argumentum fieri potest quia ratio debiti etiam intrat obiectum formale Religionis, ut supra ostensum est, sed hæc ratio valde diverso modo participatur in diversis materiis partialibus Religionis, ut patet in debito ex voto; vel ex simplici cultu, vel adoratione. Quæ omnia magis parebunt ex discursu materiæ. Difficultas, quæ hic superest, quàmque tetigit contraria sententia de unitate, vel distinctione habitus, vel virtutis Religionis tractabitur melius in sequentibus.

11.
Ratio à priori distinctio nis inter Religionis actus proponitur.

INDEX CAPITVM LIBRI TERTII DE HABITU VIRTUTIS RELIGIONIS.

- Cap. 1. An Religio sit habitus proprius natura creata intellectualis.
Cap. 2. Quomodo distinguatur Religio à Fide, Spe, & Charitate.
Cap. 3. An Religio sit virtus theologica, vel moralis.

- Cap. 4. Quomodo Religio à Iustitia distinguatur.
Cap. 5. De Distinctione Religionis à Dulia.
Cap. 6. An Religio ab Obedientia distinguatur.
Cap. 7. Sitne Religio distincta virtus à Pœnitentia.
Cap. 8. De unitate specifica Religionis.
Cap. 9. De Perfectione huius virtutis inter alias.

LIBER TERTIVS. DE HABITU VIRTUTIS RELIGIONIS.

EXPLICATIS obiecto, & actibus Religionis, superest, ut de ipso habitu, seu (quod idem est) de propria virtute tractemus, de qua prius quadam generalia expediemus, quia ex dictis faciliora sunt, deinde distinctionem illius à ceteris virtutibus inuestigabimus, ut tandem, quod difficilius est, unitatem eius, ac specificam rationem inuestigare possimus.

CAPVT PRIMVM.

An Religio sit habitus proprius naturæ creatæ intellectualis.

1.
Prima assertio dari in nobis habitum Religionis.

PRIMO certum est dari in nobis habitum Religionis, obiecto, & actibus, suprà declaratis correspondentem. Hoc pro certo supponunt diuus Thom. & omnes, qui de hac materia disputant.

Potestque experimento constare aliquo modo, nam huiusmodi actibus fit homo promptior, & facilior ad similes actus efficiendos. Ratio etiam generalis, ob quam in nobis generantur habitus, maximè locum habet hîc; quia prædicti actus difficiles sunt, & ex multis capitibus repugnantes aliquo modo inclinationi naturali. Quæ rationes probant maximè de habitu acquisito, qui actibus naturalibus proportionatus est. Tamen supponendo ex suprà dictis dari etiam actus Religionis supernaturales, ad quorum singulos gratia est necessaria, euidentius est, dari etiã habitum Religionis per se infusum, & supernaturalem. Quia talis habitus non est necessarius propter solam facilitatem talium actuum, sed etiam propter substantiam eorum, scilicet ut sit principium intrinsecum ad eliciendos tales actus connaturali modo: hæc enim est causa ob quam in aliis materiis huiusmodi habitus inueniuntur. Datur ergò duplex habitus Religionis, vnus acquisitus, & alter infusus respectu diuersorum actuum. Ne tamẽ oporteat semper de illis sigillatim dicere, theologico more loquemur semper de infusa Religione, & cum proportionem applicanda erunt omnia ad religionem acquisitam: quod si in aliquo fuerit diuersitas, id adnotabimus.

2.
Secunda assertio hic Religionis habitus essentialiter est virtus.

D. Thom.

Secundò dicendum est, hunc habitum Religionis essentialiter esse virtutem. Assertio certa est, quam rectè probat Diuus Thomas dicta quæst. 81. artic. 2. quia actus Religionis sunt boni, & honesti: ergò & habitus, qui ab eis generatur, vel est principium per se illorum, est habitus per se honestus, quod est esse habitum virtutis. Præterea D. Thomas art. 2. eandem veritatem demonstrat ex hoc principio, quod ad omnem actum per se honestum, & bonum necessaria est aliqua virtus, sed actus colendi Deum est per se honestus, & bonus: ergò ad illum est necessaria virtus; illam autem, Religionem appellamus; nam illius officium est, reddere Deo honorem debitum. Atque ita minor est satis nota ex dictis. Maiorem autem probat D. Thomas ex definitione virtutis, scilicet,

cert, esse illam, quæ bonum facit habentem, & opus eius bonum reddit. Circa quàm probationem dubitat Caier. quia videtur supponere, quod omnis actus per se bonus, est ab aliquo habitu, ut significat D. Tho. dicens. *Omnis actus bonus ad virtutem pertinet*: & tamen hoc fallit in actibus, qui antecedunt habitum. Sed inspectis D. Thom. verbis non habet locum dubitatio, quia non dicit D. Thom. omnẽ actum bonum fieri ab habitu virtutis, sed *pertinere ad virtutem*: id est, postulare habitum, ut bene, & conuenienter fiat. Maius dubium habere posset, an de omni actu voluntatis honesto illa propositio vera sit absque exceptione. Sed nunc non necessarium id examinare. Quia de his actibus diuini cultus satis notum est, indigere habitu, ut in præcedenti assertione ostensum est. Atq; ideo licet, principium illud haberet aliquam exceptionem (in quo nunc non iminoror) illa nõ haberet locum in præsentia, quia constat hos actus habere specialem, ac propriam honestatem, esseque satis difficiles, licet fortasse probabilius etiã sit, principium illud sine exceptione verum esse, de quo aliàs.

D. Thom.

Tertiò dicendum est, virtutem Religionis esse propriam naturæ creatæ intellectualis, vel rationalis. In quã assertione non solum loquor de Religione, prout est habitus, vel qualitas; sic enim nulla virtus esse potest, nisi in natura creatæ, quia increata non est capax accidentium. Loquor ergò de Religione formaliter quoad perfectionem, & honestatem eius. Sicut loquendo de iustitia, & misericordia dicimus esse in Deo formaliter, & secundum se, licet nõ quoad qualitates, vel alias materiales condiciones. In hoc ergò constituimus differẽtiam inter Religionem, & illas virtutes, vel alias similes, quod Religio non habet conceptum cõmunem naturæ creatæ, & increatæ, sicut sapientia, iustitia, sed definitum ex se ad naturam creatam: & hoc modo dicimus esse propriam perfectionem illius. Vnde fit, ut ex proprio cõceptu, seu ratione formali nõ dicat perfectionem simpliciter simplicem, sicut dictæ virtutes. Ratio est, quia intrinsecè respicit superiorem, habere autem superiorem imperfectionem inuoluit, propriumque naturæ creatæ est. Sicut ergò natura diuina superiorem non habet, ita nec capax est Religionis. Et declaratur, quia Religio est ad alterum, nemo enim colit se ipsum, sed alium: At Deus non habet alterum Deum, quem colat, neque aliquem infrã se colere potest, sed amare, benefacere, aut misereri, quia omnia respicit, ut sibi inferiora, & indigentia.

4.
Tertia assertio.
Virtus Religionis est propria naturæ creatæ intellectualis.

Dices.

Obiectio 1. Soluitur, & ostenditur vnam personam diuinam, aliam non posse colere.

Obiectio 2. Isaiæ c. 42. Solutio eiusdem.

6. Tertia assertio magis explicatur.

7.

8. Sine Religio in dānatis.

Dices. Saltem posse vnam personam diuinam colere aliam, quatenus habet excellentiam relatiuam distinctam. Respondeo, non posse, tum quia omnes personæ sunt vnum in voluntate, tum etiam quia sunt vnum in illa excellentia, secundum quam sunt dignæ cultu, & veneratione religiosa. Nam perfectio relatiua in tantum ad hoc sufficit, in quantum essentialem perfectionem in re includit: & ideo Trinitas vnica tantum adoratione simpliciter adoratur. Dices rursus, Deus vult gloriam suam formaliter, quatenus gloria est, iuxta illud; *Gloriam meam alteri non dabo*: ergo vult vt alij ipsum glorificent, & honorent: ergo formaliter vult cultum sub ratione cultus; sed in hoc consistit propria, & formalis perfectio Religionis, ergo. Respondeo, aliud esse velle sibi deferri cultum, aliud velle deferre cultum alteri: hoc posterius pertinet ad obseruantiam, & Religionem, non verò illud prius, quia re vera non est motus ad alterum, sed ad se; vnde magis spectat vel ad amorem sui, seu proprii commodi, aut quasi commodi, vel ad summum pertinet ad simplicem affectum boni honesti, quod ab vnoquoque amari, vel desiderari potest in alterius voluntate.

Addidi verò in assertione, talem naturam debere esse intellectualem, vel rationalem, non solum propter generalem rationem virtutis moralis, ad quā est necessarius vsus rationis propter libertatem, quam postulat virtus moralis, & propter cognitionem boni honesti, in quod tendit virtus: sed etiam propter specialem rationem huius virtutis. Quæ habet pro immediato, & proximo subiecto voluntatem. Tum quia proprius actus eius est in voluntate, vt supra ostendi, tum etiam quia non versatur immediate circa passionem, sed circa operationem, & ad alterum tendit. De his autem virtutibus, quæ sunt ad alterum, extra controuersiam est, quod sint in voluntate, (quidquid sit de aliis virtutibus) ergo Religio dicit ex intrinseca ratione habitudinem ad voluntatem creatam, quæ non est nisi in natura intellectuali, & ideo dicitur esse propria illius.

Addo etiam, dici propriam talis naturæ, quia habet quandam adæquationem cum illa. Nam licet Religio, vt est habitus quidam, non insit omni voluntati creatæ: nihilominus semina huius virtutis cuiusque intellectuali naturæ indita sunt, omnisque voluntas creata respicit Deum, vt superiorem, estque sub illius dominio, & ideo capax est Religionis, & illam postulat, vt magnam perfectionem suam, quia perfectio voluntatis creatæ consistit in debita coniunctione, & subiectione ad Deum. Quod adeo verum est, vt in humana Christi voluntate, quantumuis deificata, virtus hæc locum habuerit, & necessaria fuerit, quia semper mansit inferior, & subiecta, & ideo attente non dixi, hanc virtutem esse propriam personæ creatæ, sed naturæ, quia potest esse in persona increata secundum creatam naturam. Vnde à fortiori esse potest in omni persona creata. Ideoque in omnibus voluntatibus Beatorum hæc virtus inuenitur, quia maximè sunt subiecta Deo, & ipsum adorant. Nec refert, quod habeant necessariam rectitudinem ex perfecta coniunctione ad ipsum Deum, quia ad hanc ipsam rectitudinem cooperatur Religio in eis existens.

De inferioribus autem voluntatibus, seu existentibus in inferiori statu constat, voluntates damnatorum esse incapaces huius virtutis non secundum se, sed ratione status. Quod quidem generale quodammodo est omni virtuti propter obstinationem damnatorum in malo: speciali tamen ratione in hac verum est propter maximum odium Dei, quo semper tenentur: ex quo fit, vt illum blasphemant, & con-

temnant, quantum possunt. Quod si coguntur illi genua flectere iuxta illud ad Philipenses 2. *Omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum*: vt multi exponunt, tamen illud ipsum non faciunt ex virtute, sed ex necessitate, quia velint, nolint, coguntur recognoscere Christum, vt Deum, & Dominum, quamuis illi reuerentiæ signa non exhibeant, nisi vel ex praua intentione, vel necessitate, coacti à Deo per Sanctorum Angelorum ministerium, de quo aliàs. At verò viatores ex se capaces sunt huius virtutis: ex defectu autem cognitionis diuinæ, aut rectitudinis voluntatis possunt illa priuari.

Specialiter autem dubitari posset de hac virtute, quatenus infusa est, an locum habeat in homine peccatore habente fidem, & spem. Et ratio dubitandi esse potest, quia talis homo potest habere actus proprios, & perfectos huius virtutis, & maximè potest orare Deum, vt supernaturalem finem, & auctorem, cum debita fiducia, & aliis requisitis ad impetrationem: Imò hoc est vnum ex potissimis mediis, quæ talis homo habet ad recuperandam gratiam: sed oratio supernaturalis est actus Religionis infusæ: Ergo etiam virtus ipsa habet locum in peccatore. In contrarium verò est, quia nulla alia virtus moralis censetur esse in peccatore, nec recuperari, nisi recuperata gratia. Propter quod hæc dubitatio videri potest generalis omnibus virtutibus moralibus, vt re vera est: habet tamen hæc specialem rationem dubitandi, quam proposui.

Videtur autem mihi ratio illa conuincere, posse peccatorem habere veros actus supernaturales pertinentes ad virtutem infusam Religionis, vt de oratione explicui, & idem censeo de sacrificio, non solum vt exterius fit, quod per se est clarum, sed etiam, vt procedit ex vera existimatione, & interiori affectu colendi Deum, vt fide propositum. Nam verā, & supernaturalem existimationem de Deo, & de cultu illi debito præbet fides, quæ in peccatore manet, quæ supposita, voluntas cum auxilio Dei, quod de se paratum est, pro libertate sua potest velle exhibere Deo illum cultum, quamuis non exhibeat perfectum amorem. Quia isti duo actus non sunt ita inter se connexi, vt honor necessario supponat amorem, præsertim perfectum appetitiuè, & super omnia, & ideo ex parte Dei etiam non negatur auxiliū sufficiens ad efficiendū priorem actum, etiam si alius non sit. Nam peccator ponit in Deo suam totam fiduciam, & spem, etiam si nondum in eo collocet totum amorem suum. Ergo simili proportionem potest illum orare, vel sacrificium offerre ex affectu supremi cultus. Itaque quod ad actum attinet, mihi non est dubium, quin habere possit locum in voluntate peccatoris.

De habitu verò non est ita necessarium: nam licet indirectè inferatur, nullam esse repugnantiam, quod talis habitus sit in tali voluntate, nihilominus de facto verisimile est, sequi hanc virtutem, legem communem aliis virtutibus moralibus infusis, nimirum, vt Charitatem comitetur, & ab illa non separetur. Fidelis ergo cum primū mortaliter peccat, Religionem infusam cum gratia amittit: postea verò quamuis actus Religionis supernaturalis, & ex auxilio gratiæ efficiat, non statim virtutem ipsam infusam recuperat, donec sufficientem de peccato poenitentiam agat, quia neque illam meretur de condigno, cum non sit in statu gratiæ, neque ad illam sufficienter se disponit. Quia hæc virtus non est talis, vt per se conferatur, sed vt proprietas consequens ad formam gratiæ, & ideo sola illa est dispositio sufficiens ad talem virtutem recuperandam, quæ sufficit ad iterum obtinendam gratiā. Actus ergo illi pro eo statu non fiunt conaturali modo, sed sunt ab auxilio speciali Dei operantis.

D. Paul. ad Philip.

9.

10.

Sine gratia habituali potest quis habere actus Religionis supernaturales.

11.

Habitus supernaturalis Religionis sine gratia in homine, de lege esse non potest.

rantis, nondum verò inhabitantis per sanctificantem gratiam.

12. **T**andem quæri hîc potest. An hæc virtus possit esse solum in rationali natura secundum mentem, seu voluntatem spiritualem, vel etiam secundum appetitum sensitivum. Nam rationes superius factæ videntur probare, nullo modo posse esse in tali appetitu, tum quia iustitia, & virtus ad alterum non est in illo, tum etiam quia excellentia obiecti huius virtutis videtur transcendere illum inferiorem appetitum. In contrarium autem est, quia hic appetitus potest aliquo modo tendere in Deum, vt supra dixi. Vnde etiam dixi, posse hunc appetitum habere aliquos actus, quibus ad diuinum cultum suo modo cooperatur, in quibus actibus difficultatem aliquam patitur, vt experimento constat. Est ergo capax habituum, quibus ad huiusmodi actus promptior fiat, prout ipso usu, & experientia cognoscitur. Talis ergo habitus ad hanc virtutem pertinet, illique inseruit, vt voluntas facilius, & suauius in operibus huius virtutis se exerceat, dum appetitus ipse promptè in hoc officio illi cooperatur. Denique in simili causa, & ob rationes similes diximus tractando de Pœnitentia, dari in appetitu sensitivo habitum aliquem pœnitentiæ, seu deseruientem virtuti pœnitentiæ, ergo cum proportionem est hîc dicendum. Quod sanè concedimus; Quanquam, vt ibi etiam dixi, talis habitus non mereatur nomen virtutis per se spectatus, sed ad summum, vt coniunctus virtuti voluntatis, & ab illa quasi informatus moraliter. Et ideò nullam rationem illius habitus in præsentem habemus, sed solius virtutis, quæ in rationali, & creato appetitu existit.

Corollarium primum de causis virtutis Religionis.

13. **E**X dictis obiter intelligi potest, quas causas habeat hæc virtus, & ideò non oportet de hac re specialè disputationem instituere. Prima enim causa, quæ est finalis, iam declarata est, coincidit enim cum obiecto huius virtutis, si sit sermo de fine per se, & intrinseco, nam finis extrinsecus, quem adhibere potest operans, per accidens est, & variari potest, nec cadit sub scientiam. Causa efficiens propria, & physica in acquisito habitu sunt actus, in infuso, Deus, supposita dispositione subiecti, quæ fit etiam per actus proportionatos. Moralis autem causa per meritum, vel impetrationem & instrumentalis per sacramenta, ita possunt interuenire in hac virtute, sicut in aliis, neque in hoc habet aliquid speciale hæc virtus. Causa formalis physica, & propria hîc nulla est, quia ipsa religio est quædam forma: metaphysica verò est differentia specifica eius, quam mox inquiremus. Obiectum verò, quod solet reputari quasi forma virtutis, quatenus specificat illam: iam explicatum est. Denique materialis causa virtutis non est nisi subiectum eius, quod in hoc ipso capite à nobis declaratum est, tam quoad subiectum proximum, quod est voluntas, quam quoad remotum, quod est natura, vel persona. Alia item materia, quæ in virtutibus interuenit, & vocatur, *circa quam*, cum materiali obiecto coincidit, quod etiam declaratum est; nihil ergò de his causis dicendum superest.

Corollarium secundum de effectibus virtutis Religionis.

14. **O**mnes item effectus, qui in hac virtute considerari possunt, ex dictis colligi, & facillimè intelligi possunt; si tales sint, vt generaliter ad ipsam virtutem pertineant, ad duo enim capita reuocan-

A rur. Nam hic effectus potest esse, vel formalis, vel in genere causæ efficientis, quia causalitas materialis hîc locum non habet, vt per se constat. Finalis verò inueniri potest, multa enim ab homine fieri possunt propter hanc virtutem obtinendam, & tunc illa omnia possunt dici effectus huius virtutis in genere finis, tamen quia illa sunt extrinseca, & pro arbitrio operantis multiplicari possunt, non pertinent ad particularem considerationem huius virtutis. Tantum ergo supersunt illi duo effectus, qui communes sunt omni virtuti, & tanguntur in definitione virtutis, cum de illa dicitur, quod *facit bonum habentem, & opus eius bonum reddit*. Nam primum horum facit formaliter, id autè præstat vnaquæque virtus ex parte, & ita hæc virtus facit habentem religiosum, id est, promptum, & facilem ad religiosum cultum Deo persoluendū, vel si loquamur de infusa, inclinatur ad colendū Deū superiori quadā ratione, & ad hoc dat & potestatem, & quandam connaturalitatem: & in hoc terminatur formalis effectus huius virtutis. In quo proportionem seruat cum reliquis, neque habet aliquid speciale notatione dignum. Secundum autem, id est, opus bonum facit hæc virtus effectiue, siue physice eliciendo, siue moraliter imperando iuxta superius tractata. Quibus nihil hîc addere necesse est, quia huiusmodi effectus cum actibus huius virtutis coincidunt. Potest autem hæc virtus mediis suis actibus habere alios effectus, non tam physico, quam morali modo, & sic peculiariter habet effectum impetrandi, media oratione, de quo infra dicemus, & habere potest etiam effectus merendi, vel satisfaciendi; sed hi communes sunt aliis virtutibus, & siquid habent peculiare aliqui actus huius virtutis, propter quod censeatur habere peculiarem aptitudinem, ad hos effectus, cum ipsis actibus explicandum est, ideòque nihil amplius de his effectibus hoc loco dicere necesse est.

C A P V T II.

Quomodo distinguatur Religio à Fide, Spe, & Charitate.

Ratio dubitandi sumi potest ex Augustin. in Enchi. cap. 2. & 3. dicente, *Deum coli à nobis Fide, Spe, & Charitate*: ergo cum Religio tantum sit ad colendum Deum, non est necessaria tanquam distincta ab illis virtutibus, cum dictum officium per illas sufficienter impleatur. Vnde idem Aug. lib. 10. de Ciuitate cap. 9. de dilectione Dei ait, *Hic est Dei cultus, hac vera Religio*. Deinde de Spe, & Charitate est specialis difficultas, quia vel in Religione consideramus reuerentiam, quam Deo exhibet, vel affectum reuerendi Deum. Illa prior reuerentia videtur ad virtutē Spei pertinere, sub vna ratione, licet sub alia possit ad Charitatem spectare. Affectus autem ad Charitatem omnino pertinet, non est ergo necessarium distinctā addere virtutē. Minor quoad priorem partem probatur, quia reuerentia Dei est quidā timor eius, ex sententia D. Thom. 2.2. q. 81. art. 2. ad 1. Timor autem est actus virtutis spei, vt alibi dixi, quatenus eiusdem virtutis est tendere in finē, & timere illo carere. Quod si timor est filialis, Charitatis est actus. Quoad aliā verò partem probatur eadē minor. Quia ille affectus reuerendi Deum, est quidam amor eius propter ipsum, sicut affectus quærendi in omnibus gloria, & honorem Dei, actus est Charitatis eiusdem Dei, quia est beneuolentia ad ipsum propter ipsum, ergo nullus est affectus proprius Religionis, qui non sit etiam Charitatis. Religio ergo non dicit virtutem distinctam, sed continet, & declarat veluti secundariū affectum Charitatis, quo primo vult Deo intrinseca

seca bona, deinde etiam extrinseca, inter quæ sunt cultus, timor, &c. Confirmatur, quia Religio dicitur esse idem, quod sanctitas, at sanctitas vera non est, nisi Charitas, ergo.

2. Dicendum nihilominus est, Religionem esse virtutem à tribus theologicis distinctam. Assertio est communis, & certa ex D. Thom. dicta. q. 81. art. 4. & 5. & cæteris Theologis in 3. d. 9. vbi breuiter de hac virtute disputant, & hoc vt certum supponunt. Et probatur facili ex dictis de obiecto formali Religionis, nam distinctio virtutum ex obiecto proximo, & formali petenda est, obiectum autem proximum, & formale Religionis est diuersum ab obiectis illarum virtutum, ergo. Minor patet, quia si considerentur omnes hæ virtutes, vt tendunt in Deum, Religio formaliter respicit in Deo excellentiam, sub ratione cuius dignus est supremo cultu, & honore. At fides attingit Deum sub ratione primæ veritatis: spes sub ratione maximi boni nostri, Charitas sub ratione summi boni in se, & propter se amabilis. Quæ rationes omnes sunt valde diuersæ ab ea, quæ obliuatur Religio. Itæ si consideretur in his virtutibus materia proxima, in Religione semper est aliquid creatum, vt supra visum est, in illis verò tribus est Deus ipse, ergo.

3. Melius verò hoc confirmabitur discurrendo per dictas virtutes singulas. Et primò de Fide loqui possumus, vel quoad habitum, quem ponit in intellectu, vel quoad illū, quem requirit in voluntate. De primo nota est distinctio, quia Fides, quoad illum habitum, est virtus intellectualis, Religio est affectiua, seu appetitiua; vnde Fides est in intellectu, Religio in voluntate. Est ergo clara distinctio. De secundo vero habitu conuenit ille quidem cum Religione in subiecto proximo, quia vterque habitus est in voluntate; conueniunt item, quia vterque attingit aliquo modo Deū, vt obiectum cui, vnde vterque immediatè versatur circa aliquam materiam creatam, seu circa aliquem actum humanum, quo mediante attingit Deum, & vtraque respicit Deum, vt obiectum quo, seu formale talis materiæ, vt de Religione supra est ostensum: de alio autem habitu patet, quia Deus reuelans, sicut facit res à se dictas credibiles, ita reddit fidem earū amabilem, & rectæ rationi cōsentaneā. Differunt autē, quia pia voluntatis affectio dum mouet, ac determinat intellectū ad credendum, non respicit in actu credēdi honorem, vel cultum Dei, sed veritatem infallibilem, sub testimonio Dei propositam per iudicium. Quod intelligitur ex iudicio, quod antecedit illam voluntatem. Iudicat enim homo credendū esse Deo dicenti, nō quia Deus est dignus cultu, & honore, sed quia est prima veritas testificans, quæ digna est credulitate. Vnde etiam inter homines aliud est esse fide dignū aliquem, quod habere potest etiam si sit infimus de plebe; aliud verò esse dignum speciali obseruantia, quod requirit aliquam excellentiam. Est ergo clara distinctio Religionis à Fide quoad vtrumque habitum eiusdem fidei.

4. Quod ad spem attinet, generalis, & primaria differentia inter ipsam, & Religionem explicabitur in cap. seqq. quæ cōsistit in hoc, quod spes attingit Deū, vt obiectum quod, non autem Religio. Illa vero, quæ tacta est, sufficit, estq; magis specifica, quod spes non attingit Deum, vt superiorem, & excellentem formaliter: sed vt bonum summū sperantis. Vnde cum spes confidit in Deo, vel sperat ipsum consequi, non id facit, vt colat Deum, vel reuerentiam exhibeat, sed vt in illum tendat, vt in bonum consequendum. In quo officio statim apparet longè diuersa honestas, & ratio virtutis, quam sit in Religione.

Ad difficultatem autem tactam de actu reuerentia respondeo, nomen hoc *reuerentia* aequiuocum est

A se, nam cum homo dicitur reuerentiam exhibere Deo, tria ibi concurrere possunt, duo interiora, & vnum externum. Primò enim interiùs cōcipitur æstimatio quædam, per quam aliquis magnam reputat diuinam excellentiam, & hoc fit per actus intellectus, vel fidei, vel sapientiæ, aut scientiæ. Secundò inde nascitur in animo veluti fuga quædam accedendi ad Deum, aut nimis familiariter tractandi cum illo, quæ ad voluntatem spectat, & sine dubio timor quidam est, qualis erat in illis, qui dicebant ad Moysen: *Loquere tu nobis, non loquatur nobis Dominus.* Tertiò hinc nascitur, vt tractando cum Deo, vel ad illum accedentes signa aliqua illius æstimationis, & timoris exhibeamus. Nomen ergo *reuerentia* his omnibus tribuitur. Vnde Henri. quodlib. 1. o. q. 6. & Palud. in 3. d. 9. q. 1. art. 3. dicunt. *Reuereri aliquem esse bonum aliquius magnum reputare*, quod pertinet ad primum actum. D. Thom. autem dicta q. 81. art. 2. ad 1. ait, *Reuereri Deum, esse actum doni timoris.* Vnde sentit reuerentiam consistere in actu secundo. At Cicero lib. 2. de Inuent. *Obseruantia*, inquit, est, per quam atate, aut sapientia, aut timore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Et lib. 1. Offic. *Adhibenda est* (inquit) *quædam reuerentia aduersus homines.* Vbi ad tertium illud, quod proposuimus significandum, videtur vocem illam vsurpare. Atque ita expeditur facili difficultas, nam reuerentia sumpta primo modo, non est actus à Religione elicitus, sed à Fide, vel alio dono intellectus. Secundò item modo quamuis D. Thom. significet, non elici à Religione; sed ab speciali dono timoris, nihilominus probabile est, sub aliqua ratione elici ab Spe, & à Charitate, quod non obstat distinctioni harū virtutū à Religione, vt per se constat. An verò reuerentia illis modis accepta possit esse actus imperatus à Religione, in superioribus tactum est, & paulò inferiùs in hoc capite dicemus. Esto tamen, sit actus imperatus, non sequitur, quod Religio non sit virtus distincta, quia vna virtus imperare potest alteri, à se distinctæ. Addo insuper, aliquem timorem reuerentialem posse esse elicitum à Religione sub diuersa tamen ratione. Nam Charitas

B timet accedere ad Deum indebito modo; ne illum offendat, Spes, ne priuetur Deo, & pœnam incurrat. Religio, ne deficiat in debito cultu Dei. Sic abstinere à frequentia communionis potest esse actus Religionis, & ab ea elicitus, sicut odisse irreuerentiam Dei. Reuerentia item tertio modo sumpta est actus Religionis. Et sic dicit D. Thom. dicta solut. ad 1. *Ad Religionem pertinere, facere aliqua propter diuinam reuerentiam*, id est, exhibere signa interioris æstimationis, & timoris diuini, quæ etiam nomine reuerentiæ significantur. Reuerentia verò hoc tertio modo accepta non significat solū actum internū præcisè spectatum, sed vt procedit ab affectu accedendi ad Deū cum talibus signis, vel tali modo, qui consentaneus sit æstimationi, quam de illo habemus. Et hic affectus non est Spei, nec Charitatis, sed Religionis immediatè ab ea elicitus, exterior vero exhibitio signorum est actus exterior, vel elicitus, vel proximè imperatus ab eadem Religione.

C Venio ad Charitatem, de qua nō est dubium, quin nullum commercium habeat cum Religione, quoad officium amandi Deum propter se ipsum, volendo illi onine intrinsecum bonum, quod habet, seu est. Difficultas verò est de Charitate quoad amorem, quem Deo exhibet, volendo illi etiam externa bona, quæ præcipuè sunt honor, adoratio, & gloria Dei: Cum enim affectus exhibendi Deo hæc eadē bona, pertineat ad Religionem, videntur quoad hos actus non distingui, & consequenter nomine Religionis nō significari virtutem à Charitate Dei distinctā, sed

D

E

Reuerentia quid sit, & à qua virtute.

Exod. 1. 20.

Henr. Palud.

D. Thom.

Cicero.

D. Thom.

D. Thom.

6. Religio quomodo à Charitate distincta.

significari eandem Charitatem sub inadæquato quodam conceptu, scilicet, quatenus est veluti quædam beneficentia ad Deum. Sicut beneficentia ad proximum, non est alia virtus ab amicitia illius, sed dicit illam, ut afficit hominem ad benefaciendum amico.

Veruntamen ex hac ipsa comparatione ad res humanas, illam amplius expendendo, intelligitur facile distinctio, & soluetur difficultas tacta. Nam esto, amicitia humana, vel Charitas erga proximum sit benefactiva, hoc non impedit, quominus iustitia, gratitudo, & obseruantia, quibus proximo etiam aliquod bonum conferimus, & conferre volumus, sint virtutes distinctæ à Charitate proximi, seu amicitia, & beneficentia. Ita verò comparantur Charitas, & Religio ad Deum, sicut amicitia, & iustitia ad proximum. Nam Charitas Dei amicitia quædam est cum illo, ut constat. 2. 2. q. 23. Et Religio est quædam iustitia, & obseruantia ad Deum, ut infra dicemus. Amicitia itaque per se primò respicit beneuolentiam personæ, cui vult bonum formaliter, ac præcisè propter bonum eius. Iustitia verò intendit reddere alteri ius suum; quod quidem, quamuis re ipsa cadat in bonum, vel commodum eius, cui sit solutio, iustitia tamen ipsa formaliter non attendit hoc bonum, vel commodum, sed honestatem, quæ in constituenda æquitate per talem solutionem inuenitur. Ita ergo distinguitur Charitas à Religione etiam in his actibus, in quibus videntur circa eandem, vel similem materiam versari. Nam si aliquando Charitas amat diuinam gloriam, & honorem, illud ipsum est ex amicitia, & beneuolentia ad ipsam personam Dei, neque in eo attendit honestatem, quæ est in reddendo debito, sed hoc solum, quod sit aliquo modo bonum Dei, quem propter se diligit, tanquam vera amicitia ad Deum ipsum. Religio autem in diuina gloria procuranda, aut reddenda respicit diuinam excellentiam, & debitum; quod ex illa nascitur, ut suprâ satis declaratum est.

8. Ad rationem ergo præcipuam dubitandi ex dictis satis responsum est. Testimonium verò Aug. ibi adductum, variè exponitur. Primò D. Thom. dicta q. 81. art. 5. ad 1. responder, sensum Augustini esse, Fidem, Spem, & Charitatem generare in nobis verum cultum Dei, ita ut sensus sit causalis, his nimirum virtutibus, coli Deum, non quia ipsæ eliciant cultum Dei, sed quia generant, & inducunt illum, vel illuminando, vel imperando. Eodem modo intellexerunt Augustin. Durand. 3. d. 9. q. 1. Marfil. q. 8. art. 1. dub. 3. Et quidem sententia verissima est in se; quod verò ille fuerit sensus Augustini, non audeo dicere, quia in ca. 2. expressè interrogat, quomodo colendus sit Deus, & respondet in cap. 3. *Fide, Spe, & Charitate*, & in cap. 6. repetit *illa tria, per quæ colendus est*; non ergo agit de principio, & causa cultus, sed de ipso cultu, & de modo, & actibus, quibus Deus colendus est, quia in eis verus cultus continetur. Existimoque, cum Augustinus Fidem, Spem & Charitatem numerat, non solos actus internos ab his virtutibus elictos intelligere, sed etiam omnes actus quacumque ratione ab his virtutibus procedentes comprehendere, ut in altero loco lib. 10. de Ciuitate cap. 6. & 9. clariùs constat.

9. Aliter ergo idem D. Thom. in 3. d. 9. q. 1. art. 1. q. 3. respondet, coli Deum Fide, Spe, & Charitate tanquam actibus, quibus Religio vritur, seu quos imperat ad colendum Deum, quia ipsi continent in se quasi materiale cultum Dei supremum omnium, licet formalis intèrio eius sub ratione cultus ad Religionem pertineat. Sicut contritio ex Charitate est nobilissimus actus Pœnitentiæ, licet intendere illum sub ratione recompensationis sit specialis virtutis Pœnitentiæ, & non Charitatis. Vnde constat, non esse incoueniens, actus theologiarum virtutum à mo-

ali aliqua imperari, etiam si illæ perfectiores sint, Quia hoc imperium non est nisi motio, seu applicatio ad actum proprium, propter finem alterius virtutis, quæ applicatio potest fieri ex libertate voluntatis, etiam ex natura rei necessaria non sit; atque ita potest virtus inferior uti actu superioris virtutis ad suum finem propter proportionem, quam ad illam habet. In quo nulla est inordinatio moralis, sed potius quoddam augmentum perfectionis, saltem extrinsecum, & accidentarium, quod in diuinam gloriam tandem ordinatur.

Nihilominus hæc expositio aliis non probatur, tum quia non est de mente Augustini, tum etiam quia falsam continet doctrinam. Putant enim non posse fieri, ut actus Fidei, Spei, & Charitatis à Religione imperentur in Dei cultum. Non quia Religio non possit imperare actus perfectissimarum virtutum, id enim non repugnat, ut ostensum est, sed quia oportet, quando sic imperat, ut actus imperatus habeat proportionem, & aptitudinem ad finem Religionis, propter quem imperatur. Actus autem Fidei, Spei, & Charitatis de se non sunt apti ad cultum Religionis, quia non continent notam subiectionis ex parte colentis, nec significationem, vel testificationem diuinæ excellentiæ, & recognitionis eius. Vnde Bonauent. 3. d. 9. art. 2. q. 2. ad 1. & 2. Ad Augustinum responder, locutum fuisse latè de cultu, non prout pertinet ad specialem virtutem Religionis. Distinguit enim ibi triplicem acceptionem cultus, communis, proprii, & propriissimi. Primo modo significat omnem actum virtutis relatum in Deum, ut in finem. Secundo significat actus, quibus vnimur Deo, ut obiecto immediato, ut sunt actus Fidei, Spei, & Charitatis. Tertiò significat actus, qui fiunt specialiter in honorem Dei, & testimonium excellentiæ diuinæ. Ait ergo, Augustinum locutum fuisse in secunda significatione.

Ego verò in 3. p. tom 1. ostendi, posse Religionem imperare actus theologiarum virtutum in peculiare, & maximum, ac propriissimum Dei cultum. Quod etiam D. Thom. dicta q. 81. art. 8. satis significauit, dum vniuersaliter tribuit sanctitati, (quam idem esse cum Religione docet, ut statim dicemus) posse imperare actus omnium aliarum virtutum. Vbi Caiet. expressè id docet de actibus theologis: Imò tunc (ait) Religionem mereri nomen sanctitatis, quando imperat vnionem cum Deo per tales actus. Art. item 6. ad 1. & 2. eiusdem quæstionis. sine limitatione dicit, Religionem esse virtutem vniuersalem in imperando aliis, & omnia opera virtutum omnium, ut sunt ex imperio Religionis, esse quædam sacrificia. Sub qua vniuersali locutione, actus theologicos, etià ipsius Charitatis comprehendit, sicut & August. quem refert, & exponit. Idem tenet Greg. de Valent. 3. to. disp. 6. q. 1. puncto 2. Et vterque vritur argumento ex voto sumpto, quia actus virtutum theologiarum possunt esse materia voti, ergo possunt imperari à Religione. Quam rationem aliqui putant infirmam, quia sine promissione non possumus affectum reuerentiæ attribuire his virtutibus, sicut nec aliis extra Religionem, ac facta promissione, iam habet locum in tali actu promisso affectus fidelitatis ad Deum, quem Religio ibi exerceat. At profecto argumentum satis firmiter est, quia non solum pertinet ad Religionem implere promissionem circa illos actus, postquam facta est, sed etiam promittere illos, nam ipsemet actus vouendi, Religionis est. In vouendo autem non cernitur affectus fidelitatis, sed cultus; ergo materia illa, quæ potest sub votum cadere, non potest esse inepta ad cultum. Nec video quid desit actibus theologiarum virtutum, quominus assumi possint ut notæ reuerentiæ, & submisionis, ac cultus. Quia eo ipso, quod per fidem capriatur intelle-

10. Proposita D. Tho. explicatio ab aliquibus impugnatur.

D. Bonauent.

11. D. Tho. respōsio propugnatur vt verissima.

Caietan.

D. August. Gregor. de Valent.

D. Thom.

Prima expositio verborum Augustini. D. Thom.

Religio elicit cultum Dei, aliq. imperant. Durand. Marfil.

Altera expositio.

Actus in obsequium Dei, est aptissima nota subiectionis, & submissionis. Idemque est de aliis. Quapropter licet affectus colendi non pertineat ad virtutes has, nec ad alias extra Religionem, (hoc enim nullus dicit:) tamen actus theologicarum virtutum aptissimi sunt, ut ex affectu colendi Deum, & tanquam testimonia excellentiæ eius Deo offerantur.

12.

D. August.

Hac ergo veritate supposita, recte iuxta illam, Augustini verba intelliguntur, quia & intentio totius operis, & verborum proprietas optimè huic sensui accommodatur. Et ideo in alio loco de Civitate semper loquitur de actibus harum, & aliarum virtutum, non secundum se, sed ut in Deum referuntur, & hoc modo vocat illa sacrificia, non, ut sacrificiū dicitur de quodā peculiari signo externo diuini domini, ut infra videbimus: sed ut dicitur de omni cultu Dei ex vera Religione profecto. Ac denique licet illam expositionem Bonaventuræ admittamus, & illas varias significationes cultus, (quamvis non omnes videantur satis vsu receptæ) nihilominus ex illis, & ex dicta interpretatione intelligi potest, in actibus theologicarum virtutum esse sufficiens fundamentum, ut à Religione imperari possint ex affectu cultus, ideo enim dicitur esse proprii cultus de se, licet non propriissimi, quia de se non habent formalitatem illam, quæ est in affectu colendi, habent tamē quasi in actu exercito ipsam Dei reuerentiam, & quandam subiectionem ad ipsum, ratione cuius possunt ex affectu formali cultus imperari. Ex quo tandem patet, hinc non sequi identitatem inter Religionem, & has virtutes, sed potius inde distinctionem illarum inter se clariùs innotescere.

13.

Religio quæ ratione sanctitas dicitur.

D. Thom.

Superest, ut de sanctitate, quod in vltima confirmatione petebatur, pauca dicamus, propter D. Thomā dicta q. 81. art. 8. Vbi docet sanctitatem speciali ratione significare Religionem ipsam, quod pertinet magis ad vsum, & etymologiam vocis, quam ad rem nouam explicandam. Nec dubitari potest, quin iuxta proprietatē vocis latinæ sanctitas ad Religionem pertineat, nam propriè dicitur sanctè fieri, quod Religiosè fit, ac proinde sanctitas propriissimè dicitur de ipsa Religione, sub diuersa consideratione, seu appellatione. Nam Religio vocatur, ut præbet cultū Deo, sanctitas verò; quatenus mentem purificat, & disponit, (imperando etiam ad hunc finē actus aliarum virtutū) ut firmitus coniungatur Deo. Vbi obiter notare licet, pro his, quæ diximus; Religionem non tantum posse imperare actus aliarum virtutū, ut continent cultum materiale, sed etiam, ut bene hominem disponant ad colendum Deum. Quod vsu satis constat, nam homo affectus ad orationē temperatè comedit, ut sit ad orandū melius dispositus. Tūc ergo abstinentia à Religione imperatur. Existimōque Religionem, ut officium sanctitatis exercet, imperare actus theologicos, ut supremum cultum, alios autem morales regulariter imperare, ut dispositiones ad cultum. Sic ergo Religio sanctitas est.

14.

Nomē (Sanctitas) varias habet significationes iuxta D. August.

D. Paul. ad Heb. c. 12.

Conc. Trident.

Oportet tamen advertere, hanc vocem sanctitas varias habere significationes, ut notauit. Aug. serm. 14. de Verbis Apostoli, circa finem, & attigimus in. 1. to. 3. p. Disput. 18. sect. 1. Sumpta verò sanctitas prout attribuitur homini, & ad animam, veramque eius salutem refertur, generalius sumi solet pro ipsa gratia, vel iustitia, per quam formaliter sanctificamur. Quid enim sanctitas dici potest, quam illud, quo propriè sancti efficiuntur? illud autem est gratia, seu iustitia. Et hoc sensu videtur dixisse Paul. ad Heb. 12. *Pacem habete cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.* Similiter Concil. Trident. sess. 5. cap. 1. in hoc sensu dicit. *Adam in Paradiso sanctitatem, & iustitiam, in qua constitutus fuerat, amisisse;* &c. ca. 2. subdit:

A *Acceptam à Deo sanctitatem, & iustitiam sibi, & nobis perdidisse.* Hanc autem sanctitatem declarat postea in sess. 6. consistere in gratia, & donis Spiritus sancti, & ideo cap. 7. iustificationem sanctificationem appellat, quia nimirum ipsa iustitia sanctitas est, qua Deus nos sanctificat, *Signans, & vngens nos Spiritu promissionis sancto.* Et in eodem sensu dixit Basil. lib. de Spiritu sancto *Sanctificationem non esse absque Spiritu sancto.* Ita ut angelici spiritus suapte naturā sancti non sint, sine communicatione Spiritus: *Alias, inquit, nihil ab ipso Spiritu sancto differret.* Aug. verò lib. de salutaribus documentis, c. 9. dixit, *Sanctitatem in operibus iustitia positam esse:* quod intelligendum est de iustitia Christiana, & ad Deum relata.

D. Basil.

D. August.

B

Hinc ergo Charitas meritò etiam dici potest sanctitas animæ. Nam Augustin. dixit lib. de Natur. & gratia, 42. *Charitas est verissima, plenissima, perfectissimaque iustitia;* habet enim semper adiunctam secum gratiam, & cætera dona. Nam si Religio vocatur sanctitas, eo quod aliarum virtutum opera ad Dei gloriam referat: maiori titulo potest Charitas hoc nomen sibi vendicare, quia altiori modo refert omnes virtutes, & ipsam Religionem in Deū, & quia illa est, quæ præbet maiorem firmitatē, & animi puritatem ad ipsum diuinū cultum præstandum. Itaque fatemur, hoc nomen cōmune esse posse Religionī, & Charitati: negamus tamen, inde sequi, illas esse eandē virtutem, quia vel æquivocè de illis dicitur, vel solum, quatenus aliquo modo conueniunt in tendendo ad Deum, & ordinando ad illum cætera virtutum opera, quæ ratio generica est, & non specifica.

15.

Nomē sanctitas, Religionī, & Charitati cōmune est.

CAPUT III.

An Religio sit virtus theologica, vel moralis.

Q Vamvis iam cōstet, Religionem non esse aliam quam ex illis tribus virtutibus theologicis, adhuc dubitari potest, an theologica sit, & cum illis virtutibus sub tali genere proximo constituenda. Ratio dubitandi esse potest, quia videtur Religio habere quandam specialem cōmunicationem, seu cōueniētiā cum virtutibus theologicis, ratione cuius solet illis annumerari, & ab aliis moralibus condistingui: sic enim D. Tho. 22. q. 30. art. 4. cum misericordiam præfert omnib. virtutibus moralibus, nō videtur sub illis cōprehendere Religionē, nec 1. 58. arg. 2. vbi similiter loquitur de iustitia legali: ergo videtur Religio ad aliū virtutis genus pertinere, quod esse non potest, nisi theologica virtus. Quod sic declaratur: Nā virtutes theologicæ illæ sunt, quæ hominem ipsi Deo coniungunt, talis autē est Religio, ergo. Patet minor, quia Religionis munus est, totū hominem consecrare Deo, ideo enim deuotio ponitur præcipuus Religionis actus, & Religio ipsa hac ratione sanctitas appellatur, ut vidimus, ergo verè, & propriè vnit nos Deo. Cur ergo non erit theologica virtus?

1. Ratio dubitandi proponitur.

D. Thom.

E

Solet responderi, non vnire nos Deo immediatè, sed mediante aliqua materia creata, seu actione distincta ab affectu ipsius virtutis; de ratione autē virtutis theologicæ esse, ut vniat nos Deo immediatè per actū internum proximè à se elicītū. Sed contra hoc insto discurrendo per singulas virtutes theologicas. Nā Fides theologica virtus est, etiā quoad habitum, quem ponit in voluntate, & tamē ille habitus nō attingit Deū immediatè, sed mediante alia actione distincta ab affectu proximè elicito ab illo habitu: qui est pia affectio, nō immediatè ad Deū, sed ad credendū Deo: ergo. Maior probatur, quia Fides habet, quod sit virtus propriè à voluntate, nam inde habet, quod actus eius honestè, & liberè fiat, ergo si

2.

Argumenta quæ suadent Religionem esse theologicam virtutem.

1. Argum.

2. Argum.

habitus voluntatis non est virtus theologica, nec Fides erit absolute theologica virtus. Præterea de Spe est vulgare argumentum, quia non attingit immediate Deum, sed mediante beatitudine formali, per quam ipsi vniri speramus: & ita non vnit nos Deo ipsi per suum proximum affectum, sed beatitudini, qua illi vnimur, quæ beatitudo aliquid creatum est. Tandem charitas non solum est virtus theologica, quatenus amat Deum in se, sed etiam quatenus amat Deo gloriam, & honorem propter ipsum, quia per hoc etiam amat Deum ipsum in se: Unde talis amor respectu Dei est benevolentia, licet respectu honoris, & gloriæ Dei, sit concupiscentia.

3. Argum.

Nihilominus dicendum est, Religionem non esse theologicam virtutem. Ita docet D. Thom. dicta q. 81. art. 4. & 5. & ibi Caiet. & omnes Theologi communiter in 3. d. 9. & supposita doctrina præcedentis capituli, sumitur ex communi sensu Ecclesiæ, quia virtutes theologales tres tantum esse creduntur, de quibus propterea singulariter dixit Paulus. *Nunc autem manent Fides, Spes, & Charitas, tria hæc.* Rationem aliqui conantur desumere ex sola ratione formali obiecti, quæ debet esse Deus sub aliqua ratione increata, Sed hoc satis non est, quia Religio etiam habet pro obiecto formali Deum ipsum, id est, diuinam, & increatam excellentiam: illa enim est ratio, sub qua Religio præbet cultum, vel adorationem, vt apertè docet D. Thom. hic art. 4. Vbi ex speciali ratione excellentiæ diuinæ colligit propriam, & specialem rationem virtutis Religionis, & distinctionem eius ab aliis virtutibus. Est ergo illa ratio formalis obiecti huius virtutis, quod etiam ex superius disputatis constat, ergo si ad rationem virtutis theologicæ sufficeret, vt respiciat Deum ipsum, vt obiectum formale sub aliqua ratione increata, nihil deesset Religioni, quominus virtus theologica sit.

D. Thom.

4. Quæ sunt ad theologica virtutem necessaria.

Addendum ergo est, quamuis huiusmodi formale obiectum sit necessarium ad virtutem theologicam, non tamen esse sufficiens, sed oportere, vt etiam proximè, & immediate attingat Deum vt obiectum quod. Quia vt perfectè, & simpliciter sit virtus diuina, necesse est, vt utroque modo Deum attingat, id est, quod in illo nitatur tanquam in obiecto formali, & quod nos immediate coniungat Deo, vt vltimo fini, & primo principio, quod spectat ad obiectum proximum, & immediatum, vt sumitur ex D. Thom. supra, & 12. q. 62. art. 1. 2. & 4. Religio verò licet nitatur Deo, & excellentiæ eius, vt obiecto formali, non tamen nos illi immediate vnit vt obiecto quod, & ideo non est theologica virtus. Quod à simili confirmari potest exemplo Pœnitentiæ, & Obedientiæ, quæ hac ratione non sunt theologice virtutes.

D. Thom.

Denique potest declarari in hunc modum: Nam excellentia diuina ita est formalis ratio obiectiua Religionis, vt tamen non sit obiectum, quod immediate vult ipsa Religio, quia velle Deo illam excellentiam potius est affectus Charitatis, quam Religionis: velle autem illam alteri, quam Deo, non esset actus virtutis. Solum ergo respicit diuinam excellentiam medio honore, vel cultu, quatenus scilicet ratione illius Deus sic honorabilis est, & ab illa talis honor habet quod sit honestus, & debitus Deo: quod secus est in omnibus virtutibus theologis. Quod in Fide est clarum, nam illa ita credit primæ veritati, vt credat etiā ipsam primam veritatem esse, vel infallibilem esse, vel quid simile. In Charitate etiam est manifestum, quia ita nititur bonitati diuinæ in amando, vt illam etiam amet ipsimet Deo, & ita per se primò amat Deum ipsum. Idem denique est in Spe, nam ita sperat aliquid à Deo, vt primò, & principaliter speret, & amet ipsummet Deum, tanquam summum quoddam bonum eius, qui illud,

& in illo sperat. Quia tamen hoc bonum non est (vt ita dicam) actuale bonum ipsius hominis, nisi ei vnatur, & coniungatur, ideo non speratur tale bonum, quin simul speretur possessio eius, sicut amatur calor vnitus, & pecunia possessa, amor verò non tendit immediate ad solam vnionem, vel possessionem sed maximè ad calorem, vel pecuniā, quod tamen non ita est in Religionem, quæ tantum respicit Deum, vt terminum cultus: non vt bonum, quod immediate amet, vt declaratum est.

Atque hinc à sufficienti diuisione concluditur, Religionem esse virtutem moralem. Quia virtus voluntatis sufficienter diuiditur in theologalem, & moralem, ostensum est autem, non esse theologalem, ergo est moralis. Atque est hæc communis sententia. Solus Durandus in 4. d. 14. q. 2. dixit, partim esse moralem, & partim quasi theologicam, quod exponens num. 7. ait, Latram non esse purè moralem, quia non potest exire in actum suum, nisi præuiis actibus virtutum theologicarum ostendentium obiectum sub circumstantiis, ad quas ratio naturalis non possit attingere. Sed hoc non rectè dicitur, nec ipse Durandus in 3. d. 9. ita loquitur, sed absolute moralem eam vocat, sicut reuera est, quia nulla est virtus, quæ in sua essentiali ratione non habeat puram naturam virtutis moralis, vel theologicæ. Neque ratio Durandi est aliquis momenti, quia religio operari potest ex proprio motiuo sine imperio Charitatis, vel Spei. Et Religio infusa solum indiget proxima directione prudentiæ infusæ. Quod autem supponat fidei fundamentum, non est contra rationem virtutis moralis, sed commune est omnibus infusis. Sed obiici potest, quia virtus moralis consistit in medio. Religio autem minimè, quia nunquam potest homo tantum reddere Deo, quin plus debeat. Respondetur ex D. Thom. dicta q. 81. art. 5. ad 3. & Durando 3. d. 9. q. 1. ad 1. Medium Religionis imitari medium iustitiæ, quod est æqualitatem constituere. Quia tamen non potest illam attingere, seruat eam prout potest seruata proportionem ad conditionem hominis, & Dei, ita vt Deum deceat, & hominis conditionem non excedat.

Ratio dubitandi in principio posita ex dictis soluta est. Ad instantias verò factas de tribus virtutibus respondendum est. Ad primam de fide nego habitum piæ affectionis, qui est in voluntate ad credendum, esse virtutem theologicam, quia reuera ille habitus per se spectatus plus habet virtutis moralis, quam theologicæ. Neque inde fit, fidem in ratione virtutis non esse theologicam, quia fides propriè, & per se est virtus intellectualis, & sub ea ratione est virtus theologica, non secundum eas denominationes morales, quas habet ab actu voluntatis. Adde quod sicut actus credendi, vt includit affectum, & assensum, est moraliter vnus actus, qui simpliciter est theologicus, quia per aliquid sui immediate attingit Deum, vt obiectum, ita etiam virtus fidei est suo modo moraliter vna, vt constans ex habitu piæ affectionis, & luminis intellectualis: & illa est simpliciter theologica, quia per actum suum immediate attingit Deum, vt obiectum. Neque quoad hoc æquiparatur illi Religio, quantumcunque enim actus voluntatis cum actu intellectus per modum vnus coniungatur, nunquam attingit Deum, vt obiectum, ex vi, & influxu Religionis, sed solum, vt terminum cultus. Nam si per actum petitionis, cõtemplationis, aut similem attingitur Deus, vt immediatum obiectum, id semper prouenit aliunde, scilicet, quia ille actus, vel est fidei, vel alterius similis virtutis, vt supra tactum est, & disputando de oratione latius dicemus.

Ad secundam difficultatem de Spe, communis responsio est, virtutem spei immediate attingere Deum in se, quia ipse est summum bonum nostrum, quem nobis

6.

Assertio 2. Religionem esse virtutem moralem.

Durand.

Soluitur obiectiuncula ex D. Tho. & Durand.

7.

Solutio prima in qua asseritur piæ affectionem morale esse virtutem.

8.

Solutio secundæ arg.

nobis amamus per illam eandem virtutem, atque etiam speramus, vt mercedem potissimam nostrorum meritorum. Nec refert, quod non speremus illum, nisi sperando simul visionem, tanquam possessionem illius boni, quia non propterea spes attingit Deum mediante visione, sed vtrumque immediate, vt bonum possessum, & id, quo possidetur. Quæ duo quasi componunt vnum finem ex formali, & obiectiuo conflatum, vt latius in Metaphysica, & in 1. 2. traditur. Neque est simile de Religione, vt dictum est, quia non Deum immediate amat, sed vt reddatur cultus Deo. Nec Deus, vt cultus potest propriè dici immediatum obiectum Religionis, quia ibi inuoluitur denominatio ab exteriori actu Religionis, qui est proximum obiectum eius, non verò Deus ipse secundum se.

9. Solutio tertij arg. qua etiam ostenditur virtutem theologiam non operari in omnibus actibus qualem.

In tertia instantia de charitate petitur, an charitas, vt amat gloriam Deo, exerceat propriè officium virtutis Theologicæ ex parte obiecti quod, ita vt illud sufficiat etiam si per impossibile perfectior modus attingendi Deum præscindatur. Vt autem intelligatur interrogatio, est aduertendum, virtutem theologiam non in omnibus actibus suis operari (vt sic dicam) quatenus theologica est quoad obiectum materiale, quia non semper operatur circa illud obiectum, à quo theologica denominatur, vt charitas, amando proximum, non operatur theologice, & sic de aliis. Et ratio est, quia virtus non denominatur theologica ex adæquata materia, sed ex primario obiecto, quod proximè, & per se attingit, quod est Deus. Hinc ergo oritur dubium, quando ex charitate amamus gloriam Deo, an ille actus possit dici propriè, & formaliter theologicus ex ea parte, qua est amor beneuolentiæ Dei, quamuis illi solum amet bonum extrinsecum creatum; & ex illa parte qua est amor concupiscentiæ ipsius gloriæ Dei, deficiat à ratione, & excellentia virtutis theologicæ.

10.

Resolutio subortæ dubitationis.

In hoc ergo dubio vtraque pars videtur probabilis, & facillè defendi posset. Nam quod ille affectus propriè theologicus non sit, probare videtur difficultas tacta, retorquendo argumentum ab actu Religionis ad actum charitatis ex similitudine rationis, quia per illum actum non attingitur Deus immediate, sed gloria Dei. Et sequendo hanc partem manet solum argumentum. Quia verò actus ille est verus amor amicitiae, qui primò, & per se fertur ad personam tanquam ad obiectum, ideo satis verisimile est, illum actum esse theologicum, quia vnit nos ipsi Deo, vt amico. Neque hoc admissio, sequitur idem dicendum esse de actu Religionis, quia licet per illū etiam velimus reddere gloriā Deo, nihilominus per illum actum non attingitur Deus, vt obiectum, quod amatur proprio amore amicitiae. Et propria ratio esse videtur, quia ad amorem amicitiae non sufficit velle alicui, quod est ei bonum, sed necesse est velle, quatenus bonum eius est, & propter ipsum: quomodo charitas vult gloriam Deo, vel potius vult Deum esse gloriā affectum, & propter hunc specialem modum amandi dicitur immediate coniungere affectum ipsi personæ amatae, & non tantum gloriæ eius. At verò Religio vult præbere gloriam Deo non formaliter ex affectu ad ipsam personam, neque propter ipsam, seu propter bonum eius, sed solum propter iustitiæ æquitatem, & honestatem, vt supra dicebam; & ideo talis actus formaliter, & propriè loquendo non est amor amicitiae ad Deum, nec tendit in illum, vt immediatum obiectum quod, ac proinde ex vi talis actus non est Religio, theologica virtus. Si autem attentè consideremus, hoc totum prouenit ex eo, quod illemet Deus, cui amo gloriam ex charitate, est in se, & propter se primariò amatus

A per eandem charitatem, & non per Religionem, & ideo in hac differentia potissime sistendum est.

CAPVT IV.

Quomodo Religio à vera, & propria iustitia distinguatur.

P Ost comparationem Religionis cum virtutibus theologicis, quibus propinquissima est, cum moralibus est conferenda, vt tandem eius vnitas, ratio, & dignitas intelligatur. Suppono autem primò, hic solum esse sermonem de virtutibus moralibus appetitiuis, seu voluntatis, vt excludamus virtutem moralem intellectualem, vt est prudentia, quæ cum intellectu sit, satis claram distinctionem habet à Religione, quamuis Religio necessariò debeat esse coniuncta prudentiæ, vt ab illa in suis actibus dirigatur, quod commune illi est cum cæteris virtutibus. De qua prudentia religiosa, (vt sic dicam) an sit distincta à prudentia, prout versatur in materia aliarum virtutum, questionem habet generalem de vnitate prudentiæ, quæ ad hunc locum nihil spectat: nam vtcunque se habeat prudentia in se, & in suo esse, & vnitate, certum est, distingui à virtute Religionis, etiam prout versatur circa materiam eius, sicut distinguitur intellectus à voluntate, quia versatur circa illam materiam sub ratione veri, Religio verò sub ratione boni, & honesti secundum talem speciem honestatis.

1. Quæstionis status aperitur, ac prima suppositio præiacitur.

Secundò suppono, nullam hic esse difficultatem de comparatione Religionis ad Fortitudinem, vel Temperantiam: sub his virtutibus includendo virtutes omnes, quæ harum partes potentiales appellantur, nam ab his omnibus differt Religio, non tantum specie, sed etiam quodammodo genere. Nam virtutem moralem appetitiuam generali partitione diuidit S. Thom. 1. 2. quæst. 59. artic. 4. & quæst. 60. artic. 2. in duo immediata membra, vnum dicit esse virtutum circa operationes, aliud circa passionem, quæ sub aliis vocibus dicuntur virtutes ad alterum, vel ad se. Quæ diuisio non est dubium quin esse possit in omni rigore generis in species proximas, & immediatas, licet quælibet illarum subalterna sit, & genus continens sub se plures species, vel etiam plura genera minus vniuersalia, quia omnes virtutes sub illo quasi supremo genere, seu diuiso comprehensæ, sunt propriæ, & vniuocæ virtutes morales: Et illa prima duo membra ratione suæ honestatis habent inter se essentialiter diuersitatem, quæ ita potest explicari. Nam sicut in accidentibus absolutum, & relatum essentialiter differunt: ita in virtutibus habere honestatem per respectum ad alterum, vel solum per conformitatem ad ipsum operantem, sunt differentiae virtutum, & honestatum valde essentielles. Vnde honestates habent valde distinctas, & media diuersarum rationum. Imò multi volunt, etiam in subiecto differre, quia virtutes ad alterum sunt in voluntate, aliæ verò à multis creduntur esse in appetitu, de quo alias. Cum ergo Religio sub priori membro virtutum ad alterum comprehendatur, vt ex supra dictis constat, & ex D. Tho. 2. 2. quæst. 80. fit plusquam specie, & quasi genere distingui ab omnibus aliis virtutibus, quæ ad se, vel circa passionem esse dicuntur, & sub temperantia, & fortitudine includuntur.

2. Secunda suppositio.

D. Thom.

D. Thom.

Atque hinc ulterius sequitur, si accipiamus illum communem conceptum virtutis moralis ad alterum, illum verè, & propriè, ac simpliciter esse vnum genus, complectens eas virtutes, quæ propriè, & vniuocè sunt ad alterum. Quæ mihi videtur esse doctrina diui Thomæ 1. 2. quæst. 60. art. 3. vbi in solutione

3.

D. Thom.

ad 1. ait, illam communem rationem posse appellari nomine iustitiæ, & sic non esse iustitiam vnam specialem virtutem, & quæst. 61. artic. 3. dicit expresse, sacros Doctores, & Philosophos interdum loqui de virtutibus sub generalibus rationibus, & sic iustitiam complecti virtutes omnes, quæ reddunt alteri debitum, vt partes subiectiuas. Ratio autem est, quia omnes illæ sunt propriæ, ac simpliciter, & vniuocè virtutes morales voluntatis, quæ habent inter se conuenientiã essentialẽ in hoc, quod circa operationes ad alterum per se primò versantur, ergò ab illa conuenientia possunt accipere genericam, seu subalternam differentiam communem, in qua à cæteris omnibus virtutibus, quæ sunt circa passiones, generaliter differunt, inter se autem in illa conueniunt. Ergò ex illa differentia cum genere communi constituitur vna species subalterna, quæ est verum, & proprium genus ad omnes illas virtutes, quæ sunt ad alterum.

4. Hoc ergò genus, quod vno simplici conceptu, id est, incomplexo habere possumus, possumus etiam simplici voce nominare. Non inuenio autem vocem aliquam simplicem ad hoc genus, ita significandum impositam, vel communiter vsurpatam. Nisi quis velit dicere, ita esse accipiendum nomen iustitiæ, quando generaliter sumitur, tanquam vnum membrum sufficienter diuidens virtutem moralem appetitiuam, in iustitiam, fortitudinem, & temperantiam. Et quidquid sit de hoc vsu vocis, tamen non est dubium, quin potuerit vel illa vox, vel alia similis ad illud genus significandum imponi. Quo posito, clarum est, Religionem esse veram, & propriam iustitiam illo modo acceptam, quia essentialiter, & vniuocè contingit, imò fortasse sub illo genere est perfectissima species, vt inferius dicam. At genus verè & propriè, ac simpliciter dicitur de specie sua: erit ergò Religio sub hac consideratione vera, ac propria iustitia. Differet autem ab illa, tanquam species à genere, non enim conuertitur cum illa, sed ratio talis iustitiæ sic sumptæ multò vniuersalior est, vt per se constat. Ita ergò vtendo his terminis, satis clarè constat propositæ quæstionis resolutio.

5. Non sumimus autem in titulo quæstionis nomen propriæ ac veræ iustitiæ in hoc sensu, sed in ea significatione, qua philosophi morales, & theologi, præsertim diuus Thomas pressius, & rigorosius illa vtuntur. Pro quo est vltèrius sciendum, genus illud virtutis moralis ad alterum, quod explicuimus, subdiuidi posse in proxima mēbra, vel genera, aut species subalternas variis modis. Nam quia ille conceptus virtutis est ad alterum, qui alter potest esse, vel Deus, vel homo: idèd immediatè diuidi potest in virtutem, quæ est ad hominem, vel ad Deum; item quia illa virtus, quæ est ad alterum, reddit ei debitum, idèd proximè diuidi potest in eam, quæ reddit debitum rigorosum, & quod legale vocant, vel debitum solum ex quadam decencia, quod vocant morale. Item quia munus huius virtutis est constituere æqualitatem, etiam potest diuidi in eam, quæ tendit ad constituendam absolutam, & perfectam æqualitatem, & eam, quæ tantum secundum quid reddit æquale, prout potest. Omisissis aliis diuisionibus, quæ præsentis instituto non seruiunt.

6. At verò D. Thom. 2.2. quæst. 61. in principio, & quæst. 80. indicat, genus illud diuidendum esse in iustitiam formalem, (vt sic dicam) & potentialem. Distinguit enim ibi duplices partes iustitiæ, quasdam subiectiuas vocat, inter quas ponit iustitiam commutatiuam, & distributiua, alias appellat potentiales, inter quas ponit Religionem, Gratitude, Pietatem, & plures alias. Et in partibus subiectiuis

A significat seruari propriam, & perfectam rationem formalem iustitiæ, in potentialibus autem esse tantum conuenientiam aliquam cum formali iustitia, cum aliquo defectu ab illius proprietate. Dum autem priores vocat partes subiectiuas, significat habere genus commune, in quo vera ratio formalis iustitiæ integrè saluatur; Et ideo vocauimus hoc genus, iustitiam formalem. Et similiter dum alias omnes virtutes ad alterum, quæ hanc perfectionem iustitiæ non attingunt, potentiales vocat, etiam sentit in alio genere proximo conuenire, quod nos ex penuria vocum, potentialem iustitiam appellauimus.

B In qua diuisione aduerto, quantum ad prius membrum, omisissam videri iustitiam legalem, quam vocauit generalem diuus Thomas, licet virtutem specialem esse declarat. 2.2. quæst. 58. artic. 5. & 6. præterquam ponit iustitiam eadem quæst. 58. artic. 7. Quam rursus subdiuidit in commutatiuam, & distributiua quæst. 61. artic. 1. Et ideo aliqui dubitant, an iustitia legalis sit propriissima, & formalis iustitia. Sed sine dubio D. Thom. supponit esse veram, propriam & (vt ita dicam) formalem iustitiam, & perfectiorem aliis, & ideo nunquam illam ponit inter partes potentiales iustitiæ. Sed agens de propria iustitia, prius diuidit illam in generalem, & particularem, vt patet ex dicta quæst. 58. artic. 6. & 7. & quæst. 59. artic. 1. vbi simili modo diuidit iustitiam. Et quæst. 79. artic. 1. vbi explicat partes, quas integrales vocat, vtriusque iustitiæ generalis, & specialis, quatenus in communi, & propria ratione iustitiæ conueniunt. Eandem distinctionem habet 1.2. quæst. 60. artic. 3. ad 2. Vnde cum 22. quæst. 61. in principio quæstionis, & in art. 1. solum ponit duas partes subiectiuas iustitiæ, loquitur de iustitia, quam specialem vocat, nam de priori iustitia generali, seu legali post quæstionem 58. nihil ampliùs ex professo tractat. De illa verò, & de tota hac re nonnulla tetigimus in speciali disputatione de iustitia Dei.

C Vt autem aliud membrum, & ratio totius diuisionis intelligatur, quantum præsentis instituto necesse est, aduerto ex D. Thom. in omnibus locis proximè citatis, & ex communi doctrina, cum munus, & materia iustitiæ sit actio, per quam redditur debitum alteri, tria postulari ad quandam perfectam integritatem, & quasi consummatam rationem iustitiæ, scilicet, quod verum, & perfectum reddat debitum, quod cum æqualitate integrè reddat, quodque alterum omnino distinctum respiciat. Vnde fit, vt loquendo de iustitia humana, illa dicatur, & censeatur propria, & perfecta iustitia, in qua illa tria exactè inueniuntur; censentur autem inueniri in illa iustitia, quæ inter homines versatur, siue respiciat debitum communitati, vt sic, siue debitum personæ priuatae in ordine ad commutationes, siue in ordine ad distributionem cum æquitate factam. Et ideo iustitia, vt dicit communem conceptum his virtutibus, vendicauit sibi nomen iustitiæ propriæ, seu formalis, quæ comprehendit sub se tres iustitias, legalem, distributiua, & commutatiua, vt tres partes subiectiuas, de quibus hic ampliùs dicendum non est.

E Aliæ igitur virtutes omnes ad alterum, vocantur partes potentiales illius propriæ iustitiæ, & sub illa consideratione censentur esse iustitiæ secundum quid, quod nos significauimus per vocem illam *potentialis*, quia per quandam imitationem, iustitiæ vocantur, vel quia deficiunt in aliqua ex dictis conditionibus iustitiæ, vt in illa quæst. 80. latè D. Thom. declarat. Addit verò in 1.2. quæst. 61. artic. 3. quod licet hæ partes potentiales iustitiæ dicantur deficere ab illa principalitate iustitiæ, nihilominus possunt habere aliunde principalitatem aliam, ratione cuius emi

7. Iustitia legalis ex doctrina diui Thomæ est vera, & propria iustitia.

8. Iustitiæ quæ inter homines exercetur, tres conditiones habere debet.

9. Quæ sunt partes potentiales iustitiæ.

D. Thom.

emineant. Et ego addo, posse in aliqua conditione propria iustitiæ habere tantum excessum, & eminentiam, ut etiam in vera latitudine iustitiæ emineant, dicanturque deficere à proprietate iustitiæ potius per excessum, quam per defectum, ut in secunda assertionem statim explicabo.

10.
Prima assertio.
Religio est pars potentialis iustitiæ à qua differt essentialiter.
D. Thom.
Ratio.

Dico ergo primò. Religio non est vera, & propria iustitia, sed ab illa distinguitur essentialiter, & ab omnibus partibus subiectivis sub illa contentis, atque hoc modo ponitur inter partes potentiales iustitiæ. Assertio est D. Thom. & communis. Ratio autem est, quia ex dictis tribus conditionibus iustitiæ, saltem duæ non inveniuntur cum omni proprietate in Religione. Una est conditio ad alterum, nam licet homo sit res satis distincta à Deo physice, seu entitativè: tamen moraliter est quasi unum cum illo, quatenus est res Dei, filius, & servus. Sic enim in hominibus non censetur esse inter Patrem, & Filium; Dominum, & servum tam perfecta distinctio, seu alteritas, quanta ad propriam iustitiam necessaria est, idem ergo est in homine respectu Dei, ut bene notavit D. Thom. 2. 2. quæst. 57. art. 3. & 3. part. quæst. 85. art. 5. Alia conditio iustitiæ, in qua maxime deficit Religio, est in constituenda æqualitate. Nam homo propter infirmam conditionem suam comparatione Dei, & quia quidquid est, vel habet, totum est Dei, ideo non potest debitum Deo cum æqualitate reddere. Ergo deficit Religio à proprietate iustitiæ. Immo concludit hæc ratio, si attentè consideretur, nullam virtutem, per quam homo reddat debitum Deo, posse esse veram, ac propriam iustitiam in illo sensu, quia necesse est, ut in omni tali virtute duæ illæ conditiones deficiant. Vnde etiam sequitur, nullum actum virtutis, quo homo reddit debitum Deo, posse esse elicatum ab aliqua ex illis tribus propriis iustitiis, quas inter homines esse posse diximus, quia illæ virtutes cum veram æqualitatem de se constituent, non attingunt Deum. Et ita primò, & per se differt Religio à propria iustitia, quod iustitia propria, & humana versatur inter homines, Religio autem per se respicit debitum Deo.

11.
Obiectio
Durandi contra propositam assert.

D. Thom.

Contra hanc assertionem refertur potest Durandus in 4. dist. 14. quæst. 2. ubi vult, poenitentiam, quatenus Deo reddit satisfactionem, esse propriam iustitiam, eandem nimirum commutativam, quæ inter homines versatur. Quod si verum est, inde concludi potest, illum defectum in Religione inventum non obstare, quominus illa sit propria iustitia, & eadem cum humana. Et ratio reddi potest, quia debitum ad Deum satis rigorosum est, non minus, quam ad hominem. Vnde differentia illa, quod persona, cui redditur debitum, sit homo, vel Deus, materialis videtur, quantum spectat ad formalitatem debiti. Quod autem homo non possit reddere æquale, etiam videtur accidentarium ad essentialiam virtutis. Quia virtus non respicit effectum, sed affectum, ut dixit D. Thomas dicta quæst. 81. art. 6. ad 1. Nam etiam ipsa iustitia commutativa sæpe non potest solvere æquale ex defectu facultatis, & nihilominus eiusdem virtutis. & honestatis actum elicit, dando affectum soluendi quantum quis potest, etiam si non sit tantum, quantum debet. Ad hoc autem etiam Religio inclinat, nam si non reddit æquale, non est ex parte affectus, sed ex impotentia subiecti, ex qua non variatur ratio virtutis. Quod si hæc duo serventur, non potest deesse sufficiens ratio ad alterum, quia verum debitum, & vera solutio non potest esse nisi inter personas diversas, vel secundum rationales naturas. Et licet inter eas intercedat aliqua habitudo filij, vel servi &c. illa est quasi materialis, & solum citat quasi metaphoricam unitatem, quæ non excludit pro-

A priusimam distinctionem, & alteritatem, ergo non potest impedire proprietatem iustitiæ.

Potestque hæc difficultas augeri auctoritate diui Thom. 2. 2. quæst. 79. artic. 1. ubi docet, hæc duo *declinare à malo, & facere bonum* speciali quadam ratione (quam ibi explicat) esse integrales partes propriæ iustitiæ generalis, vel specialis, ut in corpore articuli disertè declarat: & tamen subdit ibidem. *Ad iustitiam generalem pertinet facere bonum debum in ordine ad communitatem, vel ad Deum, vel vitare malum oppositum.* Sentit ergo virtutem, quæ reddit debitum Deo, esse propriam iustitiam, sicut iustitia generalis est propria iustitia, ut diximus.

12.
Confirmatur obiectio doctrina diui Thomæ.

B Respondeo, sententiam Durandi de Poenitentia esse falsam, & communiter reprobam, ut in proprio loco latè ostendi. Et certè Durandus ipse non consequenter loquitur, nam in 3. dist. quæst. 1. ex eodem principio docuerat, Religionem deficere à propria, & perfecta ratione iustitiæ, tum quia homo est aliquid Dei, cui per religionem debitum reddit, tum etiam quia non potest illi reddere æquale. Et hoc confirmatur ab exemplo Pietatis, quæ est ad parentes, nam propter similes causas distinguitur à propria iustitia. Vnde ad rationem à nobis factam libenter admittimus, debitum Religionis in tota latitudine sua rigorosius esse, quam debitum iustitiæ commutativæ: ac subindè ex eo capite non descendere à rigore iustitiæ, sed fortasse excedere, ut in sequenti assertionem dicam. Nihilominus (quidquid sit de illo rigore) dico ex hoc capite, posse sufficienter distinguere Religionem ab omni humana iustitia, ut diuus Thom. in locis citatis ex 2. 2. satis indicavit. Et ratio est, quia debitum illud ad Deum est alterius ordinis, ab omni humano debito: siue respiciamus excellentiam Dei in qua fundatur, siue Dominium, & superioritatem Dei in homines, siue quemcunque alium particularem titulum in quo possit tale debitum fundari.

13.
Obiectio quoad primam partem dissolvitur.

D. Thom.

C Vnde ad aliam partem de æqualitate dicitur, quando impotentia reddendi æquale non nascitur ab intrinseco, sed ex debiti magnitudine, seu quantitate materiali, & quasi homogenea, tunc habere locum obiectioem factam, secus verò esse quando impotentia ab intrinseco nascitur, id est, ex debiti excellentia, quod est alterius ordinis, & ex conditione personæ, quia vel nihil habere potest proprium respectu illius, cuius est debitor, vel quia quo magis conatur reddere, eò magis crescit debitum, quia debitum est quasi transcendente respectu omnium operum talis debitoris ad talem creditorem comparati. Tunc enim impotentia reddendi æquale ostendit planè singularem naturam illius virtutis quæ tale debitum reddit, longè diuersam à iustitia, quæ per se potest reddere æquale, & solum per accidens interdum non potest. Vnde licet verum sit, virtutem magis respicere affectum, quam effectum: tamen etiam inclinat ad affectum proportionatum obiecto, seu debito ex natura sua talem conditionem habenti: Atque ita responsum est ad ultimam partem. Nam diuersa conditio ad alterum tunc confert ad variandam rationem virtutis, vel iustitiæ, quando ratione illius oritur diuersa ratio debiti, vel intrinseca impotentia reddendi æquale, & ita contingit inter Deum, & hominem, ut explicatum est.

14.
Secunda pars obiectiois expeditur.

E Ad testimonium D. Thom. respondeo in primis, D. Thom. accepisse iustitiam non propriè, sed latè, ut dicitur de omni virtute, quæ versatur circa operationem, & non per se circa passionem. Hoc patet ex solut. ad 1. ubi ait, illas duas partes *Declinare à malo, & facere bonum*, quæ generales videntur, speciali ratione appropriari iustitiæ, & non aliis virtutibus moralibus.

15.
Ad D. Thom. testimoniū respondetur.

ralibus. *Quia aliæ virtutes morales* (inquit) *consistunt circa passiones.* Ergò intelligit partes illas appropriari iustitiæ, vt adæquatè distinguitur à virtutibus, quæ consistunt circa passiones, aliàs inadæquata esset ratio, & in rigore falsum in ea assumeret. Vnde quod in corpore art. numeret iustitiam specialem, & generalem, & Religionem; gratia exempli accipiendum est; potuisset enim, si voluisset, alia adiungere, vt pietatem, quæ facit bonum reddendo debitum parenti, & declinat à contrario malo. Vnde cum D. Thom. ibi dicit ad iustitiam generalem pertinere facere æquitatem in ordine ad communitatem, vel ad Deum, probabile est sumere iustitiam generalem non pro sola iustitia legali, aliàs illam confunderet cum Religione, sed largiùs, prout includit partes potentiales iustitiæ. Addo tandem, ibi insinuasse D. Th. Religionem habere quandam maiorem proprietatem iustitiæ, quàm habeant reliquæ virtutes annexæ religiosæ iustitiæ, vt in sequenti assertione declarabo.

Dico ergo secundo. Religio in ratione debiti, quod Deo reddit, magis rigorosa iustitia est, quàm ipsa met propriissima; & perfectissima iustitia, & quam omnes aliæ partes potentiales iustitiæ, quæ extra Deum versantur, à quibus proinde essentialiter differt, vnde non tantum metaphoricè, sed cum quadam proprietate iustitia ad Deum dici potest. Ad explicandam, & probandam hanc assertionem aduerto, inter virtutes circa operationes, seu ad alterum, quæ ponuntur potentiales partes iustitiæ, posse discrimen quoddam considerari, nam quædam illarum reddunt propriè debitum, non minus vel interdum magis rigorosum, quàm iustitia propriissima: aliæ verò solum reddunt debitum largè sumptum, & interdum largissimè. Hoc significauit D. Thom. 2. 2. quæst. 80. dum distinxit duo membra illarum virtutum. Vnum est earum, quæ deficiunt in æqualitate, alterum illarum quæ deficiunt in ratione debiti: sub priori membro ponit primo loco Religionem, secundo Pietatem, tertio Obseruantiam: sub posteriori autem membro ponit Veritatem, Gratiitudinem, Gratiā, Vindicationem, prout sine iniustitia fieri potest priuata auctoritate, Liberalitatem, Affabilitatem & Amicitiam. Sentit ergo, virtutes sub priori membro contentas non deficere à perfecta ratione debiti: immò statim declarat illas reddere debitum morale, & legale, ac necessitatis: nam de cæteris in secundo membro contentis, dicit reddere debitum morale tantum. Quod vltèriùs subdistinguit, nam quoddam dicit esse necessarium ad honestatem virtutis, quale dicit esse in tribus illis, Veritate, Gratiitudine, & Vindicatione; aliud esse tantum congruentiæ, seu ad melius, vt in Affabilitate, & similibus, quas parum dicit habere de ratione debiti.

Ex hac doctrina constat ex mente D. Thom. Religionem non deficere à proprietate iustitiæ ex parte debiti. Quod autem excedat ex genere suo, probatur facillè, quia excellentius est dominium diuinum, quàm humanum, quodcunque illud sit; & grauior est iniuria facta Deo, quàm homini, & promissio facta Deo maius debitum legale, & morale inducit, quàm facta homini. Cõfirmatur, Quia Pietas propriè dicta, prout est virtus, quæ reddit parètibz debitum, excedit iustitiam in ratione debiti, ex suo genere, nam coniunctio maior ex se non debet minuere obligationem debitoris, nec ius creditoris, sed potiùs augere. Vnde restè dixit Caiet. 2. 2. quæst. 57. art. 4. Inter Patrem, & filium non esse propriè ius, sed esse plusquam ius. Et in eandem sententiam Soto inclinat lib. 1. de iust. quæst. 1. art. 4. vbi dixit, licet inter Patrem, & filium minuatur ratio iusti, non tamen minui rationem debiti, sed augeri. Et addit (quod

A hinc nos intendimus) multò magis hoc conuenire homini respectu Dei. Et meritò, nam quò maior est excellentia, & beneficentia Dei, quàm parentum, eò maius est debitum honorandi, & colendi Deum, quàm parentes. Et ideò dixit Christus Luc. 4. *Si quis venit ad me, & non odit Patrem, & matrem &c. propter me, non est me dignus.* Ergò debitum, quod Religio respicit, superat debitum Pietatis. Propter quod dixit Ambros. in capit. 12. Luc. *Necessitudini generis diuina Religionis pietas antefertur.* Si ergo Pietas in ratione debiti superat iustitiam, multò magis superabit Religio.

B Atque inde tandem efficitur, Religionem superare in ratione debiti omnes alias virtutes, quæ sunt ad alterum extra Deum; nam omnes illæ inferiores sunt Pietate in ratione debiti, & quia ratio sumpta ex diuina excellentia de omnibus concludit. Addidi autem limitationem illam *Extra Deum*, vt abstinere à comparatione Religionis cum Obsequio, & Pœnitentia, quæ aliquo modo Deum respiciunt, & debitum illi reddunt, in quibus non habent locum rationes factæ, & ideò peculiari comparatione indigent, quam sequenti capite faciemus. Hinc verò satis per se constat altera pars assertionis, nimirum, distinguere Religionem specie & essentialiter à virtutibus omnibus, quæ versantur circa operationes ordinatas ad alterum extra Deum, vt sunt partes potentiales iustitiæ. Tum quia ratio debiti in omnibus est diuersæ rationis, vt ostendimus: Tum etiam, quia eo ipso quod Deum proximè non attingunt, differunt à Religione in obiecto formali, & magna ex parte in materiali.

C Vna verò grauis, & moralis difficultas ex hac comparatione oriebatur. An propter soluendum debitum ex Religione, prætermittendum sit debitum ex iustitia, vel ex Pietate, aut alia simili virtute. Nam ex dictis videtur sequi pars affirmatiua. In contrarium verò est, quia non potest quis iuste omittere solutionem debiti, vt sacrificet Deo, nec patrem in necessitate relinquere, vt religiosus fiat, nec relinquere sponsam, vt votum Castitatis impleat. Sed hæc quæstiones, quæ grauissimæ sunt, non sunt hinc obiter transigendæ. Omittamus ergo illas in propria loca, quæ partim occurrunt in materia de Voto, partim in materia de statu Religioso, partim ad alios tractatus pertinent.

D Nunc dico breuiter, aliud esse loqui de obligatione negatiui præcepti, aliud de affirmatiui. De priori verum est, nunquam esse agendum contra Religionem, hoc est, contra Dei honorem, & gloriam propter seruandum, vel soluendum iustitiæ, vel Pietatis humanæ debitum: & hoc probat illatio facta, quia diuinus honor omni rei creatæ præferendus est. De posteriori autem obligatione dicendum est, non semper esse præferendum Religionis opus aliis obligationibus. Nam in primis si Religionis actus tantum sit in consilio, & aliàs sit obligatio necessitatis, & ex præcepto, clarum est præferendam esse. Deinde præceptum affirmatiuum Religionis non solum humanum, sed etiam diuinum est, quod obligat, quando aliæ circumstantiæ, vel obligationes non occurrerent, cessat sæpe, & desinit obligare pro tali tempore, propter obligationes alias iustitiæ, vel Pietatis occurrentes, vel quia illæ magis vrgent, & obligatio Religionis potest in aliud tempus differri, vel quia, stantibus talibus obligationibus, aut circumstantiis, deest materia apta ad colendum Deum. Quia non vult Deus coli bonis alienis, sed propriis, nec cum alterius iniuria, vel damno graui, sed de hac re (vt dixi) latius in sequentibus dicemus.

E Tandem ex dictis colligitur vltima pars proposita

S. Luc. c. 4.

D. Ambros.

18.

Tertia pars assertionis stabilitur.

19.

Dub. An sit præferendū debitū Religionis debito iustitiæ

20.

Brevis resolutio.

21.

16. Secunda assertio.

Probatur 1. pars assert.

D. Thom.

17. 1. Assertio nis pars cõfirmatur.

Cõfirmatio.

Caietaz.

Soto.

Religio quo
modo sit pro
pria iustitia.

Aragon.
Salon.

D. Thom.

sita in assertione, nimirum, Religionem esse aliquo modo propriam iustitiam, nam licet non sit cum illa exacta ratione, quæ in iustitia humana reperitur, & explicata iam est, est tamen cum ea proprietate, quæ ad Metaphoram excludendam satis sit. Quod annotarunt in 22. Aragon. quæst. 58. artic. 5. post 2. conclusionem, & Salon. quæst. 57. artic. 4. & quæst. 58. artic. 5. Eamque sumo ex D. Thom. in dicta quæst. 80. Nam postquam dixit, Religionem, (idemque est quoad hoc de Pietate, & Obseruantia) non deficere à proprietate iustitiæ in ratione debiti, subdit, hoc debitum esse legale, *quod pertinet* (ait) *ad principalem iustitiam*, ubi per *principalem iustitiam* non intelligit solum iustitiam propriissimam specialem, & legalem. Nam etiam Religioni attribuerat, quod reddat tale debitum proprium, & (vt sic dicam) rigorosum; ergo comprehendit sub illa principali iustitia omnes virtutes, quæ reddunt proprium, & principale debitum, ergo Religio est quædam principalis iustitia, atque adeo propria iustitia, licet non exacta, modo iam explicato.

Vnde insinuat D. Thom. ibi alium modum diuidenti iustitiam communissimè sumptam pro virtute, quæ versatur circa operationes ad alterum. Nam quædam est principalis & propria, vt est omnis illa, quæ reddit proprium, & rigorosum debitum: alia magis metaphorica. Et vtrique subdiuiditur, nam propria iustitia, quædam est exacta, & rigorosa, quæ etiam vocatur simpliciter iustitia: alia est, quæ deficit in ratione ad alterum, & æqualitate constituenda, & sub hoc genere primum locum tenet Religio. Aliud item membrum subdiuidi potest in eam, quæ reddit debitum morale necessarium ad honestatem morum, & in eam, quæ solum habet congruitatem, seu decentiam absque necessitate. Estque consentanea hæc diuisio, & doctrina alteri doctrinæ D. Th. 1. 2. quæst. 60. artic. 3. ubi docet, ex ratione debiti distinguendas esse iustitias, ergo ubi in obiecto virtutis ad alterum fuerit vera, & propria ratio debiti, ibi saluatur propria, & vera iustitia, etiamsi in aliis conditionibus non attingat omnimodam æqualitatem, & proprietatem iustitiæ. Vbi autem ratio debiti fuerit quasi metaphorica, erit etiam metaphorica iustitia.

23.
Dux condi-
tiones ad ri-
gorosam iu-
stitiam quo-
modo in Re-
ligione repe-
riantur.

D. Thom.

Neque huic proprietati iustitiæ obstant defectus illi in æqualitate constituenda, vel in respectu ad alterum, quia neuter defectus tantus est, vt excludat sufficientem proprietatem in vtrâque conditione, licet non cum exactissima ratione. Nam æqualitatem facit, quantam potest, & quantam Deus à debitore prudentissimè exigit, & hoc satis est ad propriam quandam æqualitatem, licet non summam. Et quoad hoc iuuat obiectio supra facta, quod laus virtutis in voluntate, non in potestate consistit, vt dixit D. Th. dicta quæst. 81. artic. 6. ad 1. Quod verò spectat ad aliam conditionem, etiam constat inter Deum, & homines esse propriam habitudinem ad alterum, vt supra etiam in quadam obiectione tactum est. Et licet ex aliis conditionibus minuatur hæc ratio ad alterum, id quidem satis est, vt Religio non sit exactissima iustitia, non verò, vt non sit propria, vt à metaphorica distinguitur. Denique illa conditio ad alterum in tantum necessaria est, in quantum ad verum debitum, & solutionem eius per aliquam operationem est necessaria; ad hoc autem sufficit ille modus alteritatis, qui est inter homines, & Deum, vt ex dictis constat, ergo.

C A P V T V.

An Religio sit virtus distincta ab omni virtute

A morali, quæ circa homines versatur, præsertim à Dulia.

Tota difficultas huius quæstionis consistit in explicanda distinctione virtutis Religionis ab illa virtute, quæ colimus Sanctos: (nam de cæteris non est difficultas, vt ex dictis facile constat.) Ratio autem difficultatis est, quia ex dictis sequitur, virtutem Religionis, quæ colimus Deum, essentialiter distinctam esse à virtute, quæ colimus Sanctos, quæ Dulia specialiter appellatur, consequens autem videtur difficile. Sequela patet, quia dictum est, Religionem esse quandam iustitiam respectu Dei, quæ essentialiter distinguitur ab omni iustitia propriissima, vel potentiali, quæ versatur circa operationes ad alterum creatum, qualis est Dulia. Minor autem probatur primò, quia vna est Charitatis virtus, quæ Deum, & proximum diligimus, ergo vna est virtus Religionis, quæ Deum, & proximum colimus. Probatur consequentia, quia sicut diligitur Deus per se, & homo propter Deum, ita etiam colitur Deus propter se, & Sancti propter Deum, vel sicut coli possunt Sancti propter suam sanctitatem creatam, ita etiam possunt amari propter virtutem creatam, ac supernaturalem, quam in se habent. Ergo sicut est vna Charitas ad Deum, & sanctos, ita & vna Religio. Secundò fieri potest argumentum de virtute Obedientiæ, nam vna est tantum virtus, per quam Deo, & hominibus superioribus nobis obedimus, ergo est etiam vna virtus, quæ utrosque colimus, sed per Duliam colimus superiores homines, ergo Religio non est alia virtus ab illa.

Ratio diffi-
cultatis.

Prima dubi-
tandi ratio.

Circa hanc difficultatem Marfil. in 3. quæst. 8. ar. 1. ad 1. opinatur, eandem esse virtutem, quæ colimus Deum, & Sanctos: Licet diuersa nomina habeat secundum inadæquatos conceptus suos, nam prout colit Deum vocatur Religio, prout Sanctos vocatur Dulia, sicut etiam eadem Dulia vocatur Hyperdulia, prout colit quosdam excellentes Sanctos. Et iuxta hanc sententiam facilis est responsio ad primam difficultatem, concedendo totum, quod infertur. Immo ex illa difficultate fortasse nata est hæc opinio, argumento sumpto à paritate rationis. Quia verò argumentum hoc ab extrinseco sumptum est, per locum intrinsecum potest reddi ratio, quia totus Sanctorum cultus est respectiuus ad Deum. Vbi autem est vnum propter aliud, ibi est vnum tantum. Sed dicit aliquis, hoc solum esse verum de illo cultu, quo in Sanctis adoratur Deus principaliter, & Sancti sunt solum, vt materia, vel locus, in quo adoratur Deus, de quo cultu verum est esse à virtute Religionis; negari autem non posse, quin Sancti, vt tales sunt, aliter colantur propter intrinsecam, & supernaturalem dignitatem, quam in se habent: immò communi, & morali vsu hoc tantum modo colendos esse, vt alibi diximus, hic autem cultus non videtur respectiuus. Sed contra, nam illa etiam posterior adoratio Sanctorum respectiua est. De illa enim loquuntur Sancti, cum dicunt, *Qui colit martyrem, Deum ipsum colere*, vt ex Leontio in quodam dialogo, & ex Germano in epistola ad Ioannem refertur in 7. Syno. Actor. 4. & ita etiam loqui solent alij Patres, vt ex propria materia constat.

Ratio verò est, quia ipsa sanctitas, quæ est per gratiam naturâ suâ est respectiua ad Deum, nam est participatio quædam diuinæ naturæ, & filium Dei constituit. Idcoque sicut honor exhibitus filio regis, etiam si ad filium ipsum verè terminetur propter dignitatem, quæ reuera in ipso est, nihilominus est respectiuus ad Patrem, & in eum aliquo modo redundat, ita honor Sancti, vt sic natura sua tendit in Deum, non solum tanquam in vltimum finem, quo modo tendunt

2.
Marfilij sen-
tentia existi-
mantis eâ-
dem nos vir-
tute colere
Deum, &
Sanctos.

3.
superior sen-
tentia exem-
plis proba-
tur.

tendunt in eum omnia opera, eo ipso quod honesta sunt: sed speciali quodam modo, tanquam in obiectum aliquo modo coniunctum. Hic enim modus conjunctionis videtur sufficiens ad unitatem habitus virtutis. Sicut in exemplo posito coniunctio inter Patrem, & Filium satis est, ut ab eodem habitu procedat utriusque honor. Itē Legatus Regis licet in se verē adoretur propter dignitatem, quā in se habet, videtur nihilominus coli ex vi eiusdem virtutis, qua colitur Princeps, cuius Legatus est. Et Pontifex quatenus Vicarius est Christi, colitur quidem per se, & propriissimē, ut persona digna tali honore, propter dignitatem, quā in se verē habet, & nihilominus satis verisimile est, coli ex vi eiusdem virtutis Religionis, qua Christus ipse colitur, quia semper est respectivus aliquo modo cultus ille. Quia ex vi illius virtutis, qua colitur Christus, inclinatur quis ad colendum Vicarium eius, & illa virtus est sufficiens ad vincendam totam difficultatem, quæ est in illo actu, ergo non est necessaria alia virtus.

Nihilominus communis sententia est, Religionem esse virtutem re ipsa, & essentia distinctā à virtute Dulciæ, & omni alia, quæ reddit cultum personæ creatæ: hæc sententia est D. Thom. in 2.2. quæst. 85. art. 4. & quæst. 103. art. 3. Et est communis Theologorum in 3. dist. 9. Bonau. Alber. Durand. Richard. Gab. & aliorum, & Alens. 3. part. quæst. 30. m. 1. art. 1. §. 2. ubi utitur nominibus *Latria*, & *Dulcia*, tamen perinde est, nam *Latria* idem est, quod Religio, ut ex D. Thom. constat 2.2. quæst. 84. artic. 1. & excommuni usu. Item Concilia & Patres, quando communiter docent, Deum solum coli *Latria*, Sanctos *Hyperdulcia*, indicant distinctionem inter has virtutes, saltem quoad actus ipsos, maximē quoad internos, & quoad intentiones, sub quibus cultus Deo & Sanctis defertur. Nam in externis actibus sæpè potest esse similitudo & convenientia, ut constat ex materia de Adoratione; intentio autem est, quæ moraliter, & formaliter cultus distinguit. Ergo distinguuntur Religio, & Dulcia in primariis actibus suis, & internis affectibus, ergo etiam habitus distincti sunt. Probatur consequentia, quia distinctio inter illos actus non qualiscunque est, sed ex obiectis formalibus primò diuersis desumitur, sine intrinseca connexionione, & habitudine eorum inter se; habitus autem, & virtutes distingui solent ex huiusmodi actibus, & obiectis. Vnde Alens. ex differentia, quæ est inter excellentiam increatam Dei, & excellentiam cuiuscunque creaturæ colligit differentiam harum virtutum. D. Thom. verò ex diuersa ratione debiti, quia debitum respectu Dei est longè alterius ordinis, quā respectu creaturæ. Quā etiam rationem tetigit Alens. in solut. argumentorum. Totum verò fundamentum est in diuersitate excellentiæ, nam inde accipit Religio totam excellentiam, & ut ita dicam, singularitatem suam; & inde etiam variatur ratio debiti.

Ut autem hæc ratio magis explicetur, & solvatur ratio ostensa in contrarium facta, aduertendum est ex superius dictis circa actus, & obiectum Religionis, non esse de ratione Religionis, ut non colat, aut veneretur nisi solum Deum, aut personas increatas; potest enim interdum proximè versari circa rem, vel personam creatam, tanquam in materia immediata, quam veneratur, vel colit; sed de ratione illius esse, ut semper immediata ratio colendi aliquid, quidquid illud sit, sit excellentiā increata ipsiusmet Dei, quomodocumque ad illam applicetur, id est, siue intrinsecè, ut diuinis personis, ac diuinitati, siue extrinsecè per aliquam habitudinem, ut rebus sacris, & ipsi Deo immediatè consecratis ut tales sunt. Omnis

ergo cultus, qui neutro ex his modis fundatur immediatè in excellentiā increata, sed in aliqua creata, non pertinet ad Religionem, sed nouum genus virtutis moralis requirit. Cultus autem Dulciæ, qui tribuitur sanctis, non fundatur immediatè in excellentiā increata, sed in illa participatione creata excellentiæ, quæ illis communicata est, ut ex materia de Adoratione constat. Non pertinet ergo elicitiuè ad Religionem, sed propriam virtutem requirit.

Neque verum est, cultum hunc, seu adorationem Sanctorum respectivum esse propriè, ac formaliter, sicut est cultus imaginum, vel rerum sacrarum, sed solum virtualiter, seu largo modo dici potest respectivus; quia qui Sanctos veneratur, virtute colit Deum, qui de suorum Sanctorum honore gaudet, & illum nobis commendat, & ita loquuntur interdum Patres, sicut Christus dixit, *Quando fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis*. Nec gratia creata est talis, ut solum sit adorabilis ex denominatione aliqua, vel habitudine ad excellentiam increatam Dei, sed ipsa in se est quædam absoluta excellentia quæ formaliter reddit dignam honore, & cultu personam, cui inest. Sicut natura ipsa rationalis, vel intellectualis, licet creata, reddit personam aliquo honore dignam. Neque honor in illa fundatus potest dici formaliter respectivus ad Deum, eo quod natura illa sit ad imaginem Dei, & participatio quædam intellectualis gradus per essentiam, qui in Deo est, quia ille honor non fundatur proximè in illo respectu formali, neque in termino eius: sed fundatur in absoluto esse, & perfectione talis naturæ. Idem ergo est in altiori veneratione, quæ fundatur in excellentiā gratiæ creatæ, nam licet illa in se sit participatio diuinæ naturæ, & perfectior quædam similitudo eius, quā sit sola rationalis natura: nihilominus suum absolutum esse habet, ac intrinsecam excellentiam, quæ est fundamentum illius honoris.

Ad exemplum autem de Patre, & Filio, suppono in primis non esse sermonem de illis formaliter, ut relatiua sunt, quia vel relationes ipsæ formaliter sumptæ non sunt rationes adorandi, vel si ita sumantur, non erit exemplum ad rem, quia gratia non est ratio cultus propter relationem, ut relatio est, sed propter absolutam perfectionem suam. Sic ergo loquendo de filio prout habet absolutam naturā, quā à Patre accepit, Respondeo si sermo sit de filio naturali, esse longè diuersam rationem, quia inter talem Patrem, & Filium est quædam æqualitas, & ideo mirum non est, quod eorum veneratio ad eandem virtutem pertineat: Sic autem gratia creata non facit Filium, sed longè inferiori, & quasi metaphorica ratione. Si autem sit sermo de Filio adoptiuo inter homines, sic etiam non tenet similitudo, quia illa filiatio non confert absolutam & intrinsecam perfectionem, sicut confert gratia, & adoptio diuinam: & ideo si aliqua veneratio talis filij in ea fundatur, illa magis est respectiva, de qua potest esse quæstio, ad quem habitum pertineat. Idemque est de aliis exemplis, Legati Regis, & Vicarij Christi; illæ enim dignitates nullam realem perfectionē, vel physicam excellentiam addunt personæ, & ideo in illis exemplis adoratio videri potest magis respectiva, & pertinere ad eundem habitum cum cultu Regis, vel Christi. Nihilominus tamen contrarium fortè est etiam probabilius in illis exemplis, quia in illa persona est propria excellentia, & moralis dignitas, quæ sufficit ad fundandum honorem absolutum diuersæ rationis. Sed de hoc aliàs, ad præsens enim non refert, quia (ut dixi) excellentiā gratiæ creatæ multò magis absoluta est, magisque intrinseca. Vnde cum diuersam rationem absolutam excellentiæ habeat, per se

4. Prima assertio. Religio distinguitur re ipsa, & essentia à Dulcia, & omni alia virtute quæ respicit re creatam. D. Thom. Bonauent. Albert. Durand. Richard. Gabriel. Alens.

Alens.

D. Thom.

5. Cultus qui fundatur in excellentiā increata, quāvis applicata ad re creatā, pertinet propriè ad Religionem.

6. Cultus Dulciæ non est formaliter, respectivus, sed virtualiter tantum ad increatā excellentiam. Marr. 25.

7. Superioris sententiæ exēpla non conuincunt.

se etiam habet propriam honestatem, propriamque difficultatem, quæ requirit propriam virtutem. Quia licet Religio possit imperando iuuare ad illum actum, non tamen per se elicere.

8.
Prima dubi-
tandi ratio
initio posita
de exem-
plo Charitatis expe-
ditur.

Supereft verò, vt ad primam difficultatem ex exemplo charitatis desumptam respondeamus, quæ difficultas expediri non potest, nisi prius examinando veritatem exempli de vnitae Charitatis erga Deum; & proximum, quod ex professo tractare, videtur ab hoc loco extraneum; tamen vt difficultas expediatur, attingemus tantum, quod videbitur necessarium. Quidam ergo moderni superati illa difficultate, fatentur esse omnimodam rationem de Charitate, & de Religione. Nam sicut duobus modis potest coli Sanctus, ita etiam duobus modis potest amari proximus; & sicut cultus Sanctorum vno modo factus, est à virtute Religionis, alio verò modo requirit virtutem distinctam: Ita amor proximi vno modo exercitus est ab eadem virtute Charitatis, qua diligitur Deus, alio verò modo postulat distinctam virtutem, quæ amicitia, vel beneficentia, aut specialis Charitas proximi dici potest, ergò nulla est differentia. Antecedens totum, quoad eam partem, quæ ad cultum spectat, in superioribus declaratum est. Nam Sancti (secluso periculo) adorari possunt non propter se, sed, vt imagines, & templa sunt Spiritus sancti, qui in eis adoratur tanquam in sua peculiari imagine, ac sede. Et hic cultus ad Religionem, qua Deus ipse colitur, pertinet ex omnium sententia, vt patet ex D. Thom. 3. part. quæst. 25. artic. 3. ad 3. Caietan. ibi, & 2. 2. quæst. 103. artic. 3. ad 4. Alenf. 3. part. quæst. 30. mem. 3. artic. 2. §. 1. Albert. in 3. dist. 9. artic. 4. ad 2. & 3. Vuald. tom. 3. cap. 154. & latius à nobis dictum est in citato loco 3. part. Alio verò modo magis proprio, & visitato adorantur Sancti propter intrinsecam dignitatem creatam, & excellentiam gratiæ, quam habent, & ita coluntur propria virtute Dulia distincta à Religione.

D. Thom.
Caietan.
Alenf.
Alb. Magn.
Vualdens.

Quoad alteram verò partem declaratur assumptum, Quia Charitas per se primò est amicitia ad Deum, cui ex vi talis amicitia volumus non solum bona intrinseca eius, sed etiam extrinseca, ex quibus vnum est, quod in hominibus honoretur, & glorificetur. Sic ergo possumus vno modo amare proximo omne bonum, etiam supernaturalem gratiam, & gloriam ex affectu immediato, & formali ad ipsum Deum, cuius bonum, id est, honor, & gloria reputatur totum illud, quod proximo amatur, seu proximus ipse, vt talibus affectus bonis. Alio verò modo potest diligi proximus ex sola beneuolentia, & complacentia ipsius, volendo illi bonum quodcumque, etiam supernaturale, & Deum ipsum ob ipsiusmet proximi commodum, vt sic dicam, sistendo in ipso tanquam in proximo, & formali obiecto, licet nunquam excludatur relatio ad Deum tanquam ad vltimum finem. Quæ distinctio amorum videtur per se manifesta, quia in illis obiectis cernitur illa duplex ratio amandi, & nihil repugnat ita exerceri, imò vsu videtur compertum ita fieri. Primus ergo amor non est amor amicitia ad proximum, sed ad Deum, nam per illum actum Deo ipsi volumus bonum propter ipsum, proximo autem non ita, sed volumus illi bonum, vt sit suo modo quoddam bonum ipsius Dei, & ita ibi potius amatur proximus amore concupiscentia comparatione ad Deum. Et ideo ille amor ab ipsamet Charitate Dei elicitus est, & hic correspondet primæ adorationi Sanctorum, quæ est ex eadem Religione Dei. Secundus verò amor est amicitia ad proximum, nam ex complacentia ad personam eius, illi volumus omne bo-

num, quod per illum actum volumus, vnde etiam si illi velimus charitatem ipsam, & Deum, non est amor amicitia ad Deum, sed tantum concupiscentia, quia illo actu non volumus Deo bonum propter ipsum, sed potius volumus Deum ipsum proximo, vt bonum eius, sicut gratia ipsa, vel Charitas amatur hic ex concupiscentia amore comparatione proximi. Ergo talis amor non est ex charitate Dei elicitus, cum non sit amicitia ad ipsum; ergo necesse est, vt ad aliam virtutem pertineat, quæ per se, & adæquatè, vt sic dicam, versetur circa proximum, vt circa personam per se amatam, quæ propterea vocari poterit beneficentia, vel amicitia humana. Et hic amor respondet propriè dulia Sanctorum, & ita nulla relinquitur differentia inter illas virtutes in pluralitate, vel vnitae earum circa Deum, & proximum.

Potestque hæc sententia attribui Durando in 3. d. 9. q. 3. ad 1. nam respondens argumento facto de comparatione inter cultum sanctorum, & amorem proximi respondet, in charitate non esse aliam formalem rationem diligendi Deum, & proximum, quia per charitatem diligitur Deus per seipsum, & proximus solum propter Deum. Et ideo est vna charitas. Et subiungit. Amicitia autè, per quã diligitur proximus propter aliquam aliam rationem, quam propter relationem, quam habet ad Deum, differt à charitate secundum speciem. Et huic posteriori amicitia significat esse similem cultum Sanctorum, quia fundatur in propria eorum excellentia, vt est distincta ab excellentia Dei. Alterius verò modi colendi Sanctos mentionem non facit, quia neque est, neque esse debet visitatus. Atque hoc modo videtur respondisse ad idem argumentum D. Thom. 2. 2. q. 103. art. 3. ad 2. Dicendum est (inquit) rationem diligendi proximum esse Deum. Non enim per charitatem diligimus in proximo nisi Deum, & ideo eadem charitas est, qua diligitur Deus, & proximus. Sunt autem alie amicitia differetes à charitate secundum alias rationes, quibus homines amantur. Et his posterioribus amicitia dicit comparari Duliam, non priori amori, in quibus verbis illa exclusiua maximè ponderanda est. Per Charitatem non diligimus in proximo, nisi Deum. Nam inde videtur colligi, amorem Charitatis circa proximum obseruare tantum proportionem cum illo cultu proximi, quo solus Deus per se colitur in proximo, seu in homine, & ita in his seruari proportionem, neque esse necessarium alias differentias inquirere inter Charitatem, & Religionem.

Nihilominus Theologi communiter differentiam aliquam quoad vnitatem, vel distinctionem assignare conati sunt inter Charitatem, vt versatur circa Deum, & proximum; & Religionem, ac Duliam, vt versatur circa Deum, & sanctos, vt patet ex D. Tho. 2. 2. quæst. 25. art. 1. ad 2. & quæst. 81. art. 4. ad 3. Alenf. dicta quæst. 30. m. 1. artic. 1. §. 2. ad argu. Bonauent. in 3. d. 9. artic. 2. q. 4. ad 2. Albert. ibid. artic. 6. ad 1. Richard. artic. 3. quæ. 1. ad 1. & in 3. d. 27. & 28. Vbi etiam Argent. quæ. 1. artic. 1. in fin. & art. 3. & 4. Durand. quæ. 1. Scot. Gab. Richard. Albert. ibi. Quorum sententiam ego veram existimo, licet non sit facilis ad explicandum, & probandum. Vt autem hoc vtique præstemus, pauca de Charitate, vt est vna circa Deum, & proximos, præmittenda sunt. Quod enim sit aliquo modo vna dubitari non potest. Quia scriptura hoc satis significat, cum de Charitate, vt de vna virtute loquitur 1. Corinth. 13. Illique tribuit dilectionem Dei, & proximi. 1. Ioan. 4. Si diligamus inuicem, Charitas Dei in nobis perfecta est. Vnde August. epistol. 29. expresse dicit, Charitate diligi Deum, & proximum, idemque constanter docent Theologi. Estque totius Ecclesiæ vnanimi consensione ita

10.
Proposita
sententia
Durando
adscribi-
tur.

D. Thom.

11.
Vera senten-
tia in qua af-
signatur dif-
ferentia in-
ter Charita-
tem, & Re-
ligionem, vt
versatur cir-
ca Deum, &
proximum.
D. Thom.
Alenf.
Bonauent.
Alb. Magn.
Richard.
Argent.
Durand.
Scor.
Gabriel.
Eadem vir-
tute Charitatis qua di-
ligim⁹ Deū,
diligim⁹ & pro-
ximum.
D. Paul. 1.
ad Cor. 3.
Ioan. Euāg.
1. epist. 40.
D. August.

receptum, ut negari nullo modo possit. Vnde Greg. de Valent. tom. 3. disp. 3. qua. 3. p. 1. in fine, certum esse dixit, eadem Charitate, qua diligitur Deus; diligi proximum.

12. *Amorē pro-*
ximi ex Cha-
ritate esse a-
micitiā.
Addo ulterius ex Charitate diligi proximum ut amicum, atque adeo amorem charitatis, ut est amor amicitiae, non solum erga Deum, sed etiam circa proximum versari. Ita docent Theologi, quos retuli. Et ratione declaratur primò, quia proximus diligendus est ex Charitate, non autem res irrationales, ut citati Theologi rectè distinguunt, in hoc differentiam constituentes, quod proximum ex Charitate diligimus, ut amicum; hoc enim significatur propriè illa voce *ex Charitate*, quia Charitas amicitia est, res autem irrationales amare possumus per Charitatem amore concupiscentiae illarum, ex amicitia Dei, vel proximi, non verò ipsarum, & ideò illae non dicuntur propriè diligi ex Charitate: ergò Charitate diligitur proximus amore amicitiae ad ipsum.

13. *D. Thom.*
Scorus.
Capreol.
Secundò, Deus amat nos amore amicitiae, licet propter suam bonitatem nos præcipuè amet, & licet nos amando, magis amet se ipsum, quia nos amat, ut res suas, & ut media, vel materiam gloriae suae, ergo licet nos amemus proximum ad imitationem huius amoris Dei ex Charitate, nihilominus verè dicemur amare illum amore amicitiae. Antecedens commune est Theologorum. D. Thom. 1. part. q. 20. art. 2. & 2. q. 23. art. 1. Scot. in 3. dist. 32. ad 2. Et ibi Capreol. in 1. dist. 45. q. 1. art. 1. & aliorum. Et de illo plura dixi Relect. 1. Disp. 1. sect. 2. num. 16. & sequentibus. Consequentia probatur ex paritate rationis, si enim in diuino amore non est contra rationem amicitiae ad hominem; quod Deus sibi hominem amet: cur in amore meo ad Petrum, erit contra rationem amicitiae ad eundem Petrum, quod eum Deo amem? nulla profecto reddi potest ratio. Idem argumentum sumi potest ex verbis Christi, *Hoc est praeceptum meum, ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos.* Diligit enim nos Christus, ut verè amicos, sicut ibidem subdit, *Vos amici mei estis, &c.* Ioan. 15. Nec dubitari potest, quin ex Charitate nos amet ut amicos, nam de se ibidem ait. *Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos.* At Pater ex Charitate Filium diligit, ex eadem ergo nos diligit Christus illa dilectione, de qua ibidem subiungit. *Maiores hac dilectione nemo habet.* Ergo ex eadem Charitate possumus, & debemus nos inuicem diligere, ut amicos. Et certè veritatem illam animorum, de qua legimus Actor. 4. *Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una:* nec negare possumus fuisse ex Charitate, nec etià negari potest fuisse verà, & supernaturalem amicitiam, ut ex Patribus rectè ibi confirmat noster Lorinus. Charitas ergò & Deum, & proximum amat, ut amicum.

Ioan. c. 14.
Ioan. c. 15.
Act. c. 4.
Lorinus.
Tertiò ita hoc ostenditur, quia amor amicitiae nihil aliud est, quam beneuolentia cum redamatione, iuxta Aristot. 9. Eth. cap. 5. sed huiusmodi est amor charitatis ad proximum, est ergò verà amicitia ad illum. Minor quoad posteriorem partem nota est, nam ita diligimus proximum, ut ab illo redamari possumus, & debeamus; vnde quantum est ex hoc capite amor ille amicitiae est. Prior verò pars probatur, quia ex charitate volumus proximo maximum bonum eius, scilicet Charitatem ipsam per essentiam illi unitam media charitate participata. Et quamuis hoc etiam simul velimus, ut bonum Dei suo modo, id est, ut pertinens ad gloriam eius, hoc tamen non excludit, quin illud velimus verè, & propriè ipsi proximo, ut verum bonum eius: nam haec duo repugnantia non sunt, ut patet in ipso amore Dei, quo nostrum bonum, ut nostrum, simulque ut gloriam suam amat. In hoc enim differt creatura rationalis ab irrationali, ut notauit D. Tho. 2. 2. q. 25.

14. *Aristot.*
D. Thom.
art. 3. quòd irrationalis non est capax habendi bonum, tanquam proprium, quia non habet rationem, & libertatem: & ideò, licet velimus bonum creaturae irrationali, non tamen, ut ipsius, sed solum, ut nostrum. At verò creatura rationalis est capax proprii boni propter intellectum, & libertatem, per quam potest uti suo bono, ut proprio. Vnde fit ulterius, ut sicut non est contra rationem boni proprii creaturae rationalis, quod sit bonum Dei, & ad hoc principaliter ordinatum, imò hoc pertinet ad perfectionem, & honestatem eius, ita etiam non sit contra verà, & perfectam beneuolentiā rationalis naturae, velle totum eius bonum, ut cedit in gloriam Dei, quia nihilominus illud est velle bonum verum, ac proprium eiusdem creaturae, imò etiam quatenus tale est specificatiue, licet talis amor non ibi sistat, sed transeat in Deum. Simili ratione declarauimus, in dicta Relectione, amorem amicitiae Dei erga nos, quia non est propter aliorum utilitatem, vel commodum, sed propter suam gloriam, qui respectus est adeò intrinsecus, ut excludi non debeat à vero, & honesto amore amicitiae, pari ergò ratione non imminuet verà beneuolentiam, & amicitiam proximorum inter se ex Charitate. Quae rationes utique probant etiam illam dilectionem Charitatis, qua proximo velimus Deum, & supernaturalia dona intuitu diuinæ beneuolentiae, & affectus erga Deum, esse etiam verà, & supernaturalem amicitiam, non solum Dei, sed etià proximorum. Quamquam respectu Dei sit veluti secundarius amor, (nam prior est, quo Deus in se, & propter se diligitur,) respectu verò proximi est primus, & purissimus amor.

Hinc ulterius addo valde probabile esse, nullam esse inter homines amicitiam per se infusam intrinsecè supernaturalem ex obiecto tam formali, quam materiali, præter Charitatem. Declaratur, nam duobus modis potest aliqua virtus esse per se infusa, vno modo ex obiecto formali tantum, quia, scilicet, in eo consideratur conformitas ad supernaturalem regulam, etià si materia virtutis tota naturalis sit, ut contingit verbi gratia, in Temperantia infusa: Alio modo potest esse virtus infusa, quia & rationem formalem, & materiā, totumque fundamentum suum habet supernaturale, ideòque conformitas ad rationem supernaturalem in ea supernaturalis est, quia illa sola est proportionata tali materiae, & non tantum, quia ad illam veluti eleuetur. Suppono deinde ut probabile, homines ex natura rei esse capaces virtutis moralis amicitiae inter se, quae naturalis sit, & acquisita. Vnde etiam fit probabile, posse huic virtuti respondere in ordine gratiae, aliam virtutem infusam, quae in illam materiam versetur sub altiori ratione, & consideratione honestatis, & conformitatis ad rationem rectam supernaturalem, de qua virtute probabile etiam erit, esse morale tantum, & à theologali Charitate distinctam: de hac ergò virtute modo non disputo, neque aliquid huiusmodi de illa affirmo, vel nego. Sed assero, homines, ut per gratiam vniuntur in supernaturali quadam natura, & quasi diuina; ratione cuius communicant in eodem fine supernaturali, esse capaces altioris, & supernaturalis amicitiae, quam ideò voco intrinsecè supernaturalem, quia totum id, in quo per se fundatur, supernaturale est, ei que debita est supernaturalis ratio diligendi, ut amor proportionatus sit. Hanc ergò amicitiam censeo probabilissimè esse ipsam Charitatem, & non aliam virtutem specialem, ut in hoc clariùs cernatur differentia inter Charitatem, & Religionem.

Probatum autem assertio primò ex dictis, quia ostensum est, proximum amari per Charitatem vero amore amicitiae: ergo superfluum est, aliam amicitiam in hoc genere multiplicare, cum hac sufficiat ad omne

15.
Inter homines amicitiam per se infusam non esse nisi Charitatem.

16.
Probatum proposita sententia.

Secūda probatio.

omne officium amicitiae proximorum inter se. Deinde in eadem unitate, communicatione bonorum, & sine vnica tantum amicitia proportionata, & eiusdem ordinis fundatur: sed inter homines, vt eleuatos per gratiam ad finem supernaturalem est vnica communicatio, & quasi vnitas in participatione diuinæ naturæ, & beatitudinis, ergo & vnica amicitia infusa. Si ergo Charitas est vera amicitia infusa non solum cum Deo, sed etiam cum proximo, vt est consequens ad prædictam unitatem, & communicationem, profecto nulla alia fingenda est.

17.

Probatio.

Tertio si esset alia, esset maximè ad amandū proximo Charitatem, & alia supernaturalia dona, & Deum ipsum, vt sunt bonum eius, in eo sistendo, vt in proximo obiecto, & sine. Hoc enim genus amoris, possibile esse admittimus, esseque bonum, & honestum, quia habet bonum obiectum nullam malam circumstantiam. Estque talis amor pertinens ad amorem amicitiae talis personæ, vt per se patet, & nõ est amor formalis amicitiae Dei, quia non est formalis beneuolentia eius, etiam si virtute dici posset amor Dei, vel potius propter Deum, vt vltimum finem, quia talis actus fertur ex se in ipsum, sicut omnis bonus, & honestus amor. Nihilominus tamen asserimus, non esse necessarium, vt propter hunc actum, nouam Charitatem, & amicitiam omnino supernaturalem ad proximum introducamus, à Charitate distinctam. Probatur primò ab inconuenienti, quia talis virtus esset theologalis, & distincta à tribus communiter numeratis. Quod enim sit distincta à Fide, & Spe, vt manifestum supponitur, quod verò distinguatur à Charitate, asseritur ab aduersariis. Quod autem theologalis sit, probatur, quia immediatè fertur in Deum, vt in obiectum, quod diligitur, vt in finem vltimum supernaturalem proximi, erit ergo theologalis virtus, nam omnis virtus, quæ attingit Deum immediatè, vt proximum obiectum, & finem, est theologalis, vt diximus. Quod si quis dicat, hunc finem Deumque ipsum per talem virtutem amari proximo: hoc nihil obstat, quia solum amatur illi, vt obiecto, seu fini, cui tale bonum desideratur, hoc autem non est contra rationem virtutis theologice. Nā vnusquisque, etiam amat Deū sibi, vt fini cui, & nihilominus talis amor spectat ad Spem virtutem theologalem, quia bonum proxime amatum, & finis propter quem, est ipsemet Deus: ergo similis virtus proportionata respectu proximi, erit theologica, sicut Spes est virtus theologica. Neque etiam refert, si quis dicat, Spem esse virtutem theologicam, quia sperat illud bonum ab ipso Deo: nam simili modo amatur, & desideratur proximo: Vel ergo admittenda est alia virtus theologica voluntatis à Charitate, & Spe distincta, vel dicendum est, amicitiam, quæ volumus proximo supernaturalia bona, inter quæ primum, ac præcipuum est ipse Deus, non esse aliam à Charitate, quæ diligimus Deum.

18.

Quarta, & vltima probatio.

D. Thom.

Vltimò declaratur, quia licet amor amicitiae dicatur, esse ad personam, cui bonum propter se amatur, ad bonum autem quod personæ amatur, dicatur esse concupiscentia, nihilominus absolute, & simpliciter ipsa amicitia, vnica, & simplex existens, vtrumque amat, vt ait D. Thom. 2. 2. quæst. 25. art. 3. nam ex vtroque conficit sibi vnum obiectum, in quod simpliciter, & adæquatè fertur. Quocirca cum distingui solet amor amicitiae ab amore concupiscentiae secundum realem, & essentialem distinctionem, non sumitur distinctio secundum illos tantum respectus inadæquatos eidem actui, sed per respectum ad diuersas personas, quæ amantur propter se, & propter bonum earum, nam quando talis amor est ad propriam personam amantem, dicitur concupiscentia; quando vero est ad alteram, est amicitia. Quomodo dixit Greg.

homo. 17. in Euang. amorem debere esse ad alterum, vt possit esse Charitas, seu amicitia. At verò licet amicitia amor in hac proprietate sumptus sit ad alterum, semper tamen supponit, vt fundamentum, vel conditionem requisitam, unitatem aliquam inter diligentem, & dilectum, seu communicationem in aliquo bono, iuxta doctrinam D. Thom. 2. 2. quæst. 23. art. 1. & q. 25. art. 4.

Hinc ergo fit, vt licet personæ, quæ amicitia coniunguntur, alioqui inæquales sint, si tamen vniuntur per communicationem alicuius boni communis omnibus, eadē amicitia omnes diligantur. Ita verò cōtingit in supernaturali amicitia inter Deū, & homines. Nam ratio primaria, & fundamentū huius amicitiae est Deus ipse secundum se, tum quia eius bonum propter ipsum primariò per hanc amicitiam diligitur, tum etiam, quia hoc bonum infinitum Dei, quatenus obiectum est æternæ fruitionis, est quasi vnicum centrum, in quo tota hæc amicitia versatur, & terminatur. Et ideo Deus eadem Charitate per essentiam, quæ diligit se, etiam homines sibi amicos, vt amicos diligit, & in hoc nostra Charitas participata diuinam Charitatem imitatur. Nec refert, quod participatio huius boni, & formalis beatitudo sit inæqualis, quid hinc principaliter, & formaliter attenditur ipsum bonum, quo fruendum est, reliqua verò quasi via ad illud, quæ materialiter potius, quàm formalem diuersitatem faciunt; maximè quia tota illa participatio est diuini ordinis, & quodammodo eiusdem formalitatis ex parte obiecti: vnde licet in entitate sit diuersa, non tamen ita per se constituit diuersum gradum naturæ creatæ, vt possit aliter haberi, quàm per specialem, & superadditam participationem diuinitatis, & in eodem genere amoris diligitur, quo ipsa diuinitas, sicut necessarium cum principali.

Ex quibus omnibus rectè concluditur, necessariò constituendam esse aliquam differentiam inter Charitatem & Religionem. Nam Charitas ipsa per se ipsam inclinat nos ad proximos, nõ solum vt ad bona amici, qui est Deus, sed etiam vt ad eos, ad quos amicitiam habemus, volendo illis supernaturalia bona, vt expressè ait D. Thom. 2. 2. q. 25. art. 2. ad 1. Religio verò per se sola, & immediatè solum inclinat ad diuinam maiestatem, & excellentiam, non verò ad sanctos, vt propria quandam excellentiam habent, sed hoc est alterius virtutis munus, scilicet Dulia. Vnde lense autem D. Thom. rationem huius differentiae assignare 2. 2. q. 25. art. 1. ad 2. dixit. *Amor enim respicere bonum in communi, honorem vero propriam excellentiam honorari.* Quæ verba apparent difficilia, quia etiam amor talis respicit particulare bonum personæ sic amatae. Eandemque difficultatem habet, quod ait q. 81. art. 5. ad 3. Obiectum amoris esse bonum, honoris verò esse excellens, creaturæ autem communicari bonitatem Dei, non verò excellentiam. Quod est difficile, quia prout in se sunt nec bonitas, nec excellentia diuina communicatur personis creatis; secundum aliquam autem participationem ambæ communicantur.

Possumus autem, & rem, & mentem D. Thom. ita exponere. Nam Religio formaliter respicit debitum ratione excellentiæ, vnde ex propria ratione habet respicere excellentiam secundum illum peculiarem modum, quem habet in persona tali; & sic excellentia diuina incommunicabilis est. At Charitas respicit unionem amicitiae, in qua non ita formaliter consideratur ille respectus, sed absolute talis bonitas, & communicatio. Quam differentiam latius attingi in 1. tom. 3. p. disp. 5. 2. sect. 3. Vbi etiam declaratur, hanc esse mentem D. Thom. locis citatis. Cum enim ait, amorem ferri ad bonum absolute, vel in communi, non est sensus, ferri ad bonum in communi, &

19.

20.

Differentia inter Charitatem, & Religionem.

D. Thom.

D. Thom.

21. D. Tho. loca difficilia de Charitate, & Religione enodantur.

non in particulari: hoc enim tam aperte falsum est, ut non poterit in mentem D. Thom. cadere. Intelligit ergo amorem amicitiae ex formali ratione sua non niti in bonitate, ut constituit unum superiorem alteri, sed ut constituit unum cum altero. Unde quamvis in exercitio, & modo, seu gradu amoris etiam attendat modum, & gradum bonitatis, quia hoc spectat ad debitum ordinem, quem omnis virtus observat, nihilominus ad unitatem amicitiae sufficit convenientia in aliquo communi bono, licet illud bonum non aequè ab omnibus participetur, hunc enim respectum non ita attendit amor, sicut honor. Quae differentia etiam ex vulgari, & communi sensu omnium hominum comprobari potest. Nam ubi persona inaequales se se communicant, ut amici quodammodo obliuiscuntur inaequalitatis, vel illam dissimulant, ut amicitia locum habere possit: cum verò honoris ratio habenda est, tunc uniuscuiusque excellentia, & dignitas formaliter attenditur.

22. Eadem distinctio vtri usque virtutis demonstratur magis, & rationi dubitandi in principio positae sit satis.

Denique declaratur in hunc modum, quia amor amicitiae semper fundatur in aliqua unitate; impossibile enim est, ut ego alicui velim bonum propter ipsum, nisi supponam illum tanquam unum mecum. Religio verò, & observantia, seu Dulia potius respiciunt distinctionem, & diversitatem inter honorantem, & honoratum, & in ea fundantur. Hinc ergo fit, ut plures, (qui aliis inter se diversi sunt) in quantum in aliqua unitate conveniunt, possint etiam eandem amicitiam amari, licet in ratione cultus, & honoris suam distinctionem retineant. Ita ergo videtur esse in praesenti, nam Charitas est specialis amicitia supernaturalis, hominis cum Deo, quae fundatur in speciali unitate spiritus, quam efficit gratia inter Deum, & homines, quae unitas eiusdem formalis rationis est inter homines inter se, scilicet non sit in eodem gradu, quod est veluti materiale quid ad rationem amicitiae: & ideo Charitas non est tantum amicitia inter homines, & Deum, sed etiam inter ipsos homines, quatenus eodem vinculo inter se, quo cum Deo, uniuntur per gratiam. Religio verò non respicit hanc unitatem, sed prorsus diversitatem, ut dictum est. Et in hoc sensu dicitur excellentia divina incommunicabilis creaturae, scilicet, ut ratio est talis cultus. Bonitas autem dicitur communicabilis, non quidem ita, ut reddat creaturam aequè bonam, ac Deum, sed ita, ut coniungat creaturam cum Deo in vera amicitiae unitate, & consequenter etiam coniungat in eadem amicitia personas omnes creatas, quae illam participant. Ita ergo satisfactum est rationi dubitandi in principio positae. De confirmatione verò, & de virtute Obedientiae dicemus cap. sequenti.

CAPUT VI.

Virtus Religio sit virtus distincta ab illa, quae debetam obedientiam Deo reddat.

Ad considerandam propriam unitatem virtutis Religionis, & distinctionem eius ab aliis, superest, ut cum aliis virtutibus moralibus, quae aliquo modo circa Deum proximè versantur, & quae aliquod debitum reddere videntur, eam conferamus. Duas autem inuenio virtutes, quae in hoc puncto difficultatē aliquam ingerere possunt. Una est Obedientia, & altera Pœnitentia; de priori dicemus in hoc capite, de altera in sequenti. Ratio igitur dubitandi ex supra dictis oritur. Nam diximus, Religionem esse iustitiam quandam ad Deum, quia illi proprium quoddam, & rigorosum debitum reddit, at hoc etiam convenit virtuti Obedientiae, reddit enim obedientiam Deo, quae illi summa cum proprietate, & rigore debetur, non minus, quam cultus, aut veneratio, ergo Obe-

dicta est quaedam iustitia ad Deum, ergo erit idem cum Religione, nam iustitia ad Deum una tantum est. Respondebit aliquis fortasse, Obedientiam non considerare rationem debiti respectu Dei, sed solum respicere honestatem, quae in materia praecepta resultat, ex hoc praecise, quod praecepta est, quod nos supra tractando de obiecto insinuavimus.

Contra hoc verò obijecitur, quia Obedientia est reverentia debita Deo, unde illi sit iniuria, si ei non obediatur, ergo ad aliquam virtutem pertinet hoc debitum reddere, ergo ad Obedientiam: Illa enim videtur maxime formalis obedientia, imò sola illa videtur specialem virtutem requirere; nam illa honestas, quae in materia praecepta resultat posito praecepto, non est una, sed nunc ad Temperantiam, nunc ad Iustitiam, vel aliam similem virtutem pertinet. Ergo propria, & formalis obedientia est iustitia quaedam propria (licet potentialis) ad Deum. Unde D. Thom. 2. 2. q. 104. art. 2. ex ratione debiti colligit honestatem Obedientiae. Quia cum multa (inquit) debeant subditi suis superioribus, unum eorum est obedire illis: quod habet specialem rationem boni. & art. 4. subiungit. Moveri hominem ad obediendum Deo ex quadam necessitate iustitiae. Ergo Obedientia & reddit debitum Deo, & est quaedam iustitia ad ipsum, est ergo idem, quod Religio; nam sola Religio est iustitia ad Deum, & omne debitum reddit ei, aliàs essent plures virtutes distinguendae, quae varia debita Deo redderent, quod admittendum non est, ut lib. 1. retigi, & infra dicam. Tandem confirmatur, nam qui vocat Obedientiam Deo, certum est debere illam ex speciali virtute Religionis, sed non est minus debitum illud, quo ex se, & ex vi supremæ iurisdictionis Dei ipsa Obedientia debita illi est, ergo etiam secluso voto, reddere Obedientiam debitam Deo pertinet ad illam virtutem, quae pro officio habet reddere debitum Deo.

In hoc puncto nullam inuenio moveri quaestionem à Doctoribus, sed omnes pro còperto videntur supponere, Religionem esse virtutem distinctam ab Obedientia, ut patet ex D. Tho. 2. q. 104. ar. & ibi Caiet. Valer. &c. Patres etiam semper de his virtutibus, ut de distinctis loquuntur. Et aperte Greg. distinguit actus earum cum dixit. *Melior est Obedientia, quam victimae*: de quo testimonio plura in sequentibus. Ratio autem reddi potest, quia formaliter, & in ratione honesti, aliud est colere, aliud obedire; prius, est officium Religionis, posterius, Obedientiae; virtutes autem ex officiis, seu actibus distinguuntur, ergo virtutes illae distinctae sunt. Dicit aliquis, obedire, & colere non distinguuntur tanquam duo membra specifica omnino condistincta, sed distinguuntur, ut generale, & speciale, nam colere generalius est, obedire autem est quoddam colere. Nam obediendo Deo magnam cultum ei exhibemus: transgrediendo autem praeceptum eius iniuriam, & irreverentiam illi facimus. Sicut colere, & orare distinguuntur, ut generale, & speciale, quia (orare) quidam cultus est.

Sed contra, quia licet (obedire) possit esse materia cultus, si ex intentione formali ad eum finem dirigatur: sicut etiam credere, vel ieiunare; tamen obedire formaliter non est colere, nec adaequatè, nec tanquam particulare contentum sub generali, considerata ratione formali vtriusque, quae ad distinctionem virtutum maxime spectanda est. Assumptum declaratur, quia formalis ratio, & intentio obediendi non respicit reverentiam debitam personae, cui obeditur, propter excellentiam eius, sed respicit solum honestatem, quae est in observantia praecepti, seu (quod perinde est) quae est in conformitate voluntatis subditi cum voluntate Superioris volentis, & potentis obligare. Et hoc significavit D. Thom. dicta q. 104. art. 2. ad 4. dicens, *Reverentia directe respicit personam excellentem Obedientia*

Responsio.

2. Refutatur ratio tradita responsio.

D. Thom.

3. Vera assertio. Religio ab Obedientia proprie distinguitur. D. Thom. Caietan. Valent. D. Gregor. Probatum assertio.

Insurgit dubitatio.

4. Ostenditur ita diversas esse rationes formales cultus, & reverentiae, ut unum non contineatur sub alio tanquam sub superiori.

D. Thom.

Ratio dubitandi ponitur.

verò respicit præceptum persona excellētis. Velle ergo obedire, formaliter nō est velle colere superiorē, & ideo talis actus respectu Dei nō est actus à Religione elicitus, ac proindē nec Obedientia ipsa est Religio. Et potest ex dictis hæc differentia explicari, quia Obedientia, etiam prout versatur circa præcepta Dei, nō ita proximē tendit in Deum, sicut Religio. Tum quia Obedientia tota versatur immediatē circa præceptum, & auctorem præcepti solum respicit tanquam extrinsecam causam efficientem præcepti, vel tanquam regulam extrinsecam, cui secundum voluntatem conformari tenetur. Vnde D. Thom. dicta quæ. 104. art. 2. in corp. & ad 3. dicit, *Proprium obiectum Obedientia esse præceptum, quod ex alterius voluntate procedit.* Et ad 1. dicit, non facere aliquem formalem actū Obedientia, nisi quando operatur ex intentione implendi præceptum. Et August. 14. de Ciuitate cap. 12. dixit, *Obedientiam commendatam esse in præcepto.* At Religio immediatius, & directius tendit in Deum, immediatius quidem, quia non nititur in præcepto eius, sed in excellentia eius, atque ita in eo, quod ipse est. Directius verò, quia non respicit Deum vt causam efficientem, sed vt personam, ad quam tendit colendo illam, tanquam proximum finem, seu obiectum, cui reuerentiam deferret.

Explicatio
vberior po-
sitæ distin-
ctionis.

D. Thom.

August.

5. Ad rationē dubitandi ini-
tio positam
respondetur
approbando
datam respō-
sionē, & re-
futatio eius-
dem confu-
tatur.
Notāda di-
stinctio in
Obedientia
Deo debita.

D. Thom.

6. Loca D. Th.
supra posita
in meliōre
sensum tra-
huntur iux-
ta eius do-
ctrinam.

Ad difficultatem igitur propositam benè responsum est, Obedientiā non attendere formaliter ad rationē debiti respectu personæ superioris, quod attēdit Religio. Sed generaliter dicit reddere debitum, quia implet obligationē præcepti, & hanc obligationem formaliter respicit. Ad replicam vero concedimus, Deo esse debitam Obedientiam. Aduertimus autem hoc duobus modis cōsiderari posse: vno modo, vt est quid pertinens ad bona Dei, vel (vt ita dicam) ad ius quoddam, quod Deus habet in creaturā suam, pertinetq; ad integritatem dominij eius, quod debet illa sum seruari: alio modo considerari posse solum vt ex illo debito, & ex vsu illius potestatis nascitur quædam specialis honestas, quæ in re præcepta inuenitur, ex hoc præcisē quod præcepta est. Dico ergo Obedientiam non habere curam soluendi hoc debitū priori ratione spectatum, sed tantum posteriori, vt explicatum est. Cum autem queritur, an formaliter intendere debitum hoc reddere Deo, priori modo spectatum, scilicet quatenus quid illius, & in bonis eius extrinsecis computatur, pertineat ad aliquam virtutem, & quænam illa sit. Respondeo pertinere quidem ad aliquam virtutem, nam ibi profectō cernitur maga quædam, & specialis ratio honestatis. Arbitrorq; pertinere ad specialem iustitiam ad Deū, de qua statim in puncto sequenti dicam. Et hoc existimo sensisse D. Thom. dicta solut. ad 4. cum distinguit inter reuerentiam, & obedientiam; & subdit, obedientiam formaliter non respicere reuerentiam personæ, (vtiq; reddendo illi ius suum) posse tamen imperari ex reuerentia personæ. Quia nimirum ab illa virtute, quæ respicit hoc ius diuinum, optimē imperatur obedientia in præceptis Dei.

Ad D. Thom. respondeo, loca illa ex aliis eiusdem doctrinæ locis explicanda esse. Intelligit ergo obedientiam soluere quoddam debitum generali quadā ratione, quatenus omnis obligatio præcepti est debitum quoddam: in quo soluēdo hoc habet propriū, & speciale obedientia, quod illam obligationē præcepti formaliter, ac præcisē attendit. Et hæc obligatio vocatur etiā quædam necessitas iustitiæ latē sumptæ pro quacunque obligatione, quæ quouis modo alterum respicit. Sic etiam faciliē soluitur confirmatio ibi addita, de debito orto ex obedientia voto; in impletionem enim illius voti formaliter loquendo, id est, si præcisē ex vi voti impleatur, attenditur specia-

A le ius acquisitum Deo ex vi talis voti, ideoque actus ille, vt sic non est formaliter ex virtute obedientia, sed Religionis.

Deniq; ex his potest sumi aliqua ratio respondendi ad cōparationem relictam in præcedenti cap. inter obedientiam, & Religionem in vnitatem. Quanquā enim hīc nec tractare velimus, nec definire illā quæstionem, an virtus obedientia, quatenus inclinatur ad obediendū Deo, & hominibus, vna sit: supponendo tamē id, vt probabile, ratio differentia inquiritur, ob quam obedientia habeat illam amplitudinem: Religio verò sistat in solo Deo, & non habeat vnitatem cum virtute, quæ sanctos homines veneratur. Ratio igitur ex dictis reddi potest, quia obedientia solum attendit honestatem, quæ est in obseruatione præcepti vt sic: quæ eiusdem rationis esse videtur, siue tale præceptum manet immediatē à Deo, siue per hominem. Religio autem respicit excellentiam, & debitum rationē excellentiæ, prout singularis rationis est, in Deo supra omnem creaturam, & ideo singularem virtutem requirit. Quam rationem attigit D. Thom. dicta q. 104. art. 2. ad 4. vbi etiam adiungit, quod licet obedientia præceptorum vnus rationis sit, potest imperari à causis specie distinctis, quia obedientia ad præceptum hominis imperari potest à iustitia ad hominem, vel ab obseruantia: Obedientia verò ad Deū, à Religione, seu iustitia ad ipsum.

7. Eadem obe-
dientia in-
clinamur
ad obtemperā-
dum Deo, &
hominibus,
non tamen
eadem Re-
ligione col-
limus Deū,
& sanctos.

D. Thom.

C A P V T VII.

Sūne Religio virtus à Pœnitentia distincta.

D E hoc puncto tractaui in 4. tom. 3. part. & plenam eius resolutionem in hunc locum remisi, solum quoad distinctionem inter virtutem Religionis, & Pœnitentiæ. Nam de aliis opinionibus, & variis modis explicandi Pœnitentiæ virtutem, & reducendi illam ad alias virtutes, vel Charitatis, vel Iustitiæ commutatiuæ, vel vindicatiuæ, vel in vniuersum ad omnes virtutes secundum varios actus, & materias Pœnitentiæ, ibi satis dixi. Quapropter nunc supponimus, proprios actus Pœnitentiæ, qui reducuntur ad voluntatem efficacem satisfaciendi Deo, & recompensandi iniurias ei factas, & destruendi illas, in quantum in nobis est: suppono (inquam) hos actus, vt tales sunt, non elici à Charitate, nec à Iustitia morali, & propriissima, neq; ab aliqua alia virtute particulari, excepta Religione. De hac ergo virtute sola videndū est, an eliciat illos, & cōsequenter an præter illam non sit necessarium, ponere aliam virtutem propter illos actus, sed illamet secundum quendam inadæquatam conceptum vocetur pœnitentia.

Caier. ergo 3. p. q. 85. art. 2. asseruit, Religionem ipsam elicere ipsum affectum pœnitentiæ, ideoq; nō esse necessariam aliam virtutem. Fundamentū Caier. præcipuum, quo dicit conuincere intellectum suum, est quia actus pœnitentiæ non potest esse primarius, seu per se primò conueniens alicui virtuti, sed tantum secundarius alicuius virtutis, ergo pœnitentia nō est virtus specialis condistincta ab omnibus aliis, ergo maximē cum Religione coincidit. Primum antecedens probat, quia nulla virtus, vt sit, vel vt operetur simpliciter, & absolutē, necessariò supponit peccatū, aut actum sibi contrarium in tali persona præcessisse. At pœnitentia quoad actus proprios pœnitentiæ, vt sic, supponit præcessisse peccatum, ergo signum est virtutem, à qua illi actus procedunt, non respicere illos actus per se primò, nec vt primarios, sed habere alios, ratione quorum potest, & esse, & operari in subiecto suo, etiam si in illo actus peccati non præcesserit.

1. Quæstionis
status expē-
ditur.

2. Opinio Ca-
ietani de v-
nitate Reli-
gionis, &
Pœnitentiæ.

Ratio Caier.

3.
Aliquorum
responsio.

Cui rationi aliqui satisfactū ipi putant, excipiendo pœnitentiam in hoc à ceteris omnibus virtutibus. Nam ceteræ (inquiunt) non sunt primariò ad destruendum malum, sed ad bonum per se primò tendunt, consequenter autem auersantur malum, prout tali bono contrarium. At pœnitentia tanquam medicina quædam per se primò est ad destruendum malum, ideoque nil mirum est, quòd peccatum in subiecto supponat, vt in eo sit, vel saltem, vt operari possit. Sed hoc modo, vt existimo, non euacuatur difficultas argumenti. Nam de omni virtute in vniuersum verum censeo, nunquam ita versari per se primò, vel adæquatè circa destructionem mali, quin principalius intendat bonum, vel vt introducendum, vel saltem, vt conseruandum. Hoc latè probaui in dicto 10.4. Sumiturque satis apertè ex D. Thom. 2. 2. q. 79. ar. 1. vbi in principio art. ait. *Si loquamur de bono, & malo in communi, facere bonum, & vitare malum pertinet ad omnem virtutem.* Et infra dicit, *Eiusdem virtutis est constituere aliquid, & constitutum conseruare in his quæ sunt ad alterum. Constituit quis æqualitatem iustitiæ faciendo vnum, id est, reddendo alteri, quod ei debet: Conseruat autem æqualitatem iustitiæ iam constituta, declinando à malo, id est, nullum nocumentum proximo inferendo.*

D. Thom.

D. Thom.

Alens.

5.
Caiet. prin-
cipium re-
cipitur, im-
probatum il-
latio, & pro-
batio.

Instātia pro
Caiet.

Responsio
aliorum.

Hæc doctrina applicari potest ad pœnitentiam cum proportionem. Nam si ad illam pertinet facere bonum, & constituere æqualitatem ad Deum, prout potest recompensando offensam, ad eam etiam spectat declinare à malo, nullam iniuriam ei inferendo, quod non importat negationem, sed motum voluntatis repudiantis malum, vt in eodè ar. ad 2. D. Tho. dicit, ergo ex hac parte non supponit illa virtus, quæ est pœnitentia, peccatum vel iniuriam, quæ præcesserit in tali subiecto, quia per se potest conseruare illud ius diuinum illatum, & ad hoc afficere voluntatem. Quod etiam expressè docuit Alen. 4. p. q. 12. m. 1. art. 1. §. *Ad ult.* aliàs q. 5. 4. m. 1. art. 4. vbi respondet pœnitentiam esse in eo, qui non peccauit, *ad actum delectandi peccatum simpliciter.*

Fundamentum ergo Caiet. non deficit in antecedente, quod assumit, sed in illatione, vel saltem in eius probatione videtur deficere. Esto enim, pœnitentia sit talis virtus, quæ non necessariò prærequirit, quod præcesserit peccatum in subiecto suo, non inde immediatè sequitur esse Religionem: quia potest esse alia species virtutis, ad quam pertineat continere voluntatem, ne Deum offendant, & intendere in omnibus vitare diuinam iniuriam, diuinumque ius illatum conseruare, quæ ratio obiectiua videtur diuersa à ratione cultus, quam attendit Religio, ac proinde Religionem non esse illam virtutem, ad quam actus pœnitentiæ spectant. Sed contra hoc vrgere possumus argumentum in fauorem Caietani; quia Religio habet pro fine intrinseco, & adæquato reddere Deo debitum proprium, & legale, sed sub hoc debito includitur, vel recompensatio iniuriæ commissæ, vel obligatio, ne fiat, ergo totum hoc pertinet ad Religionis munus. Confirmatur primò, quia Religio est iustitia ad Deum vera, ac propria, quantum inter Deum, & homines esse potest, sed ad virtutem iustitiæ respectu alicuius pertinet recompensatio debiti, tam contracti in actione alteri inuoluntaria, vt est iniuria, quam ex quocunque alio titulo: ergò. Respondent aliqui, pœnitentiam in hoc differre à iustitia, quia non purè intendit redditionem debiti, sed intendit destructionem peccati, ne Deus nobis amplius iratus sit, sed placatus: Iustitia verò solum intendit æqualitatem facere, siue alter, accepta satisfactione, maneat offensus, siue placatus. Vnde aiunt, recompensationem pro iniuria Deo facta peccando, vt præcisè reddit debitum Deo, pertinere

A ad Religionem, vt verò tendit ad placandum Deum offensum, pertinere ad pœnitentiam.

Sed certè D. Thom. 3. part. q. 85. art. 3. planè fateatur esse pœnitentiæ munus reddere Deo quoddam debitum, ideoque esse partem iustitiæ, solumque deficere à perfectà iustitia in reddendo æquale; nunquam verò distinxit Pœnitentiam à iustitia, vel Religionem in hoc, quòd intendit placare Deum, ne peccatori amplius iratus sit, & ad hunc finem intendit destructionem peccati. Nec potest re vera ex hoc siue pœnitentia distingui ab aliis virtutibus. Quia placare Deum, ne nobis amplius iratus sit, ex duplici affectu potest in nobis procedere. Primò ex affectu beneuolentiæ ad Deum in se, seu ex complacentia ad ipsum, & sic intendere illum finem est proprius actus Charitatis, ad quā pertinet, & velle Deo omne bonum eius propter se ipsum, & complacentia in ipso propter ipsum, & auferre omnia impedimenta amicitiae eius, quatenus talia sunt. Vnde si in actione, & satisfactione pœnitentiæ, interdum ex hac intentione homo operatur, quæ optima est, ex imperio, & motione charitatis operatur. Secundo potest quis intendere placare Deum antea offensum, ne sibi amplius iratus sit, ex beneuolentia ad seipsum, & propter proprium commodum, quia magnum suum detrimentum reputat, & meritò, habere Deum sibi iratum. Et hic affectus, sicut non est iustitiæ, ita non est proprius pœnitentiæ, sed est amoris proprii commodi, qui est beneuolentia quædam ad se ipsum, quæ concupiscentia nominatur. Quòd si supernaturaliter habeatur, pertinet propriè ad virtutem Spei, ad quam pertinet (vt alibi dixi) supernaturalis amor concupiscentiæ sui ipsius. Vnde illa intentio placandi Deum sic accepta, non differt ab eo, quod Concil. Trid. dixit, veram pœnitentiam debere esse cum Spei veniæ. Quid est enim placare Deum, nisi intendere consequi veniam ab illo? Intendere autem veniam, & sperare illam, idem sunt: habere autem spem veniæ, omnes fatentur esse actum spei præuium ad pœnitentiam, & quasi imperantem illam. Non ergò debet illud motuum placandi Deum poni, vt peculiare pœnitentiæ, neque inuolui cum proprio eius motiuo, quod est recompensare Dei offensam, propter iustitiæ æquitatem.

Et quoad hoc melius locutus est Durand. æquiparando pœnitentiam cum iustitia humana. Nam sicut respectu hominis, cui iniuriam intuli, illud motuum refarciendi inæqualitatem factam, est per se honestum, & constituit iustitiam ad hominem: ita respectu Dei simile motuum est sufficiens ad aliquam virtutem constituendam, quæ non est nisi pœnitentia. At inter homines, licet etiam possit quis intendere per satisfactionem simul placare personam, ne sibi amplius sit offensa, vel irata: hoc per se non spectat ad iustitiam humanam, nec potest aliunde procedere, quam vel ex amore beneuolentiæ erga personam offensam, propter puram amicitiam, vel gratitudinem, vel aliquid huiusmodi, vel ex timore humano illius, radicato in amore concupiscentiæ, seu proprio. Sic enim interdum quis procurat placare amicum, quem offendit, solum quia illum, illiusque amicitiam amat: aliquando verò intendit quis placare Regem offensum, quia illum timet. Neque hinc multiplicantur aliæ virtutes, præter iustitiam elicientem, & amicitiam, vel amorem sui imperantem. Ita ergò contingit profectò in recompensatione diuinæ offensæ; nec quoad hoc ratio aliqua diuersitatis reddi potest. In hoc ergò nihil errauit Durandus, sed in eo, quòd inde intulit identitatem inter iustitiam humanam, & diuinam, falsum dixit, quia non attendit altiore ratione debiti ex parte Dei, & inæqualitatem

6.
Vrgetur in-
stātia in fa-
uorem Cai-
etani.

7.
Durandi lo-
cutio reci-
pitur, illatio
refutatur.

tem recompensationis ex parte hominis, quæ postulant iustitiam alterius, & altioris rationis, ut supra dixi.

8. Discursus pro Caiet. sententia, quo tandem probabilis iudicatur.

At verò hæc omnia videntur suadere opinionem Caiet. quia hæc iustitia excellentior erga Deum, non videtur esse nisi Religio. Et confirmatur, quia vel redditio debiti ad Deum, in hac generali, & adæquata ratione sumpta, est specifica in ratione obiectiva, ita ut vnâ tantum, & specialissimam virtutem iustitiæ constituat, & sic non distinguuntur Pœnitentia, & Religio: vel est generica, & sub illa distinguuntur rationes debiti ad Deum speciales, quæ sufficienter distinguere essentialiter plures virtutes reddentes debitum Deo, & sic non solum duæ distinguendæ erunt, scilicet, Religio, & Pœnitentia, sed plures aliæ, puta, gratitudo ad Deum, fidelitas ad Deum, obseruantia ad Deum, quæ specialissimè videtur dici Religio. Patet sequela, quia sicut aliud est debitum, quod nascitur ex iniuria illata; ita aliud est, quod nascitur ex beneficio accepto, aliud ex promissione facta, aliud ex dominio, vel excellentia personæ, ergo vel hæc omnia distinguunt virtutem, vel nullum; multiplicare autem tot virtutes videtur difficile, & inusitatum, ergo sistendum est in vna virtute, quæ hoc totum munus exerceat, totumque reuocet ad cultum adæquatum Dei. Quia cum Deus non sit capax boni utilis, vel alterius commodi; quid illi redditur, ut debitum quocunque titulo, ad gloriam, & cultum eius pertinet, nec potest esse aliquid huiusmodi, quod non innitatur diuinæ excellentiæ, eamque respiciat.

9.

Sic igitur videtur fieri verisimilis, & probabilis opinio Caietani, quod Religio sit vnica virtus specialissima habens innumeros actus reddendi debita Deo, ex quibus quidam pertinent ad reddendum debitum pro peccato, sub qua habitudine peculiari, & per conceptum inadæquatum, illa virtus denominatur pœnitentia, re tamen vera est ipsa Religio. Est ergo hæc opinio probabilis.

10. Vnica assertio: Religio à virtute Pœnitentiæ distinguitur.

Nihilominus existimo non fuisse opinionem diuini Thomæ, nec antiquorum Theologorum, ut in 4. to. probaui, ideoque probabilius censeo, iustitiam ad Deum, seu virtutem, quæ reddit debitum Deo ad minus distinguendam esse in duo membra essentialiter distincta, ut species sub proximo genere, siue singula membra sint species specialissimæ, siue subalternæ, de quo statim. Illa autem duo membra vtriusque nominibus dici possunt Religio, & Pœnitentia. Quarum distinctio ex duobus attendi potest. Primum, ac principaliter in ratione debiti, nam licet conueniant, quod vtrique respicit debitum Dei, tamen strictius, ac rigorosius videtur esse debitum Pœnitentiæ, quàm Religionis. Quod ita potest explicari, nam duplex ius ex parte Dei considerare possumus; vnum, quod habet tanquam proprius, & peculiaris Dominus vel famæ suæ, vel honoris, vel aliarum rerum externarum, ad quod specialiter pertinet dominium vitæ, & mortis humanæ, & iurisdictio suprema, quam in omnes homines habet ad præcipiendum &c. Aliud ius est, quod præcisè ratione suæ excellentiæ, potentiæ, & operationis habet, ut ab omnibus colatur, & honoretur. Ex quibus duobus iuribus primum videtur rigorosius, & inducere quandam maiorem rationem debiti. Vnde etiam violatio prioris iuris videtur esse ex genere suo magis propria iniuria, seu iniustitia contra Deum. Quomodo dixit D. Thom. 2.2. quæst. 94. art. 5. ad 1. occidere seipsum esse actum iniustitiæ contra Deum, quod videtur intelligendum de altiori iniustitia, quàm sit contra hominem. Quia sicut dominium Dei in vitam hominis altius est, ita violatio illius dominij est iniustitia al-

Probatur 1. assertio ex diuersa consideratione diuini iuris, quod respicit vtraque virtus.

D. Thom.

tioris, & grauioris rationis. Sic etiam in speciali disputatione de iustitia, sect. 2. dixi, infamationem Dei, vel detractionem de Deo esse propriissimam iniuriam Dei altioris rationis, quàm sit erga homines; Vnde dici potest non solum iniuria, sed plusquam iniuria, ut in simili loquitur Caiet. 2.2. quæst. 57. art. 4. Igitur iuxta has duas considerationes diuini iuris, videntur satis probabiliter distinguendi duo genera virtutum, vnum Religionis, quod reddit Deo debitum ratione excellentiæ suæ, aliud quod illatum seruat ius diuinum in tota latitudine dominij, & iurisditionis eius, quod dici potest esse eiusdem strictioris iustitiæ, ad quam pertinet Pœnitentia.

Caietan.

Potest præterea discrimen aliud inter hæc duo genera virtutum considerari, nam hæc virtus, quam generico nomine iustitiam ad Deum appellamus, per se non exercet erga Deum, saltem ex necessitate actum posituum in effectu, seu obiecto, aut materia, sed solum in affectu, ex vi talis virtutis homo declinat ab omni iniuria Dei, habetque affectum conseruandi illatum ius diuinum. Religio autem per se postulat ex parte obiecti, & materiæ posituos actus, quibus colatur Deus, gratiæ agantur &c. Tamen supposita læsione iustitiæ diuinæ priori modo sumptæ, ipsaemet obligat ad posituos actus, quibus illa iniuria recompensetur, & æqualitatem reducat, quoad fieri possit. Et ideo tales actus censentur esse præcipui in tali virtute, & ab illis maximè denominatur pœnitentia. Hinc ergo intelligitur altius, & rigorosius esse debitum prioris iustitiæ, quàm Religionis, licet vtrumque proprium, & grauissimum sit. Nam respectu superioris, & maximè Dei, maius est debitum non violandi iura eius, & non inferendi illi iniuriam, quàm sit reddendi ei cultum posituum, & demonstrationem seruitutis. Eademque ratione debitum recompensandi iniuriam, quod est proprium pœnitentiæ, ut sic, videtur ex suo genere altius, quàm sit debitum colendi, (vbi iniuria non præcesserit) solum ex obseruantia debita tali excellentiæ.

11.

2. Probatur ex diuerso genere actuum & inæqualitate debiti.

Tandem in constituenda æqualitate videtur esse alia diuersitas inter has virtutes. Nam respectu Dei potentior est homo ad iniuriam faciendam, quàm ad refarciendam, ut in 1. rōmo 3. part. disput. 4. latè tractaui. Nam homo per se potest iniuriam facere Deo, suo modo infinitam, recompensare autem ad æqualitatem non potest, non solum per se ipsum, suisque viribus, (sic enim in hoc negotio nihil potest) sed nec per auxilium gratiæ, quia semper infinite distat à persona offensa, ex qua magnitudo iniuriæ pensatur. Quocirca si homo consideretur antequam iniuriam Deo inferat, peccando in ipsum, eumque offendendo, non potest propriè per iustitiam ad Deum æqualitatem aliquam cum illo constituere, sed ad summum potest non facere summam inæqualitatem abstinendo ab omni iniuria Dei, quantum est ex affectu, & propensione talis virtutis. Quod idcirco addo, quia homo per se, neque hoc simpliciter potest, nisi per Dei gratiam sibi donetur. Postquam autem homo iniuriam in Deum commisit, etiam si per illam virtutem ad recompensandam iniuriam afficiatur, & hoc intendat, nō potest quidquam facere, quo æqualiter tale debitum soluat, tum quia non solum habet naturalem conditionem infimam suæ personæ, sed etiam superadditam indignitatem peccati, tum etiam quia infinitis aliis titulis Deo debet, quidquid in satisfactionem offerre illi potest. At vero Religio seclusa omni culpa, & iniuria, potest aliquid Deo reddere pro suo debito, quod licet nō sit omnino æquale, saltem continet aliqualem solutionem primi debiti ad Deum, & in eo soluendo seruat æqualitatem, quam potest. Hæc ergo videntur sufficere ad intel-

12.

3. Probatur ex inæqualitate solutionis vtriusque virtutis.

ligendam differentiam aliquam essentialem inter has virtutes. Quia vero communiter non solent distinguere virtutes, quæ iustitiam quandam ad Deum seruant, nisi sub nomine Pœnitentiæ, & Religionis: ideo his nominibus semper vtetur; Et omnes actus, qui ad Pœnitentiam propriè non spectauerint, sub Religione comprehendimus, & eandem proportionem in pertractandis vitiis Religionis contrariis, obseruabimus.

CAPVT VIII.

An virtus Religionis sit vna secundum speciem ultimam, vel solum secundum genus continens sub se plures species.

1. **H**Æc quæstio de vnitæte, vel de distinctione specifica virtutum, & habituum difficilem habet resolutionem, quia valde difficile est, ultimam rerum differentiam cognoscere, & propria motiua internorum actuum, & vniuscuiusque rationem exactè discernere, & ideo proponam vtriusque partis verisimiles rationes, & vnicuique liberam opinandi facultatem relinquam; breuissimè tamen, quid mihi, vel consultius, vel verisimilius videatur insinuabo.

2. Quod ergo hæc virtus vna tantum genere sit, & sub se plures species contineat, hæc potissimum suadere videntur. Primum quod virtutes, quæ reddunt debitum alteri, iuxta varias rationes debiti distinguuntur, sed intra latitudinem Religionis inueniuntur debita diuersarum rationum, ergo & virtutes, Maior est diui Thomæ 1. 2. quæst. 60. art. 3. vbi ex diuersa ratione debiti concludit, esse plures virtutes circa operationes. Sunt autem verba eius notanda.

Sed debitum, non est vnius rationis in omnibus, aliter enim debetur aliquid equali, aliter superiori, & aliter minori: & aliter ex pacto, vel ex promisso, vel ex beneficio suscepto. Et secundum has diuersas rationes debiti, sumuntur diuersæ virtutes. Et similem ferè doctrinam habet 2. 2. quæst. 80. Et ratio est, quia si ratio debiti formaliter respicitur à virtute, profectò diuersa ratio debiti faciet formalem distinctionem in obiecto, & consequenter in ipsa virtute. Minor autem probatur ex eisdem verbis diui Thomæ. Nam licet in Religione non inueniatur prima diuersitas ex parte personæ, cui debitum soluit, quia semper est ad superiorem, tamen altera diuersitas ex titulo ipsius debiti, hîc inuenitur. Nam aliquid debetur Deo ex pacto, seu promisso, aliquid ex beneficio accepto, aliquid etiam ex vi solius excellentiæ eius. Confirmatur, quia similis varietas debiti erga proximum sufficit ad distinctionem virtutum circa eundem, nam debitum ex pacto soluit iustitiæ; ex promissione, fidelitas; ex beneficio, gratitudo; ex dignitate personæ, obseruantia.

3. Secundò argumentor, quia in hac virtute sunt plures habitus specie distincti, ergo & plures virtutes. Paret consequentia, quia omnes illi habitus sunt virtutes essentialiter, ergo si in propriis differentiis specificis distinguuntur, planè distinguuntur in specie virtutis, & consequenter sunt plures virtutes essentialiter. Antecedens patet, quia supra dictum est inueniri in hac virtute actus specie distinctos ex diuersa honestate proximi obiecti, quorum vnus ex alio non oritur, nec habent inter se connexionem, sed solum genericam convenientiam in ratione cultus diuini, vt sunt vouere, vel iurare, orare, sacrificare. Quilibet autem ex his actibus est sufficiens ad generandum habitum, & habitus, qui per vnum fit, non recipit ab actu alio specie diuerso augmentum, vel promptitudinem aliquam circa suum actum, sed hoc est sufficiens signum distinctionis habituum, vt

A generatim dictum est in Metaphysica disput. 44. lect. 11. Ergo vnusquisque ex his actibus generat simplicem habitum distinctum ab alio, atque adeo distinctam virtutem.

Ultimò argumentari possumus, quia in duobus proximè præcedentibus capitulis ostendimus distinctionem Religionis à Pœnitentia, & Obedientia, ex diuersis debitis respectu ipsiusmet Dei, vel ex diuerso modo, aut motiuo, soluendi, vel implendi debitum. Sed non videtur intercedere minor ratio distinctionis inter debitum verbi gratia, quod confurgit ex promissione iam facta Deo, & cultum redditum promittendo, nam illud prius, est planè magis rigorosum, & legale, & necessarium ad honestatem morum, & fortasse est cuiusdam iustitiæ superioris ordinis: debitum autem, quod ante promissionem potest considerari in ipsa promissione, nec iustitiæ est, nec rigorosum, nec necessarium ad honestatem morum, sed ex quadam decentia, & voluntario cultu, ergo ferè similis ratio distinctionis hîc interuenit.

Contrariam partem, nimirum vnicum esse, & simplicem Religionis habitum, vnâque virtutem, quæ totum id, quod generali nomine diuini cultus comprehenditur, exhibet Deo, suadet in primis auctoritas D. Thom. nam ita videtur sentire in dicta quæst. 81. art. 3. & 4. quem etiam ita intelligunt, & sequuntur Caietan. Valent. Aragonius, & alij moderni, & hoc etiam supponit Soto lib. 7. de iustitia. Vnde idem diuus Thomas proxima quæst. 80. licet respectu hominum veritatem, gratitudinem, & obseruantiam distinguat; de Religione nihilominus semper loquitur, vt de vna tantum virtute, & que tribuit omnes illos actus orandi, vouendi, & soluendi votum, adorandi, sacrificandi, &c. Et similiter in 1. 2. quæst. 60. & vbiq; de hac virtute loquitur, vt de vna tantum, eodémque modo loquuntur alij Theologi in 3. distinct. 9.

Accedit ratio satis congrua, nam quidquid homo reddit Deo per dictos actus Religionis; totum est sub ratione cultus, vel gloriæ, ac honoris Dei, semperque in omnibus attenditur ratio diuinæ excellentiæ; nam cum homo agit gratias Deo, respectum habet ad excellentiam eius, nimirum vt aliter, & sub alia æstimatione illi agantur, quàm hominibus: sic de aliis. Ergo hoc satis est ad vnitatem virtutis. Antecedens declaratur ampliùs, quia homo reddendo Deo hæc debita, nullum commodum, vel vtilitatem ei afferre potest, nec propriè dominium eius augere, quia ipse ex se, & ex sua potestate, & actione, est supremus Dominus omnium; ergo solum superest ratio cultus, & honor, quæ in his omnibus actionibus religiosis intendi possit. Ergo licet in modo colendi, vel in qualitate debiti sit in eis aliqua diuersitas, illa conuenientia in ratione cultus cum connexionem in eadem excellentia Dei, erit sufficiens ad vnitatem habitus, & virtutis.

Tandem quia sine necessitate cogente non sunt multiplicandæ res, præsertim illæ, quæ tantum sunt propter necessitatem operandi, iam verò admittimus distinctionem inter quandam iustitiam ad Deum, seu inter pœnitentiam, & Religionem propter aliquam obiectorum diuersitatem: sed ad hæc duo membra possunt facillè reduci omnes actus, quibus Deo debitum reddimus, nam si qui videntur magis rigorosum debitum soluere, quàm Religio obseruet, pertinent ad iustitiam erga Deum, & omnes alij ad vnâ Religionem spectabunt, ergo. Vnde confirmatur, quia illa virtus iustitiæ ad Deum vna esse censetur, nam si iustitia commutativa ad hominem vnica est, multò magis illa iustitia ad Deum, quæ commutatiua

4.

3. Ratio sumitur à distinctione Religionis à Pœnitentia, & Obedientia.

5.

Altera pars quæstionis, quæ simpliciter Religionis habitus, & infirmam speciem credit, proponitur, ac præfertur.

D. Thom. Caietan. Valent. Aragon. Soto.

6.

1. Ratio.

7.

2. Ratio ex eo sumitur quod non sint sine necessitate multiplicandæ entitates.

ratiuam imitatur, quantum potest, ergo etiam virtus Religionis, prout ab illa condistincta, erit vnica species virtutis. Est enim æqualis ratio, nam sicut iustitia illa intendit diuinum ius illæsum conseruare, & in hoc fine connectit omnes actus suos, etiam si varij esse videantur, ita Religio intendit cultū integrum, & completum diuinæ excellentiæ tribuere, & omnes actus exercet, vt habent connexionem in hoc adæquato motiuo.

8. Juxta 1. sent. in tres habitus tota Religio tripartitur, fidelitatem, gratitudinem, & latritiam.

Viraque pars habere videtur suam probabilitatem, vt argumenta facta ostendunt. Iuxta priora vero argumenta maxime distingui possent in latitudine huius virtutis tres habitus, quos fidelitatem ad Deum, gratitudinem ad Deum, & Latritiam possumus appellare. Nam Latritia propriè respicit diuinam excellentiam, vt sic, quam suis actibus, tanquam signis honoris, & excellentiæ protestatur, & ideo vnica sub illa saltem ratione esse videtur. Tum quia ratio debiti videtur eadem, cum immediatè ex eadem excellentia nascatur, tum etiam, quia illa distinctio signorum materialis esse videtur; tum denique, quia obseruantia erga homines, quando eandem excellentiam respicit, vna est, licet ex parte personarum, vel signorum aliquam variationem actuum, immò & obligationum admittat, vt docet D. Thom. 22. quæst. 102. artic. 1. ad 2. At hæc Latritia est tanquam obseruantia ad Deum, ergo erit in se vna. Gratitude autem non fundatur in excellentia, sed in beneficio accepto, & magis exhibet, & profitetur grati animi significationem, quam protestationem diuinæ excellentiæ, & ideo videtur præ se ferre diuersam honestatem, sicut etiam diuerso fundamento nititur, ideoque non est improbabile, ad officium hoc constituendam esse specialem virtutem ad Deum, vt sentit Cano in Relect. de Pœnitentia. Quod si hoc de gratitudine admittitur, maiori ratione de Fidelitate ad Deum idem sentiendum est, fundatur enim proximè non in sola excellentia Dei, neque in actione Dei erga homines, sed potius in actione hominis erga Deum, & ideo diuersam rationem honesti habet, ac proinde propriam virtutem postulare videtur. Præter has autem rationes non apparet alia probabilis ad multiplicandos plures Religionis habitus. Et ita hæc pars visa est mihi probabilis in 4. tomo, saltem quoad distinctionem simplicium habituum. Nam potest quis dicere, ex illis tribus habitibus coalescere vnā virtutem Religionis, quæ aliquam vnitatem habet ex eo, quod respicit adæquatam obseruantiam, & cultum Dei, quæ sine illis tribus habitibus consistere non potest, & ideo inter se habent connexionem aliquam. De quo modo loquendi contendendum non est, cum modus distinctionis, vel vnitatis iam declaratus sit, & congruum sit ita loqui, saltem propter communem vsum.

9. Probabilitas alterius partis quæstionis expenditur.

Nihilominus etiam potest probabiliter defendi vnā, ac simplicissimā esse virtutem Religionis, quæ omnes illos actus exercet. Quod certè de virtute per se infusa, facilius defendi, ac credi potest. Quia non acquiritur per actus, nec dat tantum facultatem operandi, sed est quasi potentia quædam, quæ facilius admittit specificam distinctionem in suis actibus. Infunditur autem hæc virtus per se primò ad dignè, & cum debita reuerentia tractandum omnia, quæ ad exhibendam Deo seruitutem, illi debitam ratione suæ excellentiæ, & supremi dominij, pertinent: In quo obiecto, & fine videtur esse sufficiens vnitatis, vt virtus ipsa vna sit. Maxime, quia tota illa varietas, quæ est in actibus huius virtutis, habet connexionem quandam ratione vnitatis, diuinæ excellentiæ, quæ tota in quolibet illorum actuum semper attenditur. Nam etiam cum Deo gratia aguntur,

habetur ratio diuinæ excellentiæ, & ratione illius intelligitur, illi esse singulari modo debita animi gratitudo. Vnde si solam honestatē grati animi spectes, non oportebit ad aliam virtutem recurrere, præter communem gratiam: ergo vt eleuetur aliquo modo respectu Dei, necessariò debet obseruari diuina excellentia, & ita confurgit quædam gratitudo reddens honorem Deo, & reuerentiam excellentiæ eius, & ita iam operatur ibi Religio. Idemque cum proportionem de fidelitate dicitur. Quare melius dicimus, omnes hos actus esse vnus Latritiæ, atque ita Latritiam, seu Religionem esse vnā simplicem virtutem, saltem infusam. Nam de acquisita probabile est, quod in alio loco insinuauimus.

B

CAPVT IX.

Quem perfectionis, & excellentiæ gradum habeat Religio inter virtutes omnes.

D. Thom. 22. quæst. 81. artic. 6. similem proponens quæstionem, solum comparat Religionem ad alias virtutes morales, nec sine causa, quia cum ostensum sit, illam non esse virtutem theologalem, tanquam manifestum supponit Religionem esse inferiorem virtutibus theologicis. Nec immeritò, ita enim sentiunt communiter Theologi, & sumitur ex illo Pauli 1. ad Corinth. 13. *Nunc autem manent Fides, Spes, Charitas, tria hæc.* Vbi illis tribus quasi per Antonomasiā tribuit excellentiam, & eminentiam virtutis, ideoque de illis solis est certa, & indubitata sententia esse virtutes per se infusas: de cæteris enim solum est opinio probabilior; Quare in illis principaliter, & quasi essentialiter consistit supernaturalis iustitia infusa, vt sumitur ex Trident. sess. 6. capit. 7. Ratio denique est, quia perfectio virtutis est, vt coniungat mentem Deo, saltem vt fini; ergo illæ virtutes, quæ immediatius, & perfectius attingunt Deum, perfectiores sunt cæteris, quæ remotius in Deum ordinantur: sed virtutes theologales propinquius, & perfectius attingunt Deum, quam Religio, vt ex suprâ dictis constat, sunt ergo perfectiores illa.

Solum posset quispiam dubitare de habitu piæ affectionis, qui comitatur fidem, prout est in intellectu. Nam de illo non procedit ratio facta, quia non immediatè nos vnit Deo, nec præcisè spectatus est virtus theologica, vt suprâ dixi, sed magis est moralis. Vnde cogitare quis posset, cum Religio præferatur omnibus virtutibus moralibus, illi etiam habitui præferri. Nihilominus existimo, fidem quoad illum habitum antecedere, & præferri Religioni, quia licet per se non sit theologica virtus, tamen per se est necessaria ad quandam theologice virtutis, cuius est quasi moralis forma. Item versatur circa nobilissimam materiam, pura intellectum, quem captiuat in obsequium fidei, vnde ex hac parte superat Religionem, & ex alia non est inferior in attingendo Deum in se, quia per illam materiam nobilissimo modo, & immediatè illum attingit; plus est enim, ad Deum ipsum ipsimet credendo accedere, quam signa quæcumque reuerentiæ illi exhibere; ergo habitus voluntatis, qui immediatè mouet hominem, & eius mentem, vt priori modo Deo coniungatur, perfectior est, quam Religio, quæ posteriori modo in Deum mouet. Nec refert, quod Religio mouere possit ipsam Fidem, & Charitatem, vt sub ratione sua in Deum ferantur. Tum quia Religio ad suum finem mouere potest ad exercitium illorum actuum. Pia verò affectio quoad specificationem ad actus credendi, intellectum determinat, quod longè altius, ac difficilius

1. Religionis virtus theologaliū cuique cedit in excellentia, & dignitate.

D. Pauli 1. ad Cor. 13.

Cone. Trident.

2. Pia voluntatis affectio Religione perfectior est.

cilius est. Tum etiam quia Religio solum vitur actibus illarum virtutum, tanquam signis recognitionis, & subiectiuis ad diuinam excellentiam; supponit autem aliunde substantiam illorum actuum. At pia affectio vitur intellectu ad eliciendum actum fidei, quoad substantiam eius. Estque suo modo per se necessaria ad illam, & ideo hinc magis commendatur eius perfectio. Virtutes ergo theologales quoad omnes habitus, quos includunt, perfectiores Religionem sunt.

3.
Ex D. Tho.
sententia, vna Religio
ceteras virtutes morales
longo superat
interuallo.

Comparando autem Religionem ad virtutes morales, D. Thom. dicta quæst. 81. art. 6. absolute, & sine limitatione affirmat, Religionem esse perfectiorem virtutem omnibus virtutibus moralibus. Potest, que hoc persuaderi, quia virtutes theologales perfectiores sunt omnibus moralibus, ergo etiam Religio est perfectior illis. Pater consequentia, quia licet Religio non sit virtus theologalis, ita proximè ad eas accedit, ut minimùm ab illis distinguatur, ergo erit perfectior aliis, quæ magis à theologalibus distant. Nam id quod est perfectissimum, est quasi metrum, & mensura cæterorum, quod ergo ad illud propinquius accedit, cæteris perfectius est. Ratio itè à priori est, quam D. Thom. tetigit, quia virtutes theologales habent excellentiam suam ex immediata conjunctione ad Deum, quia virtus sicut ab obiecto habet speciem suam, ita ex eodem habet suam nobilitatem. Deus autem est nobilissimum obiectum, & immediata tendentia in ipsum, omnium etiam excellentior est, & ideo virtutes theologales sunt nobilissimæ. Post illas vero Religio attingit Deum propinquius, quàm reliquæ virtutes morales, ergo inde maiorem nobilitatem participat.

Hæc verò assertio D. Thomæ, licet quoad plures virtutes, & ferè omnes certissima, & per se clara sit; in quibusdam peculiaribus comparationibus habere potest nonnullam dubitationem, an scilicet, aliqua exceptio admittenda sit. Itaque quoad omnes virtutes, quæ versantur circa passionem, Temperantiam, scilicet, & Fortitudinem, & omnes virtutes illis connexas, nulla est controuersia, nec occasio dubitandi. Item de nonnullis virtutibus connexis Iustitiæ, quæ tum proportionem exercent cum proximo illud officium, quod Religio exercet cum Deo, clarum est, esse longè inferiores, ut constat de Pierate, Dulia, seu Obseruantia, &c.

4.
Caietani sententia legalis
iustitiæ præferens Religionem
ceteram
impu-
gnatur.
D. Thom.

Primum verò dubium est de Iustitia legali. De qua Caiet. dicto artic. 6. contendit præferendam esse Religionem. Nam D. Thom. 2.2. quæst. 58. art. 12. absolute, & sine limitatione dixit, Iustitiam legalem esse præclariorem inter omnes virtutes morales. Tamen Religio sine dubio præstat etiam Iustitiæ legali. Et D. Thomas in dicto artic. 6. dum generalem, & sine vlla restrictione, vel prælatione facit comparationem, tacitè declarat comparationem in alio loco factam, scilicet ut intelligatur esse de virtutibus moralibus, quæ Deum, ut obiectum non attingunt, sed circa ea versantur, quæ in Deum, ut in finem ordinantur, ut ibi expressè dixit D. Thomas. Deinde hoc etiam declarat, & suadet ratio, qua diuus Thomas vitur in dicto artic. 12. Inde enim probat iustitiam legalem esse excellentiorem, quia bonum commune præminet bono particulari vnius personæ. Ex hac enim ratione constat, solum comparare iustitiam legalem cum virtutibus moralibus, quæ circa personas creatas versantur. De huiusmodi enim personis loquitur. Nam si de honore, & gloria Dei sit sermo, præferendum sine dubio est hoc bonum cuiunque bono creato, etiam communi. Vnde sic potest ratio concludi, quia Religio nobilior obiectum habet, quàm iustitia legalis; nam illa habet pro ob-

jecto cui Deum, & pro obiecto quod cultum illi debetur: hæc verò pro obiecto cui habet Rempublicam, vel communitatem humanam, quæ Deo longè inferior est, pro obiecto verò quod, habet ius, seu bonum debitum huic communitati. Obiectum ergo Religionis excellentius est: ergo & ipsa Religio.

Sed ait Caietanus, Iustitiam legalem non omnino excludere Deum, quia etiam ad Iustitiam pertinet reddere debitum Deo, vel satis esse inquit, quod Deus sit finis particularis Iustitiæ legalis. Vnde ita argumentatur, iustitia legalis comparatur ad Religionem, sicut totum ad partem, vel sicut imperans, & ordinans ad imperatum & ordinatum: nam & leges latæ inueniuntur de his, quæ ad Religionem spectant, & iustitia legalis non minùs ordinat de reddendo debito Deo, quàm proximo, ergo. Sed non satis percipio, quid Caietanus his rationibus intendat. Nam si per iustitiam legalem intelligit, totam collectionem virtutum, vel omnium simpliciter, vel earum quæ sunt ad alterum, sic verum est, iustitiam legalem comparari ad Religionem, sicut totum ad partem, esseque perfectiorem non intensuè, (si de sola collectione moralium virtutum loquamur) sed extensuè; quia iustitia sic sumpta non est vna virtus simpliciter, sed plures virtutes. Hæc verò comparatio impertinens est, nec D. Thomas ita loquitur de iustitia legali, cum eius perfectionem exaggerat. Neque etiam Arist. lib. 5. Ethic. cap. 1. iuxta probabiliorem intellectum. Si autem legalis iustitia accipitur pro vna speciali virtute iustitiæ, quæ à commutativa, & distributiva distinguitur, iuxta Doctoris angelici doctrinam dicta. quæst. 58. artic. 5. & 6. Sic falsum est comparari ad Religionem, ut totum ad partem.

Nam iustitia legalis sic sumpta, dici solet vniuersalis iustitia secundum quādam causalitatem, & materiam extensionem. Quod videtur Caietanus confiderasse, ut eam compararet ad Religionem, ut totum ad partem. Et præcipuè videtur eam considerasse, quatenus in Principe est legum lativa, & ferre potest leges in materia Religionis, in quibus ferendis etiam observat rationem boni communis, quod respicit hæc iustitia. Veruntamen neque ob illam causam iustitia legalis potest præferri Religionem, neque ad illam comparari, ut totum, vel superior, sed ut pars, & inferior. Probatur, quia etiam Religio in causalitate, & materia habet vniuersalitatem quādam, in qua non solum æquiparatur, sed superat etiam iustitiam legalem. Pater prior pars ex suprà dictis de materia, & actibus imperatis ab hac virtute, nam omnium virtutum actus sub imperio suo complectitur, quatenus eos ordinare potest ad cultum Dei. Posterior vero pars patet. Primum quia Religio non tantum moralibus virtutibus, sed etiam theologis imperare potest, quod non potest ita propriè, & verè dici de iustitia legali. Deinde quia conferendo illas duas virtutes inter se, potius Religio imperat, & ordinat iustitiam legalem ad suum finem, quàm è conuerso. Proprio enim, & recto ordine, non debet diuinus cultus ordinari ad bonum Reipublicæ, ut ad pacem, & quietem eius, vel quid simile: sed potius totum Reipub. bonum ad hoc referri debet, ut Deus melius colatur, & in maiorem Dei gloriam cedat.

Non nego, quin etiam liceat aliquando curam Religionis in Republica haberi, ut pax eius, & omne aliud bonum melius in ea conseruetur, quia hic finis honestus est, & medium illud ad eum obtinendum est sine dubio vtilissimum. Tamen ita hoc licitum est, sicut licet sæpe ordinare superiora bona ad bonum inferius, ita scilicet, ut tandem omnia in maiorem

6.
Instātia pro
Caiet. sententia,
ea tamen
dissoluitur.

D. Thom.
Aristotel.

7.
Solutio magis
expeditur,
& ostenditur
actus
omnium virtutum,
vel etiam theologaliū
sub imperio Religionis
contineri.

8.
Religio aliquando
potest per iustitiam
ordinari, id tamen
magis fit intentione
operantis, quā virtutis.

giorem Dei gloriam redundant. Nam humanæ Reipublicæ bonum inferius est, ad diuinam gloriam comparatum, & ideo diuinum bonum, quod est Deo propinquius, eò ex se magis comparatur, vt finis, quam vt medium ad quodlibet humanum bonum. Cuius signum euidentius est, quia Deus ipse vult bonum commune humanum propter gloriam suam. Igitur considerando has virtutes secundum se, & non per accidens ex intentione hominis operantis, Religio imperat iustitiæ legali, & omne bonum eius refert in finem, & obiectum suum. Nullo ergo modo comparatur iustitia legalis ad Religionem, vt totum ad partem. Quia non in essentia, cum sint essentialiter condistinctæ, neque in integritate, aut alio genere compositionis, cum neque vna ex alia, neque ex vtrâque aliquod tertium componatur: Nec denique in virtute, aut causalitate vniuersali, cum Religio absolutè, & simpliciter prior sit, ac vniuersalior, & eminentior in agendo.

9. Neque quidquam refert, quod Religio ponatur inter partes potentiales iustitiæ, ac proinde deficere videatur à perfecta ratione iustitiæ. Nam si hæc ratio quidquam valeret, probaret Religionem esse virtutem minùs perfectam iustitiæ commutatiua, immò etiam probaret iustitiam commutatiuam esse perfectiorem legali, quia conditiones iustitiæ magis integre, & exactè in ea inueniuntur. Aliud est ergo, considerare rigorem, & proprietatem iustitiæ, aliud excellentiam virtutis: nam in priori deficit aliquando Religio, & ideo pars potentialis iustitiæ dicitur, vt supra explicatum est. Nihilominus tamen hoc non impedit, quominus in perfectione virtutis simpliciter superet propter excellentiam obiecti, & affectus voluntatis. Vnde D. Thom. in dicto artic. 6. ad 1. in simili respondet, posse esse Religionem perfectiorem simpliciter in esse virtutis, licet in attingendo medium iustitiæ deficiat, magis ex impotentia subiecti, quam ex imperfectione voluntatis.

10. Quod verò Caietanus assumit, leges etiam ferri de his, quæ ad Religionem spectant: non video quid ad causam referat. Nam si in legislatore consideretur potentia legum latiuæ, hæc est bonum alterius ordinis, & cum illa non sit comparatio, vt per se constat. Si verò consideretur prudentia legis latiuæ, quatenus est vera virtus, non solum intellectus, sed etiam moralis: sic quidem illa præferri potest moralibus virtutibus: sed illa non est iustitia legalis, neque cum illa sit comparatio. At verò si in legislatore consideretur illa virtus voluntatis, quæ dirigit intentionem eius, vt rectè præcipiat in quacunque materia in ordine ad commune bonum, sic quidem habet iustitia legalis excellentiam quandam, tamen illa vincitur à Religione, quæ multò magis dirigere debet intentionem legislatoris, vt diuinam gloriam in ferendis legibus respiciat. Vnde hoc modo etiam dici potest Religio imperare, vt leges ferantur non solum in sua materia, sed etiam in materiis aliarum virtutum, si ad diuinum honorem id spectet.

11. Quapropter falsum absolutè est, Deum esse finem particularem iustitiæ legalis, quia non est finis intrinsecus, & proprius, sicut est Religionis, quia non est obiectum, in quod immediatè dirigat iustitia legalis actiones suas. Neque etiam est finis comprehensus (vt ita dixi) intrinsecè in communitate illa cuius bonum procurat iustitia legalis. Nam Deus potius est finis vltimus extrinsecus, seu obiectiuus, in cuius gloriam quodlibet humanum bonum referendum est: quod ad Religionem spectat. Denique obeandem causam falsum est, quod Caietanus ait, ad iustitiam legalem spectare reddere debitum Deo, nisi iustitiam legalem sumat pro collectione aliqua,

A vel pro aliquo genere virtutum, in quibus Religio contineatur. Nam loquendo de propria, & speciali virtute iustitiæ legalis, non pertinet ad illam reddere debitum Deo, vel proximo, qui sit priuata persona, vt talis est, sed solum communitati vt sic, seu quatenus ad commune bonum illius ius spectat. Quod hoc loco fusiùs explicari non potest; satis verò inde probatur, quod iustitia humana, sub qua legalis continetur, non attingit vllò modo Deum, vt obiectum cui; & hoc titulo longè inferior est Religione.

B Secunda comparatio, de qua dubitari potest, cum misericordia sit. Nam Caiet. misericordiam præfert iustitiæ legali in dicta quæ 58. & 12. ergo si legalem iustitiam præfert Religioni, multò magis misericordiam. Fauetque D. Thom. 2.2. quæst. 30. art. 4. Vbi solam Charitatem videtur misericordiam præferre in nobis: nam in Deo etiam Charitati misericordiam anteponebat. Denique ad hoc suadendum afferri possunt illa verba Matth. 9. & 12. ex Osee 6. *Misericordiam volo, non sacrificium.* Quod perinde est, ac si diceretur. Malo misericordie opera, quam Religionis, ergò testimonio Christi, & Osee, opera misericordie meliora sunt operibus Religionis, quia quod Deus præfert, & eligit, melius est, ergò & virtus ipsa misericordie est melior.

C Nihilominus dicendum est, Religionem esse perfectiorem virtutem misericordiam. Ita sumitur ex diuo Thoma dicta quæst. 30. vbi, cum limitatione ait, *Misericordiam esse potentissimam inter omnes virtutes, quæ ad proximum pertinent*, non verò excedere illas virtutes, quæ coniungunt hominem Deo. Nam ei, qui supra se aliquem habet, melius est coniungi superiori, quam supplere defectum inferioris. Et quamuis ibi D. Thomas solum ponat exemplum in Charitate, non est tamen dubium, quin ea doctrina locum habeat in Spe, & Fide, quæ etiam coniungunt hominem Deo. Ob eandem ergò rationem habebit locum in Religione, quæ licet non æquè, ac virtutes theologicæ, tamen proximè post illas coniungit nos Deo, vt supremo principiò, cui cultum deferat. Idem confirmat D. Thomas dicta quæst. 81. art. 6. dum sine limitatione præfert Religionem cæteris virtutibus moralibus. Et ratio qua id probat, procedit etiam respectu misericordie, quæ non ita proximè nos vniat Deo, sicut Religio. Vnde in eadem. quæst. art. 1. ad 1. significat idem D. Tho. ita excedi misericordiam à Religione, sicut medium à fine, quia Religio attingit finem, propter quem misericordie actus imperandi sunt. Atque ita simul ratione, & auctoritate, probata est nostra resolutio.

D Ad locum autem Osee, & Matth. Hieronymus super Oseam, per *misericordiam* videtur intelligere non nostram erga pauperes, sed Dei erga nos, quam exercet remittendo nobis peccata, vnde sic exponit, *Non in sacrificiis delector, & victimis, & multitudine holocaustorum, victima mea, & holocausta salus credentium, & conuersio peccatorum est.* Quo sensu hæc sententia æquiualeat illi Psal. *Quoniam si voluisses sacrificium dedissem, utique holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, &c.* At communius exponitur de misericordia hominis, & exponitur primò, *Misericordiam volo, & non tantum sacrificium*, seu, *nolo sacrificium, sine misericordia.* Ita Anselm. Matth. 92. Non velle Deum sacrificium externum sine interno, vel quod internum præferat externo: nam per misericordiam omnia Charitatis opera ex amore Dei facta intelliguntur. Ita Maldo. Matth. 9. & sumitur ex August. lib. 10. de Ciuitate cap. 5. & 20. contra Faustum cap. 16. Terriò significat Dominus, se non velle sacrificia hæc externa, quia illis indigeat in suam vtilitatem, ideoque vbi necessitas proximi occurrerit, se malle miseri

12. Misericordia ex sententia Caietani præstat Religioni. D. Thom.

Matth. 9. & 12. Osee 6.

13. Vera D. Th. sententia. Misericordiam licet aliis virtutibus præstat, Religio ni tamen cedere.

14. Scripturæ loca pro Caiet. allata explicantur. Hieronym.

Psal. 50.

Maldonat. August.

Religio ita est præstantissima in ratione Virtutis, vt sit in ratione iustitiæ aliis virtutibus inferior.

D. Thom.

10. Caiet. fundamenta magis euertuntur.

11. Deus non est finis particularis iustitiæ legalis.

Bellarm.

miseri cordiam. Ita ferè Bellarm. tom. 1. lib. 3. de cultu Sanctorum cap. 6. Vnde non fit, misericordiam esse meliorem, sed interdum esse magis necessariam, quanquam etiam tunc melius sit ipsammet misericordiam intuitu Religionis exercere propter Deum. Et ita licet interdum materia externa propria Religionis omittenda sit propter misericordiam, internus verò cultus nunquam est necessario omittendus. Et sic facile conciliantur omnes expositiones, & veritas constat.

15.

Confertur Religio cū Obedientia, ac præfertur. 1. Reg. c. 1.

D. Thom. Caietan.

Tertia comparatio fieri potest cum virtute Obedientia. Nam de Obedientia scriptum est, 1. Reg. cap. 11. *Melior est Obedientia, quam victimæ*. Item Obedientia videtur coniunctissima Charitati, & similia in materia, quatenus voluntatem propriam voluntati Dei subijcit. Nihilominus est dicendum, Religionem esse simpliciter perfectiorem. Ita sentit licet obscure diuus Thomas 2. 2. quæstione 104. artic. 3. Expressius verò Caiet. ibi, qui paucis verbis rationem comprehendit dicens, *Quoniam Religio Deum, qui præcipit, colit, Obedientia verò ad eius præceptum attendit*. Rationes etiam supra factæ de iustitia legali hîc habent locum, quia Religio propinquior est virtutibus Theologalibus, quàm Obedientia, magisque deuouet Deo totum hominem, quàm Obedientia. Et in hoc est Charitati similior, vt ex supra dictis constare potest, & infia cum agemus de deuotione magis constabit. Cum ergo Obedientia præfertur externo sacrificio, non ideo præfertur toti Religioni. Sed, vt Caietanus bene notauit, præfertur sacrificium internum externo, quia illo volûtas Deo mactatur, vt Greg. dixit vlt. Moral. cap. 12. At illa interior mactatio per Religionem fit mediâ deuotione.

D. Gregor.

16.

Comparatur Religio cū Pœnitentia, illa tamen ignobilior iudicatur.

D. Thom.

Quartò conferri potest cum virtute Pœnitentiæ Religio, de qua comparatione nihil scriptum inuenio. Tractat quidem D. Thom. 3. part. quæst. 85. art. 6. an Pœnitentia sit prima virtutum, & significat naturâ esse inferiorem aliis, id est, excellentiâ, & perfectione, quia quod est per se, melius est, quàm id, quod est per accidens, aliæ autem virtutes sunt per se necessariæ, Pœnitentia verò per accidens, supposito peccato. Veruntamen D. Thom. illo in loco, in primis non comparat Pœnitentiam ad alias virtutes in perfectione, sed in usu sui actus, & in hoc dicit quodammodo esse imperfectiorem Pœnitentiam, quæ comparatio est tantum secundum quid, & prætereâ iuxta nostram sententiam, non habet locum in virtute Pœnitentiæ quoad totam latitudinem sui obiecti, suorumque actuum, sed solum in propriissimo actu detestandi peccatum commissum, nam in aliis per se habet illa virtus usum suorum actuum,

A quoad odium peccati secundum se, & quoad propositum cauendi omnem diuinam iniuriam, & similes.

Quocirca facta comparatione absolute, & simpliciter inter illas virtutes quoad perfectionem earum, verisimile mihi est, antecedere virtutem iustitiæ ad Deum, quæ nomine Pœnitentiæ significatur, si distincta est à Religione. Ratio est, quia cum modo attingendi Deum immediatè conuenit cum Religione, & in reddendo illi debito, attendit strictius, magisque rigorosum debitum. Vnde sicut in ordine ad proximum nobis non specialiter coniunctum perfectior virtus est iustitia propria, & rigorosa, quàm aliæ virtutes illi annexæ eundem proximum respicientes, vt Liberalitas, Observantia, &c. ita inter virtutes, quæ reddunt debitum Deo, illa videtur perfectior, quæ magis de perfectione, & obligatione iustitiæ participat. Nec refert, quod in constituenda æqualitate magis videatur deficere Pœnitentia, quàm Religio, vt supra insinuauimus, nam vt notauimus etiam ex D. Thoma dicta quæst. 81. art. 1. ad 1. defectus æqualitatis cum non sit voluntatis, sed potestatis, parum minuit perfectionem virtutis. Magis verò illam auget, quod ad seruandam illæsum omne diuinum ius, quantum in se est, toto affectu tendit, & quando læsum est, illud, quantum potest, restaurare studet. Et in Psal. 50. maximè commendatur sacrificium contriti cordis, vt notauit Aug. 10. de Ciuitate capit. 5. Nec D. Thom. alienus est ab hac sententia in illa quæst. 81. art. 6. Nam cum facit comparationem simpliciter, solas virtutes theologales præfert absolute Pœnitentiæ. Caietanus verò saltem æquiparat Pœnitentiam Religioni, quia illas non distinguit. Vnde cum Religio numerari solet inter virtutes proximo loco post theologales, intelligendum existimo de Religione in cōmuni, & genericè, prout omnem iustitiam ad Deum sub se comprehendit.

Vltimò fieri potest comparatio Religionis ad Prudentiam, sed hanc omitimus, quia est inter res diuersorum ordinum. Prudentia enim non tantum moralis, sed etiam intellectualis est virtus, de cuius præstantia supra reliquas virtutes morales alibi dicendum est. Atque ex his, quæ diximus de virtute Religionis, satis videtur natura eius declarata, simulque causas, materiam, & effectum eius exposuimus generatim: nam in particulari tractari amplius non possunt, nisi discurrendo per singulos actus internos, & externos, huius virtutis, quod in sequentibus tractatibus faciemus, simulque dicemus de præceptis pertinentibus ad hanc virtutem, quia hæc dantur de actibus in particulari, & quia doctrina moralis circa particularia etiam versatur.

17.

D. Thom.

Caietan.

18.

Comparatur cū Prudentia.

Finis libri tertij.

INDEX

TRACTATUS SECVNDVS. DE PRÆCEPTIS AFFIRMATIVIS RELIGIONIS AD DEI CVLTVM,

& adorationem, præsertim externam pertinentibus.

EXPLICATA doctrina quasi speculatiua virtutis Religionis (seruando methodum, quam in pertractandis aliis virtutibus, vel sacramentis tenere soleo) materiam moralem huius virtutis quasi generaliter in hoc, & sequenti tractatu tradere decreui, priusquam ad nonnullos particulares actus eiusdem virtutis, qui sub specialibus, & propriis rationibus proprias, & prolixas postulant disputationes, descendam. Quia verò doctrina moralis de actibus humanis datur, & vt practica sit, & utilis, ad particularia descendere debet,

Tractatus
huius insti-
tutum expli-
catur.

ideo necessarium erit in præsentì de nonnullis actibus Religionis in particulari dicere. Tria verò capita illorum actuum distinguimus, vt totam moralem materiam comprehendamus. Primum complectitur actus, qui secundum substantiam suam pertinent ad alias virtutes, à quibus eliciuntur, licet à Religione possint ad suum proprium finem imperari, vt sunt actus Fidei, Humilitatis, & virtutum omnium, vt suprà tractatum est, & statim attingemus. Secundum comprehendit actus, qui ex intrinseca ratione sua continent cultum Dei, & in nulla alia specie virtutis per se collocantur, quos ad tres reuoco; qui sunt Oratio, Iuramentum, & Votum: & ad Orationem, Deuotionem reduco. Quamuis enim propriissimè sumpta, magis pertineat ad affectum cultus, quàm ad cultum; hæc enim duo distincta sunt, vt suprà declaravi, & statim attingam; tamen quia Deuotio maximè comitari solet Orationem præcipuè mentalem, de hac tractando, simul rationem Deuotionis, & obligationem declarabimus. Tertium genus est illorum actuum, qui ex se non habent aliquam rationem virtutis, aut cultus, assumuntur tamen, ad protestandum diuinam excellentiam; cuiusmodi sunt actus quidam externi, vt Genuflexio, Sacrificium, & similes. De primo ergo genere actuum nihil dicendum est, quia proprias habent rationes, & præcepta, quæ aliis in locis considerantur; quomodo autem applicari possint ad cultum Dei, obiter attingemus. De actibus verò secundi ordinis, quantum ad ea, quæ illis propria sunt, dicemus postea: hîc enim solum ea, quæ generaliter pertinent ad rationem cultus, ad illos poterunt applicari. In hoc ergo tractatu solum explicabimus illa præcepta affirmatiua, quæ circa actus tertij ordinis versantur. Diuidemus autem hunc tractatum in tres libros: Primus erit de præceptis pertinentibus ad actus ipsos: In secundo verò, & tertio de temporibus, ac locis ad diuinum cultum destinatis differemus: quoniam hæc duæ circumstantiæ præcipuè spectantur in diuino cultu, & materiam continent ad complementum & huius doctrinæ maximè necessariam.

In tria capita
diuiduntur
actus ad Re-
ligionem per-
tinentes.

Tractatus
distributio.

INDEX CAPITVM LIBRI PRIMI DE DIVINO CVLTV, EIVSQUE PRÆCEPTIS.

- C**ap. 1. *An praeceptum adorandi Deum, sit naturale.*
- Cap. 2. *Quomodo adorandus sit Deus ex lege naturali.*
- Cap. 3. *An sit praeceptum offerendi Deo sacrificiū.*
- Cap. 4. *An ritus simplicium oblationū nunc liceat.*
- Cap. 5. *An oblationes Ecclesia debeantur.*
- Cap. 6. *A quibus personis recipienda sint oblationes.*
- Cap. 7. *Quibus, & de quibus rebus danda sint oblationes.*
- Cap. 8. *De Primitiis.*
- Cap. 9. *An sit in Ecclesia praeceptum decimarum.*
- Cap. 10. *Cuius iuris sit in Ecclesia praeceptum decimarum.*
- Cap. 11. *An conueniens sit determinatio decimarum.*
- Cap. 12. *Quid in Decimis possit consuetudo.*
- Cap. 13. *Quod tempus requirat praescriptio non soluendi decimas.*
- Cap. 14. *Quid Pontifex possit in dispensandis decimis.*
- Cap. 15. *Priuegium decimarum sine causa datum quale sit.*
- Cap. 16. *Quibus locis sit impositum decimarum praeceptum.*
- Cap. 17. *An clerici teneantur ad soluendas decimas.*
- Cap. 18. *An aliqui exempti sint à debito decimarum.*
- Cap. 19. *Dubia circa exemptionem decimarum.*
- Cap. 20. *Quomodo amittatur exemptio à decimarum solut.*
- Cap. 21. *An Parochialibus Ecclesiis decima soluenda sint.*
- Cap. 22. *De Consuetudine soluendi decimas in aliena parochia.*
- Cap. 23. *De priuegio decimandi extra Parochiā.*
- Cap. 24. *An in Ecclesia baptismali decima soluenda sint.*
- Cap. 25. *An Laicis debeantur decima.*
- Cap. 26. *An decima dentur in feudum perpetuū.*
- Cap. 27. *An Laici possint praescribere decimarum perceptionem.*
- Cap. 28. *Ad quos Clericos decima pertineant iure communi.*
- Cap. 29. *Corollaria, & assertiones ex doctrina superioris cap.*
- Cap. 30. *Possintne Ecclesiastici praescribere ius decimarum.*
- Cap. 31. *Ex quibus rebus decima personales soluenda sint.*
- Cap. 32. *An aliqua propria lucra immunia sint à decimarum solut.*
- Cap. 33. *An personales decima integra soluenda sint.*
- Cap. 34. *Ex quibus bonis pradiales decima soluenda sint.*
- Cap. 35. *Quomodo pradiales decima soluenda sint.*
- Cap. 36. *Quomodo sint decima debita Ecclesia.*
- Cap. 37. *Quando, & ubi teneantur fideles decimis soluendis.*
- Cap. 38. *Quomodo possit Ecclesia decimas non solutas recuperare.*